magazin istoric

Apare
din aprilie 1967

OCTOMBRIE 2023

magazin istoric

Anul LVII – serie nouă – nr. 10 (679)
octombrie 2023

www.magazinistoric.ro
e-mail: mistoric@gmail.com; mistoric1967@yahoo.com
Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

1 Regele francez Ludovic XIII și-a început domnia la numai opt ani și jumătate, după moartea lui Henric IV, asasinat, tată pe care l-a adorat, și sub regența, dificilă pentru el, a mamei, Maria de Medici. În acest tablou este pictat de flamandul Frans Pourbus cel Tânăr în 1616, când mama îl căsătorise deja de un an, la numai 14 ani, fără să-l întrebe. Ludovic XIII este cel care a creat compania muschetarilor în serviciul său

2 „Zeița de la Sultana“ (în imagine), un vas antropomorf din lut ars, unicat pentru Eneoliticul dunărean, și celebrul „Vas cu îndrăgostiți“ sunt cele două piese reprezentative pentru comunitățile eneolitice care s-au dezvoltat în sudul României pe parcursul mileniului al V-lea î.H.

3 În vara anului 1476, apropierea forțelor armate ale Regatului Ungariei l-a obligat pe sultanul Mehmed II să se retragă, tocmai când asedia Cetatea Neamțului (vedere aeriană). Încă o dată, Ștefan cel Mare reușea în politica sa de a nu avea doi dușmani deodată

4 „Necropola de aur“ – cum este considerată de cercetătorii chinezi – a marchizului de Haihun, un împărat detronat după numai 27 de zile de domnie și mort la 33 de ani, oferă o bogăție de artefacte – dintre care prezentăm câteva în aceste imagini –, aruncând deopotrivă o lumină lămuritoare asupra vieții cotidiene și culturii din vremea dinastiei Han de vest (206 î.H. – 8 d.H.)

Revistă editată de
FUNDAȚIA CULTURALĂ MAGAZIN ISTORIC

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932 – 1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician
IOAN-AUREL POP,
academician
VICTOR SPINEI

Redactor-șef
Dorin Matei

Consilier editorial
Florentina Dolghin

Redactori:
Andrei Oprea,
Alexandru Pițigoi,
Theo Stănescu-Stanciu

Corectura
Georgeta Apreotesei

Machetare
Monica Șerban

Difuzare
Gheorghiță Puiu Anghel

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, sector 5, Telefon: 021 312 68 77, 0755 290 606

CNI CORESI
Tipărita la CNI „CORESI" SA

SUMAR octombrie 2023

4 Nu se mai citește
GH. SION

5 O comoară ce se cere ocrotită
Academia Română și Biblioteca ei
I.-A. POP

8 Un personaj din 1.001 de nopți
Aristide Blank
C. BĂLĂCEANU-STOLNICI, I. HOISESCU

13 Bancheri suspecți în ochii Securității
Banca Română de Comerț Exterior
C. NIȚULESCU

EXCLUSIVITATE

16 Pontul Euxin, apa ce desparte sau unește?
G. POUKAMISAS

21 Dumbrava Roșie
Bătălia din Codrii Cosminului
L. CÎMPEANU

26 Generalul Tătăranu ratează șansa să fie Decebal
A. SPÂNU

INVITAȚIE LA BIBLIOTECA ACADEMIEI

31 Piese de mare valoare expuse pentru prima oară
N. CRISTEA, O. DIMITRIU, V. PETAC, A. POPESCU, D. STANCIU

33 Un „fake news"... doctoral
Domnul Frédéric Beaumont despre convieţuirea românilor cu rutenii
M. CAZACU

37 Necropola de aur a marchizului de Haihun
A.E. BUDURA

40 De pe Bulevardul Carol, direct la Sighet
Gheorghe Tașcă
C. ȘTEFAN

POVEȘTILE BUCUREȘTIULUI

43 Un sit arheologic centenar: Sultana
V. OPRIȘ

46 Sovieticii îl roagă pe Ceaușescu să medieze în războiul din Vietnam
M. STAN

50 **Ana principesa contra Susanei contesa**
Un proces cu vrăjitoare în Transilvania secolului XVII
G.-V. RUSU

ISTORIA ȘI ȘCOALA

55 **Liceeni la Facultatea de Istorie din Iași**
B. BÎRGOAN, D.-N. CANDREA, E. BLĂNAR, A. BORDEIANU, S. CIGOLEA

58 **O cronică falsă și păcăleli pentru turiști**
L.-M. SÜKET

65 **O istorie pe lună**

66 **Recurs la istorie, într-o lume în metamorfozare**
Școli de gândire în politica externă a României
M.E. IONESCU

ISTORIE ȘI FILM

71 **Muschetarii din nou pe ecran**
F. DOLGHIN

A FOST ODATĂ CA NICIODATĂ

76 **„Să nu-ți fie de deochi!“**
G. ROȘU

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

78 **Globalizarea de dinaintea globalizării**
V. HANSEN

83 **Despre ale gurii cu Amiczo Chiquart**
T. STĂNESCU-STANCIU

AȘA VĂ PLACE ISTORIA?

88 **Din grijă pentru porțelanuri**
Cum s-a născut mașina de spălat vase
D. MIHALCEA

HOOVER INSTITUTION

93 **Dimitrie D. Dimăncescu pentru Departamentul de Stat**

RUBRICI

61 **În România, acum 100 ani**

64 **Pentru biblioteca dumneavoastră**

91 **Telex**

90; 94; 95 **Blitz… Concurs; Rebus; Dialog**

CINE MAI CITEȘTE AZI?

GHEORGHE SION

Gheorghe Sion cu soția
(sursa: Biblioteca Națională a României)

După esperienţa ce am, văd că publicul nu se prea grăbeşte a citi la cărţi, mulţămindu-se cu literatura jurnalelor.

În adevăr, am ajuns la un stadiu de degenerare care nu ştiu cum s-ar putea califica. Cu treizeci-patruzeci de ani în urmă, cărţile găseau mai mulţi cititori decât acuma. Citez un caz. Pe la 1852, Bolintineanu, aflându-se în esil (la Brussa, mi se pare), mi-a trimis prima colecţiune a poeziilor lui, netipărite încă, cu rugăminte ca să fac ceva cu ele spre a-i trimite un ajutor pecuniar.

M-am pus de le-am tipărit într-o mie esemplare cu propriele mele mijloace şi, după trei luni de la apariţiunea lor, n-am mai avut un esemplar. Astăzi însă, când numărul lectorilor a ajuns de cel puţin o sută de ori mai mare, astăzi, când am ajuns a număra cu miile doctori, licenţiaţi şi profesori, astăzi, când facultăţile noastre numără cu miile studenţii ce le frecuentează, astăzi, zic, avem lectori mai puţini decât atuncea! Pe timpul acela, cel din urmă scriitoraş, şef de masă sau grefier avea o bibliotecă cu cel puţin o sută de cărţi româneşti. Dar oare astăzi?... M-aş prinde că la o sută, unul nu are o carte românească (de literatură) în biblioteca sa! Ce face? Cu ce îşi lustruieşte tinerimea spiritul? Citeşte, cel puţin, jurnale sau reviste prin cafenelele sau cluburile în care îşi pierde timpul?

Nu fac aluziune la tinerii aceia stricaţi şi corupţi cari nu înţeleg viaţa decât pentru ca să se bucure de plăceri; dar aş întreba pe cei mai serioşi, cari aspiră a ne da pe noi, bătrânii, în lături de la orice loc de onoare, şi i-aş ruga să-mi mai arate o ţară cât de puţin cultă, în care să se vază fenomenul acesta. Eu însă îi pot încredinţa că nici în Rusia, pe care o calificăm de înapoiată, nu vom vedea acest esemplu trist de decadenţă socială.

Întru adevăr, în clasa mai cultă a societăţii noastre, lectura distractivă mai ocupă ceva spiritele. Dar numai romanţurilor străine li se face asemene onoare: tinerii sau damele ce pretind a fi de *bună societate* afectează a nu putea citi, ba nici a se rosti bine în limba strămoşească. Acesta este un *bon ton* care la noi predomneşte şi care nu mi se pare că s-a împrumutat de la vecinii noştri muscali; ei, cu invaziunile lor armate, ne-au lăsat de moştenire străinomania şi mai ales galomania. Romanţurile scrise sau traduse abia de se citesc în clasa mai de jos a societăţii, unde galomania nu şi-a făcut încă loc, unde se cugetă şi se simte ceva mai mult româneşte. Aicea însă este o altă nenorocire. Se face o speculă infectă din partea pretinşilor literaţi, cari fără a cunoaşte nici limba din care traduc, nici limba în care scriu, stimulaţi numai de spiritul mercantil, aleg cărţile cele mai rele, preferând adesea pe cele pornografice, ca să le dea publicului; şi acest public, îndopat mereu cu insanităţile literaturilor străine, departe de a-şi polei mintea cu ceva, îşi corumpe gustul literar şi chiar moravurile.

(*Suvenire contimporane*,
Editura Polirom, 2014)

TEZAURUL CULTURAL AL NAȚIUNII ROMÂNE

IOAN-AUREL POP

Biblioteca Academiei Române a organizat la sfârșitul lunii august o expoziție cu un număr infim de piese reprezentative din colecțiile sale. Momentul ales nu a fost întâmplător. Mai întâi, fiind organizată în apropierea sărbătoririi Zilei Limbii Române, expoziția se dorește a fi un omagiu adus culturii românești, văzută atât ca vector de cunoaștere în multiple domenii, cât și ca factor identitar național. Dar, mult mai mult decât atât, evenimentul dorește să atragă atenția asupra tezaurului neprețuit pe care instituția îl adăpostește.

Ioan Bianu, primul director al Bibliotecii Academiei

De la 1866 încoace, Academia Română se află „în serviciul națiunii române". În conformitate cu legea sa de funcționare, este o instituție unică și independentă, de interes național. Un procentaj semnificativ din cercetarea românească se face în cadrul Academiei Române – mai ales cercetarea fundamentală și teoretică –, cu performanțe deosebite, ceea ce a făcut ca în clasamentul Scimago (dedicat cercetării mondiale) pe anul 2022, Academia să se afle pe primul loc între instituțiile din România. A face economii din cercetare și din cultură reprezintă un atentat asupra viitorului României. Sunt „academii" în România de toate felurile, de la cea militară la aceea de poliție, de la unele de frumusețe la una a oamenilor de știință, dar una singură este Academia Română.

Biblioteca Academiei Române este tezaurul cultural național, acolo unde se află cea mai importantă zestre spirituală românească și universală de pe teritoriul României, peste 14 milioane de piese de bibliotecă. Aceasta ar putea, cu piesele sale, să organizeze câte o expoziție în fiecare lună și nu s-ar termina aceste expoziții în zeci de ani.

Textul Proclamației de la Islaz, 1848

Pentru selecția și prezentarea exponatelor și-au reunit forțele și priceperea specialiști din toate cabinetele deținătoare de colecții de patrimoniu cultural din B.A.R.: Cabinetul de manuscrise și carte rară, Cabinetul de stampe,

Podul de la Cernavodă construit de Anghel Saligny, foto de Franz Duschek fiul

Rembrandt Harmenszoon van Rijn (Leiden, 1606 – Amsterdam, 1669) „Cristos vindecând bolnavii", aproximativ 1649, acvaforte, dăltiță și gravură cu acul pe hârtie cu filigran

fotografie, hărți, Cabinetul numismatic, Serviciul de bibliografie a periodicelor. Astfel, a rezultat o expoziție gândită enciclopedic, ilustrând deopotrivă istoria românilor, istoria Europei de Sud-Est și a Orientului Apropiat, etape importante din istoria Romei și Bizanțului, dar și momente reprezentative din arta plastică europeană și cea românească, precum și secvențe de glorie ale literaturii române. Între exponate se numără hrisoave cu sigilii de la Alexandru cel Bun (cel mai vechi dintre ele este datat la 1429), Ștefan cel Mare, Vasile Lupu, Ieremia Movilă, Proclamația de la Islaz (program al Revoluției de la 1848 din Țara Românească, primul proiect de constituție adevărată a Țării Românești). Se adaugă omagiul adus de patru artiști germani regelui Carol I al României, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de domnie (datat 25 mai 1891, la München), fotografii realizate de Franz Duschek fiul, între care fotografii ale celebrului Pod de la Cernavodă construit de Anghel Saligny, academician și președinte al Academiei.

Pagină din textul Tratatului de la Adrianopole (1829), care punea capăt războiului ruso-otoman; printre altele, se fixa granița dintre Țara Românească și Imperiul Otoman pe talvegul Dunării și erau restituite raialele Brăila, Giurgiu și Turnu Măgurele. Rusia ocupa Principatele Române până când Imperiul Otoman plătea o sumă importantă ca despăgubire de război

Nu pot lipsi dintr-o astfel de expoziție piese reprezentative pentru istoria scrisului în spațiul românesc, cum sunt manuscrisele Codicelui Voronețean (secolul XVI) și Psaltirii lui Dosoftei (secolul XVII). Un prețios document este și manuscrisul lucrării *Românii supt Mihai Voevod Viteazul*, de Nicolae Bălcescu, alături de un portret al revoluționarului român, realizat în acuarelă pe fildeș, cu montură de metal. Publicul a putut admira, de asemenea, în manuscris, *Dicționarul de rime* al lui Mihai Eminescu, dăruit de Titu Maiorescu Academiei Române, după moartea poetului, dar și integrala facsimilată a operei eminesciene, în 38 de volume. Cel mai vechi document expus este un prețios manuscris grecesc, un canon de pocăință, din secolul al XI-lea, realizat pe pergament, cu miniaturi pe fundal de aur. Alături de acesta, se află un Tetraevangheliar din secolul al XII-lea (manuscris grecesc din colecția D.A. Papazoglu), dar și celebrul manuscris oriental, cu scriere *ta'lik*, *Cartea Regilor/șah-Name*, de Ferdousi, provenit din colecția familiei Gh.V. Bibescu).

Pe simeze, Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române a reunit xilogravură europeană de secol XV (Albrecht Dürer, Lucas Cranach cel Bătrân), acvaforte (Francisco Goya, Rembrandt), precum și grafică de Chagall, Toulouse-Lautrec,

Nicolae Grigorescu, „Cioban cu turma"
cărbune, estompă, cretă albă și tuș
cu pensula pe hârtie gri

Matisse. Grafica românească este reprezentată de nume devenite clasice: Theodor Aman, Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian, Nicolae Tonitza, Iosif Iser, Nicolae Petrașcu, Theodor Pallady, Corneliu Baba, Marcel Iancu.

Un capitol special în expoziție este rezervat exponatelor provenind din bogata și prețioasa colecție a Cabinetului de numismatică, situată, cu cele peste 200.000 de piese ale sale, între cele mai valoroase colecții europene. Pentru actuala expunere au fost selectate monede romane de aur din celebra colecție a inginerului Constantin Orghidan, datând din vremea Principatului lui Augustus, dar și din Imperiul Roman Târziu, de la Tetrarhie până la căderea Romei, și 11 camee romane imperiale de la Augustus, Hadrian, Marcus Aurelius, Septimius Severus, Constantin cel Mare. Unele dintre ele sunt piese unicat la nivel mondial, distingându-se medalionul din vremea lui Constantin cel Mare, bătut în anul 326 și imortalizând vizita împăratului la Roma.

Koryusai, „Curtezana Harugano",
tipăritură

Toate aceste exponate, care dau, împreună, măsura valorii și a diversității patrimoniului cultural gestionat de B.A.R., reprezintă doar o selecție mică din rândul pomenitelor 14 milioane de unități de bibliotecă. Academia Română este forul

Corneliu Baba,
„George Enescu cu vioara lui"
pastel și acuarelă pe hârtie

suprem de consacrare a valorilor intelectuale și de cercetare din România, iar Biblioteca sa, cu filialele de la Cluj-Napoca, Iași și Timișoara, este comoara culturală a țării. Toate acestea trebuie nu numai depozitate, ci și cunoscute, onorate, apărate.

Academia Română, al cărei prim președinte a fost Ion Heliade Rădulescu, prin Biblioteca Academiei, al cărei organizator adevărat și prim director a fost Ioan Bianu, arată în această expoziție un infim fragment din zestrea ei minunată, pentru a sensibiliza conducerea țării și opinia publică asupra unicității acestor instituții, asupra caracterului lor de depozitare ale valorilor intelectuale românești și universale. Ca să funcționeze la nivel optim, Academia Română are nevoie nu de nesiguranță, ci de sprijin, de ocrotire și de prețuire din partea autorităților. ■

ARISTIDE BLANK UN MOGUL ROMÂN DIN LA BELLE EPOQUE

CONSTANTIN BĂLĂCEANU-STOLNICI
IOANA HOISESCU

În ultima vreme au apărut o serie de articole, conferințe și discuții despre Aristide Blank (Magazin istoric**, nr. 5/1999) declanșate de deschiderea hotelului „The Marmorosch" și a restaurantului „Blank". Unul dintre autori (C. Bălăceanu-Stolnici) a avut privilegiul să-l cunoască personal pe A. Blank și vremurile respective și dorește să clarifice unele aspecte ambigue lansate în spațiul public, uneori rău intenționate, privindu-l pe acest personaj și epoca sa.**

● Membru al „camarilei regale" ● Susținător financiar al regelui Carol al II-lea și al „Duduii" ● Membrii camarilei, acuzați de cei de stânga că sunt de dreapta și de cei de dreapta că sunt de stânga ● Banca și-a onorat datoriile față de toți deponenții ● Un personaj din „O mie și una de nopți" ● Creatorul primei linii de aviație civilă din România

Aristide Blank era un obișnuit al familiei noastre, iar fiul său, Milenko, cu trei ani mai mic decât mine, era un tovarăș frecvent de joacă la București, unde ne întâlneam în Parcul Kiseleff, la Eforie, unde familia Blank avea o vilă semicirculară pe faleză (proiectată de marele arhitect G.M. Cantacuzino), care există și astăzi, și la Sinaia, unde familia Blank își făcea vacanțele, când la hotelul „Palace", când la hotelul „Caraiman", în funcție de locul unde se instala echipa de la restaurantul „Capșa" din București. Părinților mei le plăcea mai mult la „Palace", iar mie și surorii mele, la „Caraiman".

Ca prezență, Aristide Blank era un bărbat impozant, elegant, cu o voce agreabilă și foarte sociabil, mai ales cu doamnele, dar și cu noi, copiii. Era un om de o excepțională inteligență, foarte cultivat, politicos, amabil, volubil și avea mereu de spus o mulțime de povești pentru noi. Aflasem că făcea parte nu numai din elita bancară, ci și din cea politică, fiind un membru influent al camarilei regelui Carol al II-lea.

Era un om de vârstă mijlocie și știam că fusese căsătorit de mai multe ori, printre care cu Ecaterina Caragiale, fiica lui I.L. Caragiale, și apoi cu Cella Delavrancea. Când l-am cunoscut eu, era însurat cu o sârboaică, Vota Blank, născută Vesnici, fiica unui fost politician important de la Belgrad, pe care am cunoscut-o foarte puțin. Era o prezență ocazională, dar țin minte că mă impresionau gențile pe care le purta și faptul că vorbea limba franceză la perfecție.

Una dintre cauzele pentru care Aristide Blank era antipatizat era faptul că făcea parte din ceea ce s-a numit „camarila regală". Despre aceasta se vorbea foarte mult la noi în casă. Era un grup de oameni foarte bogați, poate cei mai bogați oameni ai țării, oameni de afaceri cu mare succes, intelectuali din marea burghezie. Deși despre ei s-a spus că erau doar parteneri de petrecere și de jocuri de cărți ai regelui, erau totodată consilierii acestuia, mai ales în domeniul politic și financiar. Au fost cei grație cărora regele Carol al II-lea a putut scoate

Aristide Blank în robă de avocat

din criză România anilor '30. Acționau ca un consiliu regal care surclasa guvernul oficial al țării și toți îl finanțau pe rege sub o formă sau alta. În această formulă, s-a ajuns ca, la mijlocul anilor '30, România să atingă o perioadă de mare înflorire economică și culturală.

O mare parte a societății românești, neținând seama de aceste realizări, nu agrea așa-numita camarilă și o ponegrea cu înverșunare, acuzând-o de corupție și de servilism față de rege. A mai contribuit și prezența doamnei Lupescu, supranumită „Duduia", amanta oficială a regelui, care a aruncat o umbră nefastă asupra membrilor camarilei, inclusiv asupra lui Aristide Blank.

Situația politică a României era dificilă, fiind supusă, dinspre răsărit, la presiunile comuniste și, dinspre apus, la cele ale axei Berlin – Roma. În acest context, regele și camarila erau acuzați de ambele părți, adică de cei de stânga că sunt de dreapta, și de cei de dreapta că sunt de stânga. La aceasta se adăuga și influența puternică și agresivă a legionarilor.

Desigur, prin forța lucrurilor, Aristide Blank a fost implicat într-o serie de combinații financiare, în cele din urmă fiind acuzat că a declanșat falimentul Băncii Marmorosch-Blank din 1931. A. Blank nu a fost direct vinovat de acest faliment neașteptat, care s-a datorat unui cumul de împrejurări pe care el nu le putea stăpâni. Nu trebuie să uităm că banca și-a onorat datoriile către toți deponenții, fără să profite de legea conversiunii. Factorii principali care au determinat falimentul băncii au fost marea criză a anilor '30, ambiția guvernatorului Băncii Naționale de la acea vreme, M. Manoilescu, de a-l distruge pe Aristide Blank din cauza unei gelozii personale, schemele financiare ale regelui Carol al II-lea și, nu în ultimul rând, o oarecare lipsă de dexteritate

Primul sediu al băncii

Mauriciu Blank, la 40 ani

bancară a lui Aristide Blank, care nu era la fel de abil ca tatăl său, Mauriciu Blank, cu toată pregătirea lui teoretică foarte solidă.

Deși, odată cu falimentul băncii sale, Aristide Blank își pierde influența, regele Carol al II-lea nu uită că îi susținuse întoarcerea în țară și îi finanțase ani de zile stilul extravagant de viață, atât lui cât și amantei sale. Astfel, mijlocește ca Aristide Blank să obțină concesiunea Regiei Monopolului de Stat și, prin nou-înființata companie Discom, să dețină monopolul în vânzarea de tutun, sare și chibrituri. În anii '30, statul nu reușea să asigure distribuirea acestor produse, în special în mediul rural, iar compania Discom urma să faciliteze exact acest lucru, percepând un comision mic. Constantin Argetoianu, care la acea vreme era ministru de Finanțe, ezita să semneze contractul dintre Casa Autonomă a Monopolurilor și Discom, dar, în cele din urmă, la presiunea regelui, a semnat. Pentru Aristide Blank, această supapă de salvare a fost foarte profitabilă, pentru statul român însă, nu s-ar putea spune același lucru.

Pe la mijlocul anilor '30, am cunoscut la noi, la Stolnici, un domn pe nume Leon Zohrab. Cumpărase de curând moșia fraților Drăguțescu de la Vlășcuța, de lângă moșia noastră. El fusese cel pe care Aristide Blank îl însărcinase să organizeze compania Discom încă de la înființare. Nu avea un statut de angajat al companiei, ci încheiase un contract în baza căruia beneficia de o indemnizație ce reprezenta un anumit procentaj din venitul net al Discomului pe care avea să o primească atâta timp cât activa această societate. Cum compania a fost un real succes, Zohrab a avut un venit constant, care i-a asigurat o viață mai mult decât confortabilă. Acest Zohrab a fost una dintre persoanele cele mai interesante pe care le-am cunoscut. Dar, ca și protectorul său Aristide Blank, nu a profitat de primii ani de după Al Doilea Război Mondial ca să plece din țară.

Desprins parcă din poveștile celor *O mie și una de nopți*, Aristide Blank era un personaj fabulos. Pe când era soția lui, Cella Delavrancea îl numea Aladin, deoarece, precum Aladin cu lampa lui fermecată, îi îndeplinea orice dorință și era foarte generos. Născut într-o familie de evrei foarte înstăriți, care căpătaseră de curând cetățenia română ca semn de recunoștință din partea regelui Carol I pentru susținerea efortului din timpul Războiului de Independență, Aristide Blank a fost de la bun început predestinat lumii financiare și bancare, întrucât tatăl lui, Mauriciu Blank, l-a văzut tot timpul drept succesorul său la conducerea Băncii Marmorosch-Blank. Fiind singurul băiat al cuplului Mauriciu și Bettina Blank, deși a mai avut încă două surori, a primit o educație aleasă, menită să-l pregătească pentru ca, într-o zi, să ducă mai departe renumele băncii, să-i apere reputația și să o facă și mai prosperă.

O fire creativă, ambițioasă și neastâmpărată, Aristide Blank a fost un aventurier în adevăratul sens al cuvântului. Absolvent al Facultății de Drept și Filosofie din București la începutul secolului XX, a încercat să fie și avocat, și scriitor, și magnat de presă, a creat și prima linie de aviație civilă din România,

Fabrica de zahăr din Chitila

în același timp deținând diverse funcții în consiliile de administrație ale diferitelor sucursale ale băncii, dar s-a implicat și în politica românească, având ambiții politice la cel mai înalt nivel, întrucât își dorea să devină ministru de Finanțe.

Eu (Ioana Hoisescu) nu am avut cum să-l cunosc, fiindcă m-am născut mult după moartea lui, dar l-a cunoscut tatăl meu în anii '40, pe când era un tânăr avocat de mare perspectivă, angajat încă de pe băncile facultății de eminentul jurist Emil Ottulescu la biroul său de avocatură și era căsătorit cu fiica lui Nicolae Tabacovici. Acest detaliu biografic din viața tatălui meu m-a făcut foarte curioasă și mi-am dorit să aflu cât am putut de mult despre legendara familie Blank și banca lor. Citind memoriile domnului Tabacovici, am văzut că acesta considera că Aristide Blank nu era de talia morală a tatălui său, Mauriciu Blank, și nu avea încredere în capacitatea lui de a putea conduce și menține banca la standardele la care ajunsese, odată ce bătrânul Blank fusese nevoit să se retragă, la vârsta de 80 de ani, de la conducerea băncii, din motive de sănătate. De altfel, nu a mai durat mult și Mauriciu Blank a părăsit această lume, într-un sanatoriu din Viena.

Mauriciu Blank fusese un om de geniu în domeniul bancar și, de aceea, și banca lui ajunsese cea mai puternică și mai de încredere din România, având 25 de filiale în toate orașele importante din țară și singura care a avut vreodată sucursale în marile centre financiare din lume la vremea respectivă: Paris, Viena, Istanbul și New York. Prima dintre aceste sucursale a fost cea de la Paris, situată în Place Vendôme, înființată în 1920, pentru care l-a angajat pe Nicolae Tabacovici drept director și unde acesta a rămas timp de doi ani, până ce a fost rechemat la București, pentru a-l numi director în Centrală și, după scurtă vreme, a fi cooptat în Consiliul de administrație al băncii și membru în Comitetul de direcție. Această situație privilegiată din cadrul băncii l-a propulsat pe Tabacovici și în „camarila regală".

Casa Mauriciu Blank

Apărută în conjunctura creată de cea de-a doua revoluție industrială din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care în Principatele Române a început mai târziu, Banca Marmorosch-Blank s-a implicat activ în susținerea financiară a unor inițiative majore ale statului, dar și a unor inițiative particulare, printre care putem menționa construirea liniei ferate București – Predeal și, ulterior, a altora, înființarea fabricilor de hârtie de la Letea și Scăieni, realizarea lucrărilor de canalizare ale orașului București între anii 1882 – 1885, înființarea Societății Române de Asigurări Generale, redeschiderea fabricii de zahăr de la Chitila în 1898, crearea societății pentru comerțul și industria petrolului „Steaua Română" în 1895, construirea câtorva întreprinderi de exploatare și foraj petrolier între care Creditul Petrolier în 1906, dezvoltarea industriei textile, alimentare și metalurgice, dezvoltarea exploatărilor sistematice și raționale ale solului și apelor și multe altele.

Pe măsură ce banca se dezvolta și devenea din ce în ce mai puternică, avea nevoie de un sediu mai mare și mai reprezentativ. Așa se face că, după ce a avut cinci sedii consecutive pe Str. Lipscani,

Vila de la Eforie

Fostul sediu al Băncii Marmorosch-Blank

Mauriciu și Aristide Blank hotărăsc să construiască un sediu nou pe Str. Doamnei, proiect pentru care, în anul 1914, îl vor solicita pe arhitectul Petre Antonescu. Acesta va proiecta un imobil impunător în stil neo-românesc, cu îmbinarea mai multor tendințe bizantine, gotice, dar și moldovenești, a cărui construcție va începe în 1915, avându-l ca inginer constructor pe celebrul Anghel Saligny. Din nefericire, izbucnirea Primului Război Mondial a impus întreruperea lucrărilor și mutarea băncii la Iași. Lucrările vor fi reluate după încheierea războiului, iar imobilul va fi dat în folosință în 1923.

Mauriciu Blank a fost și a rămas toată viața un om modest și foarte discret, deși ascensiunea sa în elita financiară a Regatului României era recunoscută încă de la proclamarea acestuia în 1881. Un amănunt interesant pe care ni-l dezvăluie în memorii Nicolae Tabacovici este acela că Mauriciu Blank ținea permanent în biroul său o casetă conținând o listă cu nume și adrese de persoane pe care de multă vreme le ajuta în tăcere și pentru care avea în caseta lui banii necesari pentru un an de zile, bani pe care îi reconstituia regulat.

Sub aceste aspecte, ca modestie și discreție, fiul său Aristide nu ar fi putut fi mai diferit de tatăl său. Infatuat și crescut în lux, stăpânit de ambiții nemăsurate, uneori pierzând chiar simțul realității, Aristide avea atitudinea celui care are bani fără măsură și își poate permite orice îi trece prin cap. Deși a avut realizări excepționale pe multe planuri, nu s-ar putea spune că a fost un om fericit. În orice caz, niciuna dintre cele patru căsătorii ale sale nu s-a dovedit un succes matrimonial. Nici chiar multiplele aventuri pasagere pe care le-a avut nu i-au adus o mai mare fericire. A fost considerat primul evreu care și-a făcut vreodată drum în înalta societate a României.

Ca multe alte branduri din lumea luxului, cum ar fi Louis Vuitton, Cartier, Gucci, Rolls-Royce sau Bentley, și Banca Marmorosch-Blank a urmat ciclul „celor trei generații", în care prima generație este cea care creează brandul și îl face cunoscut, în acest caz Jakob Marmorosch, a doua generație este cea care îl dezvoltă și îl aduce la apogeu, în cazul nostru Mauriciu Blank, iar a treia generație este cea care îl pierde, îl vinde sau dă faliment, în cazul Băncii Marmorosch-Blank, Aristide Blank.

Dinastiile familiale nu mor niciodată! Drept dovadă, la atâta vreme de la răsunătorul faliment din 1931, povestea Băncii Marmorosch-Blank și a emblematicei familii Blank continuă să fascineze și să suscite interesul publicului. ■

Mauriciu Blank, Jakob Marmorosch și Aristide Blank

BANCA ROMÂNĂ DE COMERȚ EXTERIOR ÎN ATENȚIA SECURITĂȚII ÎN ANII '80

CIPRIAN NIȚULESCU

În această clădire, ridicată în perioada interbelică după planurile arhitectului B.N.R. Radu Dudescu pentru Casa de pensii a Băncii Naționale, a funcționat Banca Română de Comerț Exterior

La începutul anilor '70 România era prima țară membră a C.A.E.R. care adera la GATT (Acordul General pentru Tarife și Comerț), fiind pentru un deceniu și singura țară din Europa de Est membră a Fondului Monetar Internațional (F.M.I.) și a Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare (B.I.R.D., Banca Mondială). Fusese anterior prima țară din blocul comunist care beneficiase de asistență tehnică din partea O.N.U. prin P.N.U.D. (Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare). În anii '70, așa cum menționa Bogdan Baltazar (Magazin istoric**, nr. 10/2022) într-un interviu acordat revistei** Piața Financiară **în anul 2001, „România avea poziția de exportator semnificativ la multe produse, precum pastă de tomate, suc de roșii, încălțăminte de lucru, anumite tipuri de laminate etc. [...] Reamintesc că România controla atunci între 30 și 35% din piața S.U.A. la astfel de produse."**

La începutul anilor '80 însă, situația se schimbase. Astfel, la 27 iulie 1981, din 304 bănci contactate, 275 au refuzat să acorde României credite, iar celelalte 29 au acordat credite mici numai pe termen de o zi. Radu Negrea își amintea că „au fost zile, săptămâni, luni de coșmar. Aparatul bancar lucra în condiții penibile, de neconceput în nicio altă parte a lumii. Începând din iulie 1981 trebuia căutate zilnic fonduri însumând între 650 și 800 milioane dolari, fără a putea fi acoperite de fiecare dată necesitățile de plată" (Magazin istoric**, nr. 4/1990). Un document de atunci al Băncii Mondiale menționa că dintre țările din Europa răsăriteană, România avea cel mai încet ritm de plăți și cele mai multe scadențe neachitate. Marile firme exportatoare refuzau tot mai frecvent deschiderea de acreditive la B.R.C.E., care era implicată în experimentul unic al achitării anticipate a datoriei externe din anii '80.**

Înființată în iulie 1968 prin transferul întregului personal al Departamentului Operațiuni Externe din Banca Națională a României (inclusiv Christian Emanoil, fost șef al Serviciului Acorduri în epoca Antonescu – *Magazin istoric*, nr. 11/2020) și aflată operativ în atenția Securității din februarie 1971, când i s-a deschis dosar de obiectiv, existent în Arhiva C.N.S.A.S. în 6 volume

(D 14972; 2.016 file), Banca Română de Comerț Exterior era organizată la sfârșitul anilor '80 pe șapte direcții, 32 de servicii și un birou independent de personal-învățământ, având 648 de angajați, dintre care 36 aveau acces la date strict-secrete de importanță deosebită, 155 de funcționari aveau acces la date strict-secrete, iar 121 la date secrete. B.R.C.E. avea cinci formațiuni bancare mixte (*Magazin istoric*, nr. 6/2022) înființate la Paris (1971), Londra (1973), Frankfurt pe Main (1976), Cairo (1977) și Milano (1980), precum și două filiale bancare la București, subordonate băncilor mixte de la Frankfurt și Cairo. Aceasta din urmă fusese înființată în iulie 1987, având sediul la Hotelul București (actualul Radisson). Mihail Haşeganu, vicepreşedinte al B.R.C.E. între 1969 – 1977 și anterior ambasador la Praga și la O.N.U. – New York, preciza în memorii că aceste bănci mixte s-au înființat „ca să scăpăm de controlul și tutela sovietică în relațiile economice internaționale, care se exercitau prin B.I.C.E. (Banca Internațională de Colaborare Economică, de la Moscova) și cele două bănci sovietice, Moscow Narodny Bank – Londra sau Banque de l'Europe du Nord – Paris."

Mihail Haşeganu (al treilea din stânga, în primul rând); în spatele său, Constantin Ene, cu ochelari, și în dreapta lui Corneliu Bogdan

Securitatea deținea în cadrul Băncii în 1988 o rețea de 58 de persoane (zece informatori, trei persoane de sprijin și 45 de „surse de informare" cu aprobare P.C.R.), iar 19 persoane erau urmărite informativ (patru prin dosar de urmărire informativă și 15 prin dosar de verificare, dintre care zece cetățeni străini). De precizat că 250 de persoane erau atunci verificate pe linia dosarului de obiectiv.

Sediul din București al Băncii Frankfurt Bukarest Bank A.G.

În dosar există și un Proces-verbal din 8 noiembrie 1989 de predare-primire a obiectivelor (B.R.C.E., Banca Frankfurt Bukarest Bank A.G., Banca mixtă Egipteano-Română, Banca americană Manufacturers Hanover Trust și Banca franceză Société Générale, sucursală înființată în 1979), cu „bazele de lucru" și rețelele informative aferente, de la locotenent-colonel Ștefan Cioacă către locotenent-major Lucian Șerban, ambii de la U.M. 0650 (Serviciul Independent pentru Asigurarea Contrainformativă a Obiectivelor din Sistemul Comerțului Exterior).

Cetățenii români din B.R.C.E. urmăriți informativ la acel moment erau Constantin Dună, Gheorghe Murgu, Corneliu-Dan Pascariu, toți trei prin dosar de urmărire informativă (D.U.I.) și Dumitru Albu, prin Mapă de verificare. Printre sursele informative din B.R.C.E. (opt informatori și colaboratori, dar și 15 surse care erau membri P.C.R.) menționate în document, apar numele lui Răzvan-Liviu Temeșan (conspirativ „Toma"); Alexandru Ghiba (sursa „Alexe"; între 1967 – 1971 a activat la B.I.C.E. Moscova, director adjunct al Direcției Credite și disponibilități valutare din B.R.C.E. în anii 1975 – 1989, prim-adjunct al președintelui Bancorex până în 1997); Dumitru Dima (sursa „Dan", cu studii economice la Leningrad până în 1957, a deținut din 1962 funcții de conducere, precum cea de director adjunct la Direcția Operații Externe din B.N.R., director la B.I.C.E. în 1964 – 1967, apoi directorul Direcției Acorduri din B.R.C.E., iar în anii 1972 – 1989 a fost directorul Direcției Credite și disponibilități valutare; la 13 decembrie 1989 Al. Ghiba menționa într-o notă – ca „sursă oficială" pentru Securitate la acea dată – că D. Dima „a contribuit substanțial la realizarea de aport valutar din operațiuni speciale specifice domeniului bancar", conducând până în martie 1989 activitatea de administrare a datoriei externe, apoi pe cea de „administrare a Fondului Valutar Centralizat al Statului și a altor disponibilități bancare"); Nicolae Ropotean (sursa „Vaisman", cadru universitar, ofițer D.I.E. între mai 1964 – ianuarie 1976, între 1972 – 1975 a fost la post ca secretar II la Misiunea Permanentă a

Mihail Popescu

R.S.R. de la O.N.U. – New York, fiind apoi mutat la Securitatea București – I.S.M.B. – până în octombrie 1980, când este trecut în rezervă; transferat de la M.A.E. ca jurisconsult la B.R.C.E. între 1980 – 1990, la Direcția Acorduri ca șef serviciul Realizarea activelor externe – beneficiarii de moșteniri; în anii '90 a fost director în M.A.E. și ambasador la Seul), Adrian-Decebal Hogea (sursa „Turcu", absolvent al Facultății de Comerț Exterior în 1971, angajat al M.A.E. între 1975 – 1980, apoi șeful serviciului Corespondență Internă și Protocol din B.R.C.E. în anii'80), Nicolae Voiculeț (sursa „Voicu"), Ana Capetti (sursa „Iuliana") și alții.

La Banca Manufacturers Hanover Trust Company (M.H.T., sucursala din București înființată în 1974, fiind atunci singura bancă occidentală în Europa de Est) era urmărit în 1989 prin D.U.I. directorul adjunct Radu Deac (cu studii postliceale, având doi frați și o soră stabiliți în străinătate), iar printre surse se afla și directorul adjunct Nicolae Dănilă (sursa „Dodu", detașat în octombrie 1976 de la B.R.C.E. la M.H.T., doctor în economie în 1982, perioadă când este menționat și ca asistent la A.S.E., cu o specializare în Anglia; peste ani, în 1999, era administrator special al Bancorex și membru în Consiliul de Administrație al B.N.R.)

Un Raport al U.M. 0650 din 12 mai 1988 menționa: „Având în vedere sarcinile importante ce revin B.R.C.E. [...] pe linia rambursării datoriei externe [...], precum și a[l] interesului tot mai mare a[l] unor reprezentanțe diplomatice, organizații financiar-bancare și oameni de afaceri de a obține informații de natură economică din obiectiv, considerăm printre problemele prioritare pentru munca de viitor [...] intensificarea muncii cu rețeaua informativă în rândul persoanelor care au putere de decizie în sectoarele importante din obiectiv." Nota preciza și faptul că serviciul de informații francez acționa „în mod direct pentru determinarea unor cetățeni români, trimiși la post în Franța pe linie bancară, să trădeze", două persoane de la Banca Franco-Română fiind readuse în țară în 1987. Ulterior, la 27 octombrie 1988 (la câteva zile după ce Nicolae Eftenie, șeful Serviciului Cecuri din B.R.C.E., informa din Stockholm conducerea Băncii că alesese să rămână în străinătate), a fost adus legendat în țară de la Banca Franco-Română, fiind suspectat că avea intenția să rămână în străinătate, Mihai Rădoi (în 1979 – 1984 activase ca arbitragist la Banca Anglo-Română, unde a revenit ca director în 1991), Securitatea având indicii că în mai 1983, la hotelul Waldorf Astoria din New York, unde era cazată delegația română condusă de ministrul de Finanțe Petre Gigea, alături de președintele și vicepreședintele B.R.C.E., serviciile secrete americane acționaseră asupra lui M. Rădoi. O notă a U.M. 0195 (contrainformații externe) din octombrie 1985, referitoare la Teodor Giurgiu (directorul părții române la Banca mixtă anglo-română din Londra, din ianuarie 1981), care ar fi afirmat că „Ambasada română este un cuib de spioni care nu sunt preocupați decât de spionaj", avea însemnarea marginală: „Tov. Totu [Ioan Totu, viceprim-ministru, numit în 1986 ministru de Externe – *n.n.*], în 24 de ore să fie adus în țară", U.M. 0195 transmițând U.M. 0500 (Unitatea Specială pentru Comerț Exterior, Protocol și Apărarea Secretului de Stat) „rugămintea de a se urmări modul în care se execută dispoziția tovarășului prim-ministru Constantin Dăscălescu."

În anii '80 s-au înregistrat și rămâneri în străinătate ale unor oficiali din domeniul financiar-bancar, aflați la post în exterior, precum Mihail Popescu (fost șef adjunct de serviciu la B.N.R. până în 1968 și fost șef de serviciu la B.R.C.E., director adjunct la Banca Franco-Română din mai 1971 până în iunie 1981, fiind și colaborator al D.I.E. între 1970 – 1981, numai între 1972 – 1978 furnizând 139 informații politice și economico-financiare, 59 de materiale documentare, dar și semnalări de ordin contrainformativ), Dumitru Bolohan (fiul unui colonel pensionat de la Procuratura Generală, arbitragist la Banca Italo-Română din iunie 1980, rămas în străinătate în august 1983) sau Liviu Ionescu (trimis de Ministerul de Finanțe ca funcționar internațional, asistent al directorului executiv al B.I.R.D între 1979 – 1982, apoi consilierul directorului executiv al F.M.I. din 1982 până în septembrie 1984, când a rămas în S.U.A.). În iulie 1982, la finalul unei misiuni de 11 ani la conducerea Agenției Economice a României la New York, rămânea în S.U.A. Napoleon Fodor (anterior director în M.C.E., cazul său adăugându-se celui din octombrie 1975 al șefului Agenției Economice de la Budapesta, Alexandru Matcău).

(Va urma)

EXCLUSIVITATE

Vă prezentăm partea a doua a textului încredințat revistei noastre de domnul Georgios Poukamisas, care a fost mai mulți ani ambasador al Greciei la București (Magazin istoric, **nr. 9/2023).**

Facem precizarea că la reuniunea ținută la București, la 6 septembrie, a Inițiativei celor Trei Mări, Grecia a cerut să se alăture acestui format diplomatic, cerere acceptată.

GEOPOLITICA PONTULUI EUXIN ȘI GRECII

Dr. GEORGIOS POUKAMISAS
(ambasador emerit,
președinte al Societății Elene
de Studii Geografice „Strabon")

Pontul Euxin nu mai este, desigur, lac turcesc, nu este nici rusesc, nu este însă nici posesie occidentală, în pofida faptului că poziția Occidentului s-a întărit cât de cât după sfârșitul (primului) Război Rece. Cât de cât, deoarece între timp Rusia a anexat de facto, din martie 2014, Peninsula Taurida (Crimeea) și a instituit un modus vivendi funcțional cu Turcia, în special după eșecul loviturii de stat împotriva președintelui Erdogan, din 15 iulie 2016.

Inițiativa celor Trei Mări, reuniunea de la București, 6 septembrie 2023

Poziția rusă iese întărită, dat fiind că Rusia nu doar că exercită controlul asupra celor două laturi ale Bosforului Cimmerian (Strâmtoarea Kerci), dar a transformat Maiotis (Azov), deținând, *manu militari*, și țărmul ei nordic, în lac rusesc. Pe de altă parte, România și Georgia rămân capete de pod occidentale pe linia Constanța – Batumi. Poziția Bulgariei, din cauza rezistentei rusofilii a poporului bulgar, în pofida consecințelor și a evenimentelor actuale, este mai degrabă îndoielnică. Elita politică de acolo este stăpânită de angoasa de a nu leza percepția tradiționalului filorusism (în al doilea rând și filogermanism) al Bulgariei și recurge la acțiuni extreme, inutile, precum brusca expulzare în masă a 100 de

Parteneriatul Estic, Batumi, Georgia, 19 iulie 2021: preşedinta Georgiei, Salome Zurabişvili, cea a Republicii Moldova, Maia Sandu, preşedintele Ucrainei, Volodimir Zelenski, şi preşedintele Consiliului European, Charles Michel

funcţionari ai Ambasadei Rusiei la Sofia.

România, în special, rămâne statornic antirusească, fără ca asta să însemne că este filo-ucraineană (principalul măr al discordiei rămâne Insula şerpilor, pe care Stalin a desprins-o la sfârşitul celui de Al Doilea Război Mondial în favoarea Uniunii Sovietice, tehnic alipind insuliţa la Ucraina). Georgia, naţiune istoriceşte ortodoxă a Caucazului, cunoscută sub diverse denumiri, precum kolhoi/avasgi/iberi/alani, cu legături străvechi cu grecii din vremea lui Iason şi a Medeei până la Mănăstirea Iviron de la Muntele Athos, se află prinsă în menghina ruso-turcească, din care nu poate scăpa cu uşurinţă. Ignorarea factorului geografic, în mod repetat, a provocat suferinţe acestui popor, aşa cum se întâmplă, în mod şi mai dramatic, în cazul Ucrainei.

Faţă de toate acestea, se constată o poziţie proeminentă a Turciei de azi, care deţine un avantaj geopolitic unic: controlează, sufocant desigur, Strâmtorile, control formulat cu claritate în textul Tratatului de la Montreux (*Magazin istoric*, nr. 3 – 5/2021).

Alianţa Turciei – neutră în timpul celui de Al Doilea Război Mondial – cu Occidentul, identificarea ei cu NATO au fost rezultatul condiţiilor impuse de Războiul Rece. Sfârşitul acestuia duce la absenţa (relativă) a utilităţii Turciei pentru Occident, dar şi a Occidentului pentru Turcia. Principiile kemaliste, consolidate în Constituţie, devin treptat literă goală, lipsită de conţinut. Tradiţia islamică, care n-a fost niciodată reprimată cu totul, a revenit ca forţă de identificare a maselor turceşti, în lipsa elitelor kemaliste cu maniere occidentale şi orientate spre Occident. Identificarea cu S.U.A. (şi cu Israelul) a încetat să fie un dat; în primul Război din Golf (1990 – 1991) preşedintele turc Özal s-a confruntat cu o dură opoziţie din cauza politicii pe care a adoptat-o: ministrul de Externe, cel al Apărării şi şeful Statului Major au demisionat. În al doilea Război din Golf, 12 ani mai târziu, Adunarea Naţională a Turciei (februarie 2003) nu a votat în favoarea invaziei în Irak dinspre nord, adică de la graniţa Turciei cu Irakul.

În continuare, şi cealaltă aspiraţie occidentală a Turciei a întâmpinat dificultăţi: este vorba de aspiraţia, primordială timp de destui ani, a politicii externe turceşti ca ţara să devină membră a Uniunii Europene. Mai mult decât condiţiile impuse de Grecia au contat rezervele – mărturisite sau nu – ale celorlalţi aliaţi europeni, dar şi slăbiciunea, oboseala şi vlăguirea voinţei părţii turceşti de a acţiona pentru realizarea acestei intenţii a celor orientaţi spre Occident.

Cu ascensiunea şi dominaţia Partidului Dreptăţii şi Progresului şi a lui Recep Tayyip Erdogan, cauză, dar şi consecinţă a ascensiunii sentimentului musulman, Turcia a concentrat toate trăsăturile unei societăţi scindate: tradiţionalişti-kemalişti, pe întreg platoul de la centru la extreme, turcofoni-kurdofoni.

Turcia nu mai poate juca rolul de punte, dar nici de lider al Islamului sunnit. Fie se va confrunta cu probleme critice de coeziune internă, fie coordonata ei islamică hegemonă va atrage elitele neokemaliste, naţionaliste, în funcţie de orientarea ei geo-culturală şi geopolitică.

În această evoluţie tot mai probabilă, care însă nu este ireversibilă, Turcia va fi provocarea, simbolică, dacă nu şi berbecul asediator al Eurasiei

A 25-a aniversare a proiectului regional Black Sea Economic Cooperation

(China, Rusia, India, Iran, Pakistan) spre Europa, ca entitate culturală și politică.

Ucraina duce lipsa unui centru de greutate și a unei omogenități spirituale. Spun spirituale deoarece omogenitatea etnică, dacă se exceptează cele câteva sute de mii de polonezi, unguri și români, care sunt cu toții mai puțin de un milion de suflete, există totuși. E vorba de slavii răsăriteni, urmașii Statului Kievean, cărora li s-au adăugat destule milioane de ruși din Sankt Petersburg și Moscova, îndeosebi din 1812 (primul Tratat de Pace de la București și după). Poporul – care vorbește propria limbă, urmaș al tradiției cazacilor zaporojeni, luptători liberi și nesupuși, care au constituit, în secolul XVII, un fel de formațiune statală, înlăturând puterea poloneză – nu uită zilele acelea de scurtă glorie, nici comportamentul nefavorabil al „Marelui Frate", care încă din vremea Marii Ecaterina l-a văduvit de autonomie. Însă acest popor, așa cum s-a văzut în faza finală a Primului Război Mondial, cu revoluțiile și contrarevoluțiile din 1917 – 1919, dar și din fisura psihică manifestată în timpul invaziei naziste din 1941, duce lipsa unui acord asupra a ceea ce ar însemna un viitor comun. Înclinarea spre Europa este lipsită de profunzime. E vorba mai degrabă de un antirusism neprelucrat – care contribuie, din păcate, la respingerea trăsăturilor moștenite bizantine/ortodoxe, în pofida adoptării principiilor Revoluției Franceze sau a Cartei Europene a Drepturilor și Libertăților. Doar Leonid Kucima, ales de două ori președinte (1995 – 2005), a reușit, în pofida aspectelor întunecate ale mandatului său, să exercite o politică înțeleaptă de echilibru între Ucraina răsăriteană și occidentală în interior, între Orient și Occident în exterior.

Există mai multe proiecte regionale. *Black Sea Economic Cooperation* este o inițiativă de înaltă strategie a președintelui Turciei Turgut Özal, care a dat roade în cadrul obiectivului ei, cu toate că nu s-a dovedit capabilă să creeze o rețea de relații care ar fi putut influența politica statelor membre (Armenia – Azerbaidjan, Rusia – Georgia, Rusia –Ucraina). Grecia, într-un anumit fel țară riverană, a fost invitată ca membru fondator de marele inițiator, președintele turc Özal, care recunoștea astfel importanta prezență istorică a grecilor în regiunea Mării Negre.

Colaborarea în Marea Neagră (*Black Sea Synergy*). Era vorba de un plan al Uniunii Europene (2007), rezultat în urma unei inițiative grecești. Era în legătură cu inițiativa Black Sea Economic Cooperation. A fost dat la o parte, din 2009, de inițiativa, de inspirație suedezo-poloneză, a Parteneriatului Estic pentru Energie (*Eastern Partnership*), dar a beneficiat de sprijin din partea Marii Britanii, a Franței, Germaniei, Austriei.

Parteneriatul Estic a fost lansat în primăvara anului 2009, la Praga. Era vorba despre reacția sistematic concepută de Bruxelles la micul război din august 2008 din Osetia de Sud, dintre Rusia și Georgia. Parteneriatul, care a dobândit ample dimensiuni, se adresa Georgiei, Republicii Moldova, Ucrainei, Azerbaidjanului, Armeniei, Belarusului. Au răspuns prin excelență primele trei state, care din 2014 – 2016 au semnat acorduri de comerț liber (*Deep Comprehensive Free Trade Agreements*). Scopul a fost integrarea economică și asocierea politică (*economic integration and political association*) a celor trei cu Uniunea Europeană. E vorba de un plan ambițios al politicii externe comune, în special a vecinătății politice

Președintele turc Recep Tayyip Erdogan și cel rus, Vladimir Putin

a Uniunii. Această politică, în pofida declarațiilor, avea o dinamică antirusească, în special în cazul Ucrainei, generând, în opinia noastră, așteptări exagerate, la care Bruxelles n-a putut să răspundă și, în ultimă instanță, n-a servit statalitatea Ucrainei.

Inițiativa celor Trei Mări (*Three Seas Initiative*). De inspirație poloneză (2015), inițiativa reproduce un plan din perioada interbelică, al Poloniei lui Pilsudski, cunoscut ca Intermarium, complementar atunci al Micii Antante. Reflectă, ca și modelul lui interbelic, distopia geografică a Poloniei, între Germania și Rusia. Constituie un efort de a ocoli, de a depăși această situare geografică neprielnică, configurând rețele alternative. Totodată, e vorba de renunțarea, din 1991, la relația trilaterală cu Franța și Germania, cunoscută ca „Triunghiul de la Weimar". În perioada interbelică, Franța și Marea Britanie n-au putut să protejeze Polonia, căreia îi acordaseră garanții de securitate. Astăzi, lucrurile sunt sensibil mai favorabile, datorită existenței Uniunii Europene, a cărei membră este și Polonia, a NATO, în timp ce Belarusul și Ucraina sunt introduse/intercalate ca *buffer* (tampon) în fața Rusiei. Nu trebuie totuși să se ignore puternica exclavă militară rusă de la Kaliningrad/Königsberg. În plus, există o strânsă legătură bilaterală cu S.U.A. Inițiativa celor Trei Mări, prin urmare, nu poate să aibă decât o mică valoare adăugată, care se referă în principal la sectorul transporturilor din porturile Gdynia, Gdansk și Klaipeda (Memel), pe cale rutieră și feroviară, spre Constanța și Varna la Marea Neagră, Rijeka și Zadar la Adriatica. Mai departe, promovarea importanței Inițiativei celor Trei Mări este contraproductivă, fiind posibil să ducă la gândul că s-ar urmări slăbirea și înlocuirea parțială a Uniunii Europene. De notat că la Inițiativă participă (în afara Austriei) asociați est-europeni, din „noua Europă", potrivit expresiei lui Donald Rumsfeld (2003). În aceste condiții, un stat mediteranean serios, cum este Grecia, stat al „vechii Europe", nu are a trage foloase din eventuala participare la o inițiativă interstatală de utilitate îndoielnică.

Acordul trilateral de la Istanbul dintre Ucraina – Turcia – Rusia (22 iulie 2022) privind exportul cerealelor, sub supravegherea și garanția secretarului general al Națiunilor Unite Antonio Guterres, constituie încă un semnal ce relevă importanța geostrategică a Pontului Euxin, importanța geo-economică a vastei câmpii ucrainene, dar îndeosebi ponderea acordată statului turc prin controlul Strâmtorilor. Raționalizarea acestui control ar putea să rezulte din revizuirea cadrului convențional ce asigură funcționarea lui, fapt care nu se întrezărește însă în viitorul apropiat.

În același timp, nu se întrevede nici pierderea controlului Crimeei de către Federația Rusă, așa cum se întâmplă și cu realipirea Abhaziei și Osetiei de Sud la Georgia.

Mai departe, cu cât trece timpul, va trebui să se excludă readucerea Donbasului în ansamblul lui (regiunile Luhansk și Doneţk) sub dominația efectivă a Kievului.

A doua zi după încheierea războiului, de dorit înainte de sfârșitul anului 2023, și reducerea lui nu pur și simplu la o confruntare de slabă intensitate, ci la un război de uzură, va găsi Rusia obținând o victorie *à la Pyrrus*, Ucraina distrusă ca societate și ca forță economică, Turcia își va menține poziția ca putere intercontinentală, proră a Eurasiei. Moscova, în ce privește Bulgaria, își va epuiza influența ei asupra elitei de la guvernare,

Parada de 9 Mai la Kaliningrad

nu și asupra poporului și statului. Va acționa astfel, încât să aducă Sofia mai aproape de Ankara, fapt care va obliga, și din acest motiv, Grecia la o schimbare sensibilă a politicii față de cele trei.

În acest cadru, România, temătoare, din motive istorice, de Rusia, îndeosebi din cauza pierderii Basarabiei (1812), presată întruna de naționalista Ungarie, va căuta flotoare în Germania și Austria, state de altfel dunărene în amonte.

Aceasta va fi situația în Pontul Euxin, cu toate eforturile Occidentului, începând din august 2008 și cu punctul de cotitură pe care l-a constituit războiul scurt dintre Rusia și Georgia (1 – 12 august 2008). Exercițiile NATO de tipul Black Sea Endeavor au evidențiat interesul occidental față de această mare strategică în hipogastrul Moscovei, dar nu au produs rezultate durabile. Dimpotrivă, au acutizat sentimentul de vulnerabilitate și presiune asupra Moscovei, în asociere și cu alte politici occidentale.

Grecia trebuie să aibă un plan pentru ce se întâmplă în Pontul Euxin, ținând întotdeauna cont de tendințele care se configurează în laboratoarele de proiectare ale aliaților europeni și ale asociaților mediteraneeni. Țara rămâne într-un anumit fel riverană a Mării Negre.

Dinamica flotei comerciale grecești se asociază cu capacitatea noastră de a transporta mărfuri, îndeosebi hidrocarburi și cereale din nord, de a construi nave în șantierele de acolo (Mangalia, Odesa, Nikolaiev), de a pregăti echipaje de bună calitate.

Grecia trebuie să aibă o politică previzibilă de aprovizionare cu alimente din Rusia, Ucraina, România. Trebuie să profite de profunzimea culturală și strălucirea care înconjoară numele grecesc în regiune (cu condiția ca reprezentanții statului să fie reprezentanți demni de încredere ai culturii noastre). Puncte valoroase de prezență sunt filialele Fundației Culturale Grecești de la Odesa și București, catedrele de studii elene de la București, Kiev și Mariupol.

Grecia nu trebuie să lase în voia sorții conaționalii din zonele Azov și Donbas, să caute modalități creatoare de restabilire a comunicării cu ei, și nu pur și simplu să finanțeze reprezentanțe în exil. Ar trebui să-i pedepsim pe conaționali, fiindcă, în ansamblul lor, au ajuns în sfera controlului și dominației rusești?

Grecia va trebui să strângă relațiile și colaborarea cu Bulgaria, țară, dincolo de Uniunea Europeană și NATO, de importanță strategică pentru noi. Colaborarea energetică constituie deja un neuron puternic al acestui demers. Dar, totodată, trebuie integrate axele rutiere și feroviare Sofia – Salonic, Constanța – Ruse – Varna – Alexandroupolis. Varna și Burgas (Pyrgos) au pentru noi importanța pe care Alexandroupolis o are pentru bulgari. Dincolo de utilitatea lui militară actuală, portul Alexandroupolis poate să devină și să rămână o axă de transporturi în principal comerciale, utilă pentru Ucraina, Republica Moldova, România și desigur Bulgaria.

Ministerul de Externe și unitățile lui de serviciu (de pildă, Centrul Științific de Analiză și Planificare) va trebui să privească în profunzime imaginea de ansamblu a perimetrului Pontului Euxin și a hinterlandului familiar și să colaboreze în acest scop cu Uniunea Armatorilor Greci.

În sfârșit, Grecia, având deplina conștiință că geografia și valorile constituționale ale ei au încadrat-o între forțele navale de seamă, luptă dintotdeauna pentru micșorarea tensiunilor, în măsura posibilităților și a intereselor ei naționale. Nu constituie cap de pod de front, ci far de promovare a înțelegerii și păcii, bazat pe principii.

Traducere de Elena LAZĂR

CODRII COSMINULUI – 1497

„CRUCIADA“ LUI JAN OLBRACHT ÎMPOTRIVA LUI ȘTEFAN CEL MARE

LIVIU CÎMPEANU
(Academia Română,
Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu)

Ștefan cel Mare (centru) și Maria Voichița, cea de-a treia soție, într-un tablou votiv de la Voroneț

Schimbările radicale de pe eșichierul politic al Europei de Sud-Est, cauzate de rapida expansiune a Imperiului Otoman, l-au obligat pe Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, să ducă o politică de echilibru între marile puteri ale timpului și să schimbe de mai multe ori sistemul de alianțe din care făcea parte. Astfel, în faza de consolidare a domniei, voievodul moldovean a fost nevoit să continue linia politică trasată de înaintașii la tron, alături de Uniunea Polono-Lituaniană și de Imperiul Otoman, împotriva Regatului Ungariei și a Țării Românești (1457 – 1474/1475). Un conflict de graniță a escaladat într-un război deschis între Ștefan cel Mare și Radu cel Fumos, vasalul lui Mehmed al II-lea, care a condus la o degradare a relațiilor diplomatice dintre Moldova și Înalta Poartă și, în cele din urmă, la ruperea acestora.

După intervenția repetată în succesiunea la tronul de la Târgoviște, domnul de la Suceava s-a confruntat cu o masivă expediție otomană de represalii, care a culminat cu victoria moldovenească de la Vaslui, din 10 ianuarie 1475. În acest context, Ștefan cel Mare s-a aliat cu Matia Corvinul, căruia i-a recunoscut pretențiile de suzeranitate asupra Moldovei, pentru a face față puterii militare a lui Mehmed al II-lea. Alianța și-a dovedit funcționalitatea în timpul campaniei sultanale întreprinse în Moldova în vara anului 1476, când apropierea forțelor armate ale Regatului Ungariei a obligat ordia otomană să se retragă, tocmai când asedia Cetatea Neamțului. Mai mult, cei doi aliați au susținut cinci pretendenți la tronul Țării Românești (Basarab cel Bătrân, Basarab cel Tânăr, Vlad Țepeș, Vlad Călugărul și Mircea Vodă, fiul lui Vlad Dracul), însă situarea

Cetatea Neamțului astăzi

lor geopolitică în proximitatea akîngiilor de la Dunăre i-a obligat pe domnii Țării Românești să accepte rând pe rând suzeranitatea Înaltei Porți (cu excepția lui Vlad Țepeș, care a fost răpus pe câmpul de luptă, în primele zile ale anului 1477!). În ciuda insuccesele de pe „frontul" din Țara Românească, alianța Moldovei cu Regatul Ungariei împotriva Uniunii Polono-Lituaniene și a Imperiului Otoman a rămas valabilă timp de un deceniu (1474/1475 – 1484).

PIERDEREA CHILIEI ȘI A CETĂȚII ALBE

În anul 1483, Matia Corvinul și Baiazid al II-lea au încheiat un armistițiu pe cinci ani, pentru a se putea concentra asupra problemelor dinastice cu care se confrunta fiecare. Dintr-o simplă eroare umană, Peter Váradi, episcopul de Kalocsa Bács, diplomatul regelui Ungariei, a uitat să introducă în tratatul încheiat cu Înalta Poartă clauze speciale referitoare la cetățile Chilia și Cetatea Albă, care se bucurau de un statut internațional aparte. Profitând de această breșă juridică, în vara anului 1484, Baiazid al II-lea a strâns în grabă o oaste, în fruntea căreia a ocupat fără prea mare dificultate cele două cetăți. Victoria nu i-a asigurat sultanului doar două dintre cele mai importante puncte strategice și comerciale de pe Dunăre și Nistru, ci și fidelitatea ienicerilor și a ordiei otomane, în general, care înclinase până atunci în favoarea pretendentului Cem Sultan.

Vestea despre pierderea Chiliei și a Cetății Albe a provocat furia lui Matia Corvinul, care l-a aruncat pe nefericitul episcop Peter Váradi în temniță. Cum regele avea nevoie de liniște la frontiera ungaro-otomană pentru a-și impune hegemonia în Europa Centrală, aceasta a fost singura lui reacție.

Ștefan cel Mare, aliatul lui Matia Corvinul, nu a putut interveni în ajutorul celor două cetăți, pentru a nu periclita armistițiul încheiat de regele ungar cu Baiazid al II-lea, în anul precedent. Astfel, domnul Moldovei și oastea sa au așteptat deznodământul conflictului la o distanță sigură, însă totuși cu vigilență, pentru ca oastea otomană să nu se abată asupra ținuturilor din sud-estul Moldovei. Sultanul s-a dovedit a fi un bun diplomat și s-a mulțumit doar cu cucerirea celor două cetăți, astfel că tratatul încheiat cu regele Ungariei a rămas în continuare valabil.

În iarna dintre anii 1484 – 1485, fără să poată aștepta sprijin militar din partea suzeranului său de la Buda, voievodul moldovean a încercat să recucerească cetățile pe calea armelor. Ștefan cel Mare și oștenii săi s-au apropiat în miez de noapte de Cetatea Albă, pe apă și pe uscat, pentru a escalada zidurile cu ajutorul scărilor și a unor complici din interior. Ghinionul a făcut ca garnizoana otomană să-i surprindă pe atacatori și să dea alarma, astfel încât tentativa de recucerire a cetății a eșuat.

Matia Corvinul, regele Ungariei (1458 – 1490), xilogravură din Johannes de Thurocz, Chronica Hungarorum, *Augsburg, 1488*

O imagine din Hünername, *care îl înfățișează pe Mehmed al II-lea la urcarea pe tron, Edirne, 1451*

Acest atac moldovenesc asupra Cetății Albe, denumită de turci *Akkerman*, a compromis și diplomația polono-otomană, zădărnicind încercările lui Cazimir al IV-lea de a încheia o pace sau cel puțin un armistițiu cu Baiazid al II-lea. Astfel, domnul Moldovei a câștigat în regele Poloniei un aliat nesperat împotriva sultanului otoman.

În urma unor tratative diplomatice preliminare, la 12 septembrie 1485, Ștefan cel Mare i-a prestat jurământul de vasalitate lui Cazimir al IV-lea al Poloniei, în cadrul unei fastuoase ceremonii desfășurate la Colomeea, în voievodatul Rusia Roșie (Halici). În urma depunerii acestui jurământ, voievodul moldovean a devenit aliatul regelui polon, care i-a pus la dispoziție un contingent de 5.000 de călăreți cu armuri, aflați inițial sub comanda prințului Jan Olbracht (Ioan Albert), însă care, după îmbolnăvirea acestuia din urmă, au fost preluați de hatmanul Jan Polack.

Ștefan cel Mare s-a întors la Suceava în fruntea oștii sale și a acestui puternic contingent de cavalerie grea, obligându-i să se retragă pe turcii lui Ali Pașa Hadîmbul, beilerbeiul Rumeliei, și pe muntenii lui Vlad Călugărul, care, la începutul lunii septembrie, intraseră aici pentru a-l așeza pe tron pe pretendentul Petru Hronoda. După insuccesul acestei campanii, sultanul Baiazid i-a poruncit lui Malkoçoğlu Bali Bei, una dintre faimoasele căpetenii de akîngii de la Dunăre, să întreprindă o serie de campanii de represalii împotriva lui Ștefan cel Mare. Voievodul moldovean, care avea sub steag atât oastea proprie, cât și cavaleria grea trimisă de regele polon, i-a surprins și învins categoric pe invadatorii otomani, la Cătlăbuga, în sud-estul Moldovei, la 11 noiembrie 1485.

În primăvara anului următor, Malkoçoğlu Bali Bei și akîngiii săi au întreprins o nouă expediție pentru a-l impune pe Petru Hronoda pe tronul Moldovei, însă au fost din nou interceptați și învinși de oastea lui Ștefan cel Mare, la Șcheia, lângă Roman, la 6 martie 1486. După luptă, pretendentul a fost atras într-o cursă de boierii moldoveni, care au pretins că i se închină, dar l-au prins și predat domnului. Petru Hronoda a fost decapitat la porunca lui Ștefan cel Mare. Potrivit cronicarului polon Bernard Wapowski, „a stat câtva timp stăpânirea lui Ștefan nestingherită, rezemată pe trupele polone".

Sultanul Baiazid al II-lea, miniatură otomană din secolul al XVI-lea

Basarab Laiotă, domn al Țării Românești în mai multe rânduri, frescă târzie din biserica Mănăstirii Hurezu (pictată în jurul anului 1690)

CRUCIADA POLONEZĂ DEVIATĂ ȘI TÂLHARUL MUHA

La 5 iulie 1486, Papa Inocențiu al VIII-lea a emis bula *Catholice fidei defensionem* („Pentru apărarea credinței catolice"), prin intermediul căreia a fost proclamată cruciada antiotomană, ce avea să se desfășoare anul următor. În primăvara anului 1487, s-au adunat într-adevăr mai multe detașamente de cruciați voluntari care s-au alăturat oștii generale a Regatului Polon

Cetatea Albă

mobilizate la Liov, în fruntea căreia fusese numit prințul Jan Olbracht. Tocmai atunci a sosit vestea că o mare oaste tătărască a invadat Podolia și Rusia Roșie. Fără să aștepte alte ordine, prințul Jagiellon și-a condus forțele cruciate de care dispunea împotriva tătarilor, pe care i-a învins într-o mare bătălie la Kopystrzyn, în Podolia, la 8 septembrie 1487.

Deși propaganda Curții regale din Cracovia a transformat această victorie asupra tătarilor într-un mare succes cruciat împotriva... otomanilor (sic!), faptele au vorbit de la sine. Cu excepția contingentului de cavalerie grea și a unor arme de foc achiziționate și trimise în Moldova pe cheltuiala vistieriei regale, Cazimir al IV-lea nu i-a acordat lui Ștefan cel Mare ajutor militar suficient și eficient pentru recuperarea Chiliei și a Cetății Albe. De fapt, domnul Moldovei era expus permanent agresiunii otomane, după cum demonstrează repetatele incursiuni întreprinse în zonă de Malkoçoğlu Bali Bei, din anii 1485 și 1486.

În aceste circumstanțe, în 1486, Ștefan cel Mare l-a delegat pe logofătul Ion Tăutu la Înalta Poartă pentru a încheia o pace sau cel puțin un armistițiu cu Baiazid al II-lea. Sultanul a acceptat pacea propusă de domnul moldovean, cu condiția plății unui haraci anual în valoare de 4.000 de galbeni, a respectării principiului islamic de a fi „prieten prietenului și dușman dușmanului", precum și a recunoașterii stăpânirii otomane asupra Chiliei și Cetății Albe. Ștefan a acceptat condițiile impuse de Baiazid, dar nu a renunțat niciodată la intenția de recuperare a celor două cetăți.

Domnul Moldovei l-a considerat pe regele Poloniei responsabil pentru tratatul pe care a fost nevoit să-l încheie cu sultanul otoman, iar cruciada deviată a prințului Jagiellon a demonstrat din plin că nu poate aștepta sprijinul promis cu generozitate la Colomeea. În aceste condiții, Ștefan cel Mare l-a angajat pe tâlharul rutean Muha, pentru ca, în fruntea cetei sale, să prade și să devasteze ținuturile de la frontiera sud-estică a Poloniei, adică Rusia Roșie și Podolia. Raidurile de jaf și de pradă au avut loc între anii 1488 și 1491, bunurile capturate fiind predate domnului moldovean, care, la rândul său, le folosea pentru a plăti tributul pe care îl datora Înaltei Porți. În aceeași perioadă, mai precis în 1490, Ștefan cel Mare a recuperat pe calea armelor Pocuția (un ținut disputat de Moldova și Polonia timp de peste un secol!), iar în 1492, după capturarea lui Muha de poloni, coconul domnesc Alexandru Vodă a întreprins o campanie militară în Podolia și Rusia Roșie, ajungând până sub zidurile Liovului.

Cazimir al IV-lea Jagiello, regele Poloniei (1447 – 1492), detaliu din efigia sa tombală aflată în Capela Sf. Cruce, Catedrala Wawel, Cracovia, sculptată în 1492

Se înțelege că relațiile domnului de la Suceava cu regalitatea polonă s-au deteriorat iremediabil. Ca atare, se pare că în 1489 Ștefan cel Mare a obținut de la Papa Inocențiu al VIII-lea o dezlegare de jurământul depus lui Cazimir al IV-lea la Colomeea, patru ani mai devreme. Decizia suveranului pontif a fost nu atât în favoarea domnului Moldovei, cât în cea a regelui Ungariei, care a profitat de circumstanțe pentru a-și extinde hegemonia asupra principatului de la est de Carpați. Ca unică alternativă, în același an, Ștefan cel Mare a prestat din nou jurământul de vasalitate față de Matia Corvinul, regele Ungariei, care a încercat să-l atragă de partea sa pe cel dintâi prin acordarea Cetății de Baltă și a Ciceului, ca „despăgubire" pentru Chilia și Cetatea Albă

pierdute în favoarea otomanilor. Mai mult, noua alianță politică a fost pecetluită prin căsătoria coconului domnesc Alexandru Vodă cu Maria, fiica lui Bartolomeu Dragffy, voievod al Transilvaniei și urmaș al vechilor întemeietori ai Moldovei.

ÎNTRUNIREA FRAȚILOR JAGIELLONI

Matia Corvinul a murit însă la 6 aprilie 1490, iar tronul Regatului Ungariei a fost preluat, în urma unui scurt război civil, de Vladislav al II-lea Jagiello, regele Boemiei. Baronii Ungariei l-au ales pe acesta din urmă, pentru că, potrivit expresiei plastice a voievodului Ștefan Bathory, aveau nevoie de un principe pe care să-l poată ține de chică! În scurt timp, Vladislav al II-lea s-a dovedit un rege destoinic, care, prin politică și compromis, a reușit să se impună într-un regat în care nu avea posesiuni, prieteni sau susținători. Noul rege al Ungariei și al Boemiei a reușit să-l câștige de partea sa și pe domnul Moldovei, căruia i-a confirmat stăpânirea asupra Cetății de Baltă și asupra Ciceului, acordându-i chiar și unele subsidii pentru luptele cu otomanii.

Alexandru Jagiello, mare duce al Lituaniei (1492 – 1506) și rege al Poloniei (1501 – 1506), criptoportret pe altarul Sf. Ioan cel Milostiv, din Biserica „Sf. Ecaterina" din Cracovia (pictat pe la 1504)

Vladislav Jagiello, rege al Boemiei (1471 – 1516) și al Ungariei (1490 –1516), frescă din Catedrala „Sfântul Vitus" din Praga, pictată în 1508

La scurt timp, la 7 iunie 1492, Cazimir al IV-lea a închis ochii, tronul Regatului Poloniei fiind preluat de Jan Olbracht, fiul său. În schimb, tronul Marelui Ducat al Lituaniei a fost preluat de Alexandru Jagiello, alt fiu al suveranului defunct.

Chiar dacă Jagiellonii stăpâneau întreaga Europă Centrală, între ei nu domnea deloc armonia, astfel că, în 1490, Jan Olbracht și Vladislav al II-lea au fost rivali la tronul de la Buda. Unul dintre motivele discordiei frățești a fost turbulentul domn de la Suceava, care schimba suzeranii în funcție de necesități și de circumstanțe și care, în ciuda jurământului prestat la Colomeea (dar anulat de Papă!), încheiase pace și cu Înalta Poartă. Astfel, la 17 aprilie 1494, Vladislav al II-lea, regele Ungariei și al Boemiei, Jan Olbracht, regele Poloniei, Alexandru Jagiello, ducele Lituaniei, Frederick Jagiello, episcopul de Cracovia, și prințul Sigismund Jagiello s-au întrunit la Levoča, un oraș negustoresc de la granița ungaro-polonă (astăzi în Slovacia) pentru a tranșa o dată pentru totdeauna situația lui Ștefan cel Mare al Moldovei.

Deși întrunirea s-a desfășurat cu ușile închise, se pare că frații Jagielloni au elaborat un plan în mai multe etape, care prevedea înlocuirea lui Ștefan Vodă cu Sigismund, singurul dintre frați care nu avea o stăpânire proprie, și angrenarea puterii armate a Moldovei într-un război antiotoman, cu scopul de a recupera Chilia și Cetatea Albă și, în cele din urmă, chiar a-i alunga pe otomani din Europa! Desigur, acest plan grandios a fost ținut secret, „ca nu cumva să ajungă la urechile dușmanilor barbari" (Bernard Wapowski), însuși Jan Olbracht declarând în repetate rânduri că și-ar arunca până și cămașa de pe el în foc, dacă ea ar ști ce are de gând.

Cât de bine a fost păstrat secretul regelui polon o să vedem în episodul următor.

(Va urma)

Încheiem aici prezentarea fragmentelor din memoriile generalului Tătăranu despre bătălia de la Stalingrad (Magazin istoric, **nr. 11 – 12/2022; 1 – 3/2023; 9/2023).**

CAZUL GENERALULUI TĂTĂRANU ÎNTRE PERCEPȚII, ZVONURI ȘI REALITATE

ALIN SPÂNU

Generalul Tătăranu (dreapta)

Încă o zi acasă, de data asta sunt nervos, orice zi pierdută aduce și mai mari greutăți la aterizarea în cerc. În plus, am ocazia să aud comentariile din oraș. Deși propaganda Președinției își începuse acțiunea căutând a face să circule versiunea că am plecat fără niciun ordin și din motivul acesta mareșalul mă trimite înapoi, totuși, nimeni nu îi dădea crezare și lumea judeca foarte sever acțiunea mareșalului. Lumea știa că venisem cu un ordin de la Paulus pentru a interveni la Marele Cartier General român ca să se trimită prin avioanele noastre de transport cele necesare traiului (hrană și îmbrăcăminte), deoarece mijloacele lor [ale germanilor] ajunseseră la limită. Mulți auziseră de pomenirea lui Decebal, care s-a otrăvit cu tot comandamentul lui decât să cadă în mâinile romanilor. Alții aflaseră ceva nou: am fost scos din ordinul Führerului fiindcă evacuase mai multe state majore germane și dorea să fie echitabil cu comandamentul român, salvând pe cel mai bun general al nostru. Toată Capitala discuta cazul general Tătăranu, calificând gestul mareșalului de nebunie.

Marți, 19 ianuarie 1943, de dimineață eram iar la Băneasa, unde viscolul tot nu încetase, deși nu era așa de grozav ca ieri. Toate insistențele aviatorilor de a mă convinge să amân din nou plecarea rămân zadarnice, căci vreau și trebuie să plec. De la Președinție se aduc multe pachete, socoteam că sunt cu hrană; ei bine, nu, erau cu decorații de tot felul, pentru a fi distribuite ostașilor germani și români din cercul de la Stalingrad. La 8,30 am decolat, având ca pilot pe Grozea, unul din „așii“ noștri. Cu câteva minute înainte de plecare sosise ajutorul ataşatului militar german și îmi înmânase un ordin pentru mareșalul Manstein, la Taganrog. Trebuie să-l remit personal, altfel nu voi putea căpăta avionul care să mă transporte la Stalingrad. Bine! Am trecut plicul lui Binder. Am auzit o conversație aprinsă între ei, dar

nu am înțeles nimic. Urc scara și mă așez în locul din față, foarte comod, era un avion de pasageri. Urale... șepci în sus... repede nu se mai vede nimic pe pământ.

NOI AMÂNĂRI

Cer itinerariul: Tiraspol – Melitopol – Rostov și, dacă eu vreau, mă va duce și la Taganrog. „De ce nu zburăm direct?", întreb eu. Mi se răspunde că e un avion de pasageri și trebuie să se alimenteze în drum cu benzină. La întoarcere are corespondență pentru Stalino. Binder îmi spune conversația de la plecare. Colonelul Braun, ajutorul ataşatului militar german, a primit ieri dimineață o telegramă de la Marele Cartier General german cu cuprinsul: „Bravul general Tătăranu a fost scos din Cetate din ordinul Führerului, apreciindu-l ca unul din cei mai buni generali români și care nu trebuie să se piardă. E o măsură generală pe care a aplicat-o și multor generali și state majore germane." [...] S-a dus cu ea la Marele Stat Major, Secția a II-a, și a cerut să fie primit de mareșal. A fost primit imediat și i-a înmânat originalul. Răspunsul a fost: „Da, asta e părerea Führerului, dar nu și a mea." Spalke [Karl, general, ataşatul militar german] s-a întors la Marele Stat Major și a depus ordinul ce primise și intervenția lui. Niciunul din ofițerii de la Secția a II-a nu mi-a comunicat nimic, chiar generalul Mardare, care știa asta și cu care eram legat de o prietenie de peste un sfert de veac, nu a găsit de cuviință să mă înștiințeze. Desigur că nu mi-ar fi folosit la nimic, dar...

Generalul Vasile Atanasiu

În plus, dacă dau crezare spuselor lui Șteflea, el nu a fost pus în cunoștință de nimeni și doar era șeful Marelui Stat Major și informația privea pe un general de divizie.

La ora 11 aterizăm la Tiraspol după un drum destul de greu. Viscolul nu mai încetase și, la un moment dat, Grozea s-a rătăcit. Făcuse acest drum de sute de ori, zi și noapte, dar s-a întâmplat acum să nu se poată orienta ca lumea. Aterizăm foarte bine; vom sta circa o oră, deci putem coborî până face plinul.

Mă cobor sau mai bine zis sunt coborât; mâna, pe lângă că îmi tremură, era înțepenită, ca și piciorul stâng. Nici nu am ajuns la baraca ce servea de cantină și gară și am în față pe generalul Atanasiu Vasilică, comandantul Corpului 3 Armată; el și alți ofițeri fuseseră anunțați că sosesc. Viscolul nu mai înceta. În cantină povestesc în câteva cuvinte ce a fost pe la Stalingrad și de ordinul de înapoiere al mareșalului. Revolta se citea pe fața tuturor. D-na Atanasiu a început a plânge: „Nu se poate să pleci în halul ăsta!". Eu râdeam!

Vine Grozea înghețat: „Am pierdere de ulei și pe vremea asta și cu un general la bord nu-mi pot lua răspunderea." Mă înfurii degeaba! Plecarea se amână pentru mâine dimineață, iar Vasilică va raporta la Marele Stat Major. Omul ăsta, așa de blând și de temător de mareșal, îl aud ridicând vocea și ordonând că avionul nu pleacă până ce nu se repară și viforul nu încetează. Mă sui în mașină și repede ajung la Vasilică acasă. Sunt copleșit de atențiile d-nei Atanasiu și ale tuturor.

GENERALUL TĂTĂRANU SĂ SE ÎNAPOIEZE IMEDIAT

Cum în localitate era un spital de specialități foarte bun, în urma sfatului medicului garnizoanei ce a venit să mă vadă (lt.-col. Zamfirescu), m-am dus acolo. Medicul-șef al spitalului era lt.-col. Nichita. La specialitatea boli nervoase mr. Bistriceanu și un sublocotenent mic și slăbuț ce părea mai mult a student. Mă examinează amândoi; cel mic, asistentul profesorului Paulian, cunoscutul neurolog, se pronunță categoric: e boala lui Parkinson. Trebuie să vă internați imediat în spital; cu avionul nu aveți voie să vă deplasați; tensiune max. 11 și minim 7. Mă uitam la el zâmbind, acest copil știa și era sigur de el. Am anunțat că mă duc la dejun la Vasilică și voi veni după-masă pentru a fi examinat oficial. [...] La ora fixată eram din nou la spital și examinat timp de o oră. Le-am atras atenția: „Domnilor, băgați de seamă ce scrieți pentru că

veți avea de furcă cu mareșalul, e de datoria mea să vă previn." Cei mai mari au îngălbenit, cel mic, dr. Chiliman, a scris diagnosticul și foarte dârz dă verdictul:

„– Iau toată răspunderea. E Parkinson și mă opun ca să continue călătoria.

– Asta e părerea d-tale, eu tot plec", am spus. [...]

Seara primesc un telefon de la generalul Mardare, subșef la Marele Stat Major, anunțându-mă să trec numaidecât la Armata 3, la generalul Petre Dumitrescu, pentru a primi ordine. Noaptea, alt telefon, de la generalul Șteflea, cu același ordin de a mă prezenta la Armata 3. În plus, îmi face cunoscut că mareșalul a hotărât ca maiorul Binder și locotenentul-colonel Pădureanu să nu intre în cerc cu mine; ei vor rămâne la Rostov pentru aprovizionarea diviziei, insistând pe lângă Comandamentul german pentru a ne executa transporturile. [...]

Miercuri 20 ianuarie 1943, la ora 13, aterizăm la Melitopol pentru a face plinul înainte de a ne continua drumul. Comandantul aeroportului îmi raportează că intrarea la Rostov e oprită, căci s-a început evacuarea avioanelor și a aeroportului. Cu Taganrog, unde era Cartierul mareșalului Manstein, nu aveam legătură gonio [radio] și nu vrea nimeni să ne-o dea. Hotărăsc rămânerea la Melitopol până voi căpăta informațiile necesare pentru a mă putea duce la Armata 3, la Zaporoje, și apoi la Taganrog, la comandantul Grupului de Armată „Don", conform ordinelor ce primisem. [...]

Dimineață (joi, 21 ianuarie 1943) avionul a recunoscut Taganrogul, dar nu a putut ateriza din cauza ceții și s-a întors, ca să plece imediat la Stalino să ducă corespondența. A apărut la ora 15 cu vestea că la Stalingrad nu se mai poate ateriza, aprovizionarea se face cu parașute. Stalino era centru de aviație pentru aprovizionarea Cetății. [...] Am plecat deci la Zaporoje, unde am fost primit de col. Eftimiu, șeful Biroului Operații al Armatei 3, care m-a condus la locuința lui. M-a anunțat că Armata a raportat la București că, de două zile, nu se mai poate ateriza la Stalingrad. S-a primit de la Marele Stat Major următoarea telegramă:

„Nr. 6.301 din 23 ianuarie 1943 către Armata 3-a

Rog dați ordin generalului Tătăranu Nicolae să se înapoieze imediat în țară.

Șeful Marelui Stat Major
General [ss] Șteflea"

Cum starea sănătății se mai agravase, am preferat să intru în spitalul de Crucea Roșie ce

Mareșalul Ion Antonescu și mareșalul Erich von Manstein

Generalul Petre Dumitrescu

se afla în localitate. Într-adevăr, medicii m-au găsit mai rău decât credeam eu. Pulsul [tensiunea] maxim 10 și minimum 7. [...] Șeful spitalului, lt.-col. dr. Dragu, pune diagnosticul de congestie cu pareză parțială și netransportabil. Se raportează la Marele Stat Major la București. Colonel Comișel primește și îmi transmite ordinul generalului Mardare de a sta pe loc dacă doctorii sunt de această părere.

Sâmbătă, 30 ianuarie 1943, mă urcă în avionul comandanților de armată, care-mi dau locul cel mai bun și sunt foarte afectuoși. Aterizăm la Tiraspol și coborâm cu toții până se face plinul și intrăm în cantină. Asist la plecarea avionului spre București cu durere în suflet că trebuie să rămân, așa vrea medicul! Mă duc direct la Spitalul nr. 354 Crucea Roșie, unde eram așteptat și unde un salon simpatic îmi fusese amenajat. [...] Am fost îngrijit și corcolit cu o prietenie pe care nu o voi uita vreodată. M-am întremat repede. Dr. Chiliman, ce a recunoscut boala de la prima

examinare, nu m-a lăsat o clipă din tratament. Aveam un Parkinson evoluat și înrăutățit în ultima vreme. Boală foarte cunoscută de specialiști, dar pe care internistii noștri, ce i-am consultat pe front, nu au sesizat-o. Am fost tratat de reumatism, de un ictus incipient etc. E un lapsus în pregătirea medicilor, orice internist și în special orice medic militar trebuie să aibă cunoștințe elementare de neurologie. Dacă nu aveam norocul de a întâlni pe acest tânăr neurolog medic, Chiliman, asistent al prof. Paulian, astăzi nu mai existam sau și mai rău... eram o epavă. Boala se manifestă prin anchilozare și tremurături în membrele atinse, cu tendință de generalizare, dar care nu atinge deloc facultățile intelectuale. Am avut iar noroc cu rămânerea departe de viesparul din București. [...]

INCAPACITATE MORALĂ INCOMPATIBILĂ CU COMANDA

Simțindu-mă în stare de a suporta un drum până la București, am hotărât plecarea cu trenul pentru vineri, 12 februarie 1943, și internarea în Spitalul Militar. Am comunicat Marelui Stat Major și mi-a aprobat cererea, în plus au dat ordine pentru o instalare cât mai comodă. [...] În vagon, însoțit de dr. Chiliman, am călătorit bine și sâmbătă, 13 februarie 1943, ora 12, am descins la București. Lume multă, prieteni, rude, cunoștințe și doamne de la Crucea Roșie; nimeni din oficiali, nici militari, nici civili. Am tras direct la spital. Am găsit o cameră văruită și aranjată așa fel ca să-mi fie agreabilă: telefon, radio etc. în funcțiune. Medicii militari m-au primit mai mult decât afectuos și se îngrijiseră de toate. E drept că Marele Stat Major și în special general Mardare ordonase și controlase, dând și fondurile necesare.

Într-o clipă (nici nu mă întinsesem bine în pat) și informațiile încep a curge. Se vorbește în oraș că am fugit de la Stalingrad și mi-am părăsit trupa; că nu am avut niciun ordin de plecare nici de la Comandamentul german, nici de la ai noștri; că mareșalul vrea să fiu condamnat la moarte. Generalul Mardare îmi anunță că Pantazi (ministrul de Război) și Ică sunt cei mai înverșunați, pe motivul că nu m-am despărțit de generalul Iacobici, dușmanul lor. Mă sfătuiește să-mi dau demisia pe motiv de boală. Dar și asupra bolii nu erau toți de acord! Unii sunt pentru simulare, alții că sunt paralizat complet. Noroc de firea mea, totul mă lăsa rece. Toată preocuparea mea este îndreptată spre sănătate. [...]

Generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major

La 4 martie 1943 generalul șef al Serviciului Medical mă roagă să primesc să fiu vizitat de o comisie medicală. Am acceptat. Rezultatul a fost un proces verbal că sunt accidentat de război 100% și că nu mai pot face serviciul. Dar eu nu vreau să părăsesc oștirea, pentru că toți specialiștii spun că voi putea relua serviciul. A doua zi generalul Mardare vine oficial din partea generalului Șteflea cu sfatul și insistența de a-mi da demisia pe motiv de boală. Am răspuns net „nu". Eram tot așa de bolnav când am fost atacat la 20 noiembrie 1942 și am ținut, și m-am zbătut așa cum nu au făcut-o multe divizii românești și ale căror șefi se plimbă azi prin București sau au alte comenzi.

Marți, 9 martie 1943 generalul Șteflea, șeful Marelui Stat Major, se anunță și vine la mine. Mă sfătuiește să îmi dau demisia pe motiv de boală. Cum intru în cadrul accidentaților de război voi avea o pensie mare. „Tot te vor scoate, zice el, mai bine pleacă tu". Am răspuns un „nu" și mai categoric. „Domnule general, eu pot să dau oricui seama de cum mi-am condus divizia și cum m-am bătut. Aș vrea să știu cum veți justifica dvs. distrugerea armatei române?" A sărit ca fript: „Tocmai tu,

Căpitan Alexandru Şerbănescu, general Emanoil Ionescu şi general Gheorghe Jienescu, ministru secretar de Stat, Subsecretariatul de Stat al Aerului

care ştii ce am îndurat de la mareşal, poţi să spui asta?" Şi două ore mi-a povestit calvarul lui. [...]

Luni 22 martie 1943 primesc o scrisoare personală de la ministrul Apărării Naţionale, generalul Pantazi. Consiliul Superior al Armatei a hotărât să mi se aplice art. 48 din Legea ofiţerilor, aliniatul e: „ofiţerii care au dovedit incapacitate morală incompatibilă cu actul de a comanda o unitate şi a conduce un serviciu". Totuşi, el îmi propune a-mi da demisia, fixându-mi 48 de ore. Vă închipuiţi, desigur, că nu am răspuns. [...]

FÜHRERUL ÎL CONVINGE PE ANTONESCU

La 10 aprilie 1943 primesc vizita generalului Şteflea. Conversaţia se învârte în jurul persecuţiei ofiţerilor prieteni şi în special a maiorului Binder, aghiotantul meu, care fusese repartizat la o unitate în Crimeea şi urma să plece imediat pe front. Cum? Nu i-au fost de ajuns două luni în încercuire la Stalingrad? Sunt atâţia care nu au văzut frontul! [...] După trei zile, la 13 aprilie 1943, ora 21, sunt chemat la telefon de generalul Şteflea: „Am a-ţi da o veste bună. Tu ai avut dreptate! Toată chestiunea ta s-a închis. Mareşalul, care se află azi la Marele Cartier General german, m-a chemat la telefon şi mi-a spus să dau imediat ordin ca să nu se ia vreo măsură contra ta. «Am fost rău informat, a spus mareşalul. Generalul Tătăranu nu are nicio vină, mi-a spus-o însuşi Führerul, că el a ordonat». Am vorbit la telefon chiar cu mareşalul Antonescu", adaugă generalul Şteflea. [...]

Încep acum tot felul de poveşti, bune pentru mine, dar tot aşa de înflorite ca şi cele rele. Jienescu, ministrul Aerului, îmi transmite că a asistat când mareşalul i-a spus generalului Pantazi: „Ai grijă de Tătăranu, pentru că voi avea nevoie de el. Am auzit că vrea să se ducă la Viena în sanatoriu. Dacă nu are bani, ajută-l. Sunt mulţumit că am auzit adevărul de la Führer."

Mi se aprobă plecarea la Viena şi să fiu acompaniat de doctorul Chiliman, care, cu toate riscurile, m-a vizitat zilnic. De la Tiraspol nu ne-am mai despărţit. Trebuie să le recunosc un pic de omenie: mi-au aranjat mutarea lui Chiliman la Bucureşti şi i-au dat posibilitatea să mă îngrijească. La ora 14, în ziua de 15 mai 1943, eram la gară, înconjurat de multă lume, ca în vremurile bune. Oficial nimeni, afară de ataşatul militar german. În schimb, mulţi ofiţeri din Marele Stat Major şi în special tot tineretul. Călătoresc cu Wagon-Lit Mitropa. Germanii luaseră toate măsurile de transport şi ordonaseră la Viena pentru a avea loc la sanatoriu şi să fiu bine îngrijit. [...]

Am raportat Ministerului Apărării Naţionale starea sănătăţii mele şi am anexat certificatul medical al profesorului Poetzl şi cel al cunoscutului profesor şi neurolog român, dr. Paulian. Ministrul Apărării Naţionale mi-a comunicat prin şeful său de cabinet că vrea să repare nedreptatea ce mi-a făcut, nu din vina lui, şi că mă ţine la dispoziţia Ministerului până ce mi se termină convalescenţa. La cererea mea îmi va da comanda unui corp de armată corespunzător gradului, vechimii şi meritelor recunoscute chiar de mareşal. I-am mulţumit şi i-am comunicat că cer ca reabilitare darea decretului pentru „Mihai Viteazul" cl. II-a, ce mi s-a conferit când eram încercuit la Stalingrad.

La 24 august 1944 a fost numit la comanda Corpului 6 Armată. A trecut în rezervă în martie 1945. A murit la 14 mai 1953 şi a fost înmormântat în Cimitirul Bellu Militar. ■

INVITAȚIE LA BIBLIOTECA ACADEMIEI

DINTR-O LUME A CUNOAȘTERII

NINA CRISTEA, OANA DIMITRIU, VIOREL PETAC, ALINA POPESCU, DANIELA STANCIU

În cadrul expoziției „Biblioteca Academiei Române – O lume a cunoașterii“ au putut fi admirate, la sfârșitul lunii august, câteva exponate reprezentative pentru istoria patriei, din secolul al XI-lea până în secolul al XIX-lea.

Cea mai veche piesă expusă din colecția Cabinetului de manuscrise a fost *Canonul de penitență*, manuscris grec nr. 1.294, din secolul al XI-lea, pe pergament, cu miniaturi, în culori pe fond de aur. Tot din fondul de manuscrise grecești au mai fost expuse două opere de artă. *Tetraevangheliar*, manuscris grec nr. 1.175, din secolul al XIII-lea, miniaturi și ornamentele pe pergament cu fond de aur, cu miniaturi în plină pagină, reprezentări ale celor patru Evangheliști. Al doilea, *Acatistul Maicii Domnului*, manuscris grec nr. 113, din secolul XVIII, conține reprezentări ale unor episoade din viața Fecioarei Maria.

Din fondul de manuscrise românești au putut fi admirate cele mai vechi texte românești: *Psaltirea scheiană*, manuscrisul nr. 449, *Psaltirea Hurmuzachi*, manuscrisul nr. 3.077, și *Psaltirea Voroneteană*, manuscrisul nr. 448, de secol XVI. Un alt manuscris deosebit este *Psaltirea în versuri* a Mitropolitului Dosoftei, manuscrisul nr. 446, secolul XVII.

Baccio Bandinelli (Florența, 1493 – 1560) „Cele trei vârste ale omului“, peniță și cerneală brună pe hârtie

O altă piesă rară expusă a fost o copie de secol XVIII a epopeei persane *Șah-Name* (Cartea Regilor), compusă de Abu-I-Qasim Firdousi, manuscris oriental nr. 333.

Fondul de manuscrise slave a fost ilustrat prin manuscrisul slav nr. 13, Tetraevanghelul de la Mănăstirea Căldărușani, secol XVII, cu miniaturi în plină pagină, de Vlaicu zugravul.

Rationale divinorum officiorum a ilustrat fondul de manuscrise latine; este păstrat sub cota manuscris latin nr. 2. A fost scris în perioada 1285 – 1291 și constituie cel mai important tratat despre simbolismul arhitecturii bisericii și al ritualurilor de cult.

Din epoca modernă au fost prezentate publicului manuscrise aparținând marelui istoric și revoluționar Nicolae Bălcescu, poetului național Mihai Eminescu (manuscrisul românesc nr. 2.261, care conține un dicționar de rime și poezia *Luceafărul*, a fost dăruit Academiei Române în 1904 de Titu Maiorescu), lui Vasile Alecsandri.

Fondul de documente istorice a fost reprezentat prin 11 documente medievale din timpul domnitorilor: Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Petru Șchiopul, Vasile Lupu, Alexandru Lăpușneanu și Ieremia Movilă.

Un document aparte prezentat a fost Sul 204, pe pergament, împodobit cu ornamente în soluție de aur și cu însemnele heraldice ale României, cu un ecuson cu însemnele familiei Hohenzollern, în subspiciu fiind reprezentat orașul München, pe malul râului Isar, semnat de meșterii Anton Possenbacher, Iosef Wagner, Eduard Wollenweber, I.X. Zettleitz. Documentul a fost creat pentru a fi oferit regelui Carol I cu ocazia împlinirii a 25 de ani de domnie.

Din marea colecție numismatică a Academiei Române, Cabinetul Numismatic a expus o selecție de circa 100 monede de aur romane, emise în vremea Principatului (secolele I – III), dar și a Imperiului târziu (secolele IV – V), alături

Camee înfățișându-l pe împăratul Hadrian (117 – 138)

de câteva camee romane cu efigii imperiale din secolele I – III. Toate piesele expuse, de mare raritate și valoare, provin din faimoasa colecție a inginerului Constantin Orghidan, donată Academiei Române prin testament, la moartea marelui colecționar, în anul 1944. Este una dintre rarele ocazii în care publicul larg a avut ocazia de a admira un eșantion mai consistent din colecția C. Orghidan, faimosul colecționar fiind indezirabil regimului comunist, așa încât colecția sa nu a putut fi expusă înainte de 1989 (*Magazin istoric*, nr. 3/2021).

Prin raritatea lor extremă, uneori chiar prin unicitatea lor, ca și prin semnificația lor istorică, se disting între piesele din expoziție câteva exemplare aparte. În primul rând moneda (medalionul) în valoare de doi solidi, din vremea lui Constantin cel Mare, emisă în anul 326, cu ocazia vizitei acestuia la Roma. Pe aversul ei se află efigia împăratului, cu diademă, spre dreapta, în vreme ce pe revers îl regăsim pe împărat în picioare, în togă, ținând într-o mână un glob cruciger, iar în cealaltă mână sceptrul imperial, având împrejur legenda SENATVS. Moneda a fost bătută cu ocazia vizitei suveranului roman în Cetatea Eternă, în timpul căreia împăratul a ținut un discurs în fața Senatului, pe care a încercat să îl convingă de utilitatea introducerii creștinismului ca religie acceptată oficial în Imperiu, ca și de importanța celei de a doua capitale de la Constantinopol. Putem presupune că a fost o serie restrânsă, ca orice serie de multipli (doi solidi), destinată oficialilor prezenți, a căror atitudine ostilă proiectelor imperiale a dus probabil și la rapida distrugere a pieselor, așa încât astăzi această piesă este singura de acest tip cunoscută.

Moneda de patru solidi și jumătate din vremea lui Constantius II

Seria marilor rarități continuă cu un alt multiplu, un exemplar de patru solidi și jumătate din vremea lui Constantius II, fiul lui Constantin cel Mare și succesor la tron, moneda aparținând unei serii restrânse și spectaculoase de la mijlocul secolului IV.

În expoziție au fost expuse și câteva foi volante. Cea mai importantă poate fi considerată Proclamația de la Islaz. Reprezintă programul Revoluției de la 1848 din Țara Românească, citit de Ion Heliade Rădulescu la 9 iunie 1848, în localitatea Islaz. Este considerată prima constituție modernă a României.

Mai amintim și piesa *Sindicatul Ziariștilor*, ziar pe suport de mătase, apărut în număr unic, la doi ani de la înființarea Sindicatului Ziariștilor din București, la 9 februarie 1902. Publicația era dedicată reginei Elisabeta, președinta de onoare a acestui for.

Un document aparte este invitația la nunta „bibliotecarului Academiei" Ioan Bianu cu Alexandrina Băicoianu. Evenimentul a avut loc în data de 26 mai 1894, la biserica Krețulescu din București.

Din bogatele sale colecții de desene, gravuri, fotografii, manuscrise muzicale și materiale conexe, Cabinetul de Stampe a prezentat creații ale lui Nicolae Grigorescu, Theodor Aman, Carol Popp de Szathmari, Iosif Iser, Ștefan Luchian, Nicolae Dărăscu sau Theodor Pallady. Grafica străină a fost reprezentată de Bacio Bandinelli, Lucas Cranach cel Bătrân, Albrecht Dürer, Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Henri Matisse sau Marc Chagall.

Cabinetul de muzică a expus două dintre bijuteriile colecției sale: un manuscris de Wolfgang Amadeus Mozart la *Cadenza per il Rondeau; ferma nel Rondeau*, pentru pian, și unul de Gioachino Rossini pentru *Lăsați-mă să tac!*.

Acestea au fost câteva dintre raritățile pe care cei care au trecut pragul expoziției le-au putut admira, pentru a-și face o impresie, incompletă, despre tezaurul național pe care îl adăpostește Biblioteca Academiei Române. ■

ALBUM ISTORIC

Nicolae Bălcescu,
aproximativ 1840,
acuarelă pe fildeș
cu montură de metal

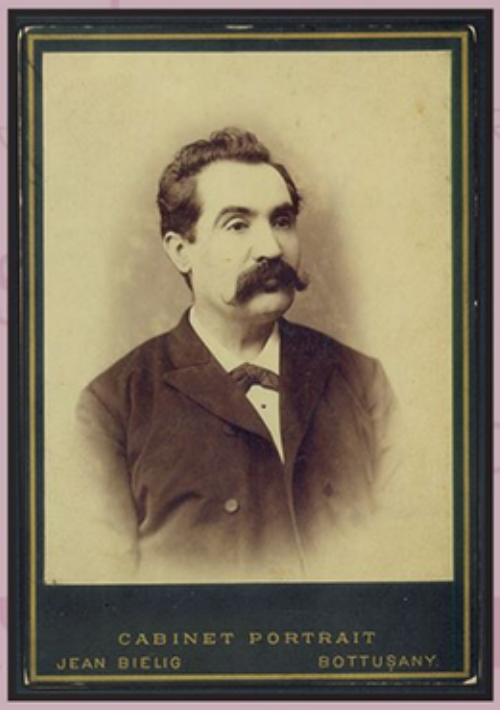

Mihai Eminescu,
în jurul anului 1888,
atelier fotografic
Jean Bielis,
Botoșani,
fotografie cu colodiu

Domnul și Domna Nicolae Băicoyano au cinstire a Vă face cunoscută căsătoria fiei lor Alexandrina cu Domnul Ioan Bianu

Domnul Ioan Bianu are cinstire a Vă face cunoscută căsătoria sa cu Domnișoara Alexandrina Băicoyano

Și vă rugă să binevoiți a măsura la celebrarea religiei a căsătoriei lor, care se va face Joi 30 Mai la orele 7 p. m. în Aflata Bănescu Herfelian.

Bucuresci, 1898.

Invitația la nunta lui Ioan Bianu cu Alexandrina Băicoianu

Sindicatul Ziaristilor

DOUĂ SCEPTRE

„MARIOARA"

REGINEI POETE

REGINA DI POETA

Sindicatul Ziariștilor, *ziar pe suport de mătase, apărut în număr unic, la 9 februarie1902*

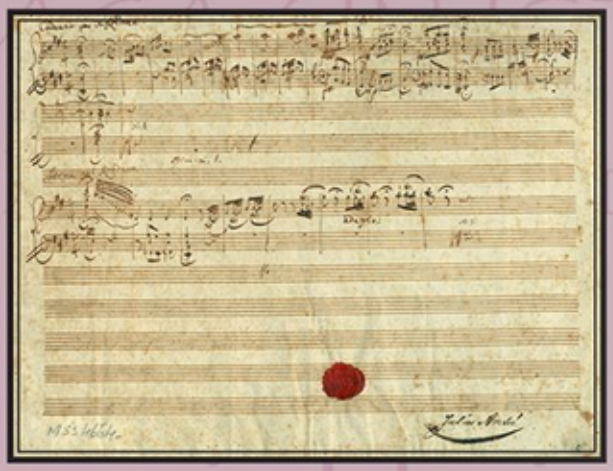

Wolfgang Amadeus Mozart, „Cadenza per il Rondeau; ferma nel Rondeau", pentru pian, manuscris original în cerneală neagră

MAGAZIN ISTORIC

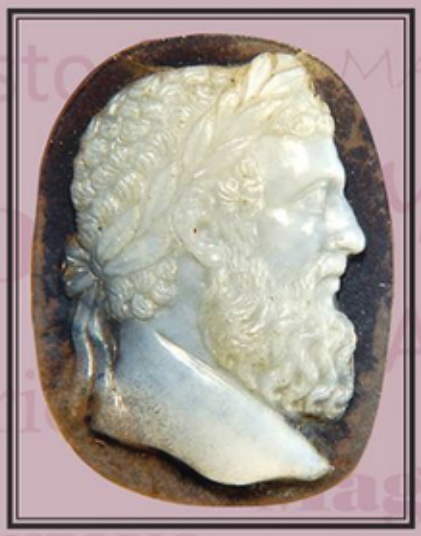

Publius Helvius Pertinax
a fost proclamat împărat roman
la 1 ianuarie 193
și a domnit
până la 28 martie 193,
camee din Colecția Orghidan

Albrecht Dürer,
„Cei patru cavaleri ai Apocalipsei“,
din ciclul „Apocalipsa“, 1496 – 1498
xilogravură pe hârtie cu filigran

Moneda (medalionul)
în valoare de doi solidi,
din vremea lui Constantin cel Mare,
emisă în anul 326,
singura cunoscută azi

MAGAZIN ISTORIC

Francisco José de Goya y Lucientes,
„Lupta cu taurii“,
acvaforte, acvatintă, pointe-sèche și dăltiță pe hârtie

În timpul lucrărilor la podul de la Cernavodă,
fotografie de Franz Duschek fiul

MAGAZIN ISTORIC Magazin Istoric

Continuă analiza capitolului intitulat „Statul moldovenesc: creație hibridă slavo-română în menghina imperiilor polonez, ungar și turcesc“, din cadrul unei teze de doctorat despre slavii din Bucovina, elaborată de domnul Frédéric Beaumont, care a fost mai mulți ani atașat pentru cooperare științifică și universitară în cadrul Ambasadei Franței la București (Magazin istoric**, nr. 4 – 9/2023).**

ROMÂNI ȘI RUTENI. FALSE ARGUMENTE ISTORICE

MATEI CAZACU
(CNRS, Paris)

Regele polon Ioan Sobieski

Revenind la Moldova întreagă, imigrări de țărani ruteni sunt menționate în vremea lui Ștefan cel Mare în 1490, 1498 – 1502, iar de nobili sub Bogdan III, la 1509, și de iobagi aduși de Ion Vodă cel Cumplit la 1572 – 1574. Alte imigrări masive se produc după campaniile militare ale regelui polon Ioan Sobieski (1686 – 1691), ocuparea Cameniței (1672) și apoi a Hotinului (1713) de otomani, care atrag mulți țărani ucraineni în aceste noi posesiuni. În Moldova de nord se instalează și militari, cum a fost cazul lui Ilski și al lui Kalmuski, strămoși ai unor cunoscute familii bucovinene asimilate rapid, și mulți alții, în special după 1749, când reforma lui Constantin Mavrocordat desființează iobăgia, ce domina încă în Polonia și Ungaria. Aceasta este și opinia lui Dimitrie Cantemir, care scria următoarele despre ruteni, la 1716: „Cei care au fost aduși din Polonia în mijlocul Moldovei, uitându-și după lungă trecere de vreme limba părintească, și-au însușit pe cea moldovenească; cei care însă locuiesc la hotarele cu Polonia vorbesc până azi rutenește și leșește“.

Constantin Mavrocordat, domnul care a desființat iobăgia

În privința raporturilor lor cu românii, avem o foarte interesantă mărturie a arhiepiscopului catolic Marco Bandini, venit în vizitație canonică în Moldova între anii 1646 și 1648. A mers în toate orașele și satele locuite de catolici și și-a format o părere care merită să fie cunoscută: „Moldovenii sunt mai primitori decât muntenii și alți valahi [din Transilvania]. Numai cei de la hotarele Poloniei s-au pătruns (*imbiberunt*) de obiceiurile vecinilor, care nu vor să dea nimic străinilor pe degeaba; altminteri, călătorul poate să umble în Moldova fără provizii. Pâine, brânză, ceapă, lapte și altele asemenea, care se găsesc în casa lor, ei le împart bucuros cu călătorii. Totuși, o fac numai dacă drumețul se poartă liniștit (*pacate* = pașnic, cuviincios), căci altminteri capătă mai lesne pumni și ciomege decât mâncare".

Acestor imigrări de ruteni și polonezi le corespund emigrări românești la nord de Nistru, astfel că numai în Galiția orientală au fost localizate 100 de sate românești. Acesta a fost și cazul bolohovenilor menționați încă din secolele XII – XIII (localitatea Bolochovo la 1150, Borochov la 1172 și Bolechow, *villa Bolechow valachorum dicta* la 1472), o populație românească avându-și cnezii lor (menționați între 1231 și 1257) și care practica agricultura în momentul marii invazii mongole din 1241 – 1242. Mai târziu, între 1438 și 1570, iau ființă în toată Polonia sudică câteva sute de „slobozii" românești, sate de colonizare cu populație din Moldova și Transilvania, unii în Carpații păduroși (Goralii) ori instalați în stărostiile Halici, Lvov, Scala, Sanok, Sambor și Przemysl, cu infiltrații ușoare spre nord, până în voievodatul Cracoviei. Aceste colonii sunt documentate prin actul de privilegii emis de regii Poloniei care recunosc noilor veniți guvernarea lor după dreptul românesc (*Jus Valachicum, prawo woloskie, wsiach woloskich*), o lege identică cu cea din Transilvania și Ungaria și, ceea ce este și mai interesant, cu cea din Croația, emisă în scris de banul Franko Frangepan la 1436. Cu timpul însă, deși așezați pe pământul regesc, coloniștii români își pierd drepturile și sunt deznaționalizați de polonezi și ruteni în secolul al XVII-lea. Nu înainte însă de a lăsa în limba ucraineană un fond lexical de circa 350 de cuvinte identificate ca atare de lingviști.

Din secolul al XVI-lea începem să avem mărturii ale călătorilor străini care ne dau, din păcate, puține informații despre ruteni: Georg Reicherstorfer trece înainte de 1540 prin Rusia Roșie (Galiția) „aproape pustie, la Liov, capitala Rusiei", și constată marea toleranță religioasă a moldovenilor care au primit „deosebite credințe și secte, precum a rutenilor, a sârbilor și a armenilor, a bulgarilor și a tătarilor, și chiar un număr destul de mare de sași catolici. Fiecare națiune însă se folosește și se slujește de legile și obiceiurile ei după voia sa". În alt text, autorul precizează că rutenii „sunt așezați între moldoveni, poloni, tătari și locuitorii Munților Carpați. Țara lor se numește Rusia".

Și alți călători străini prin Moldova menționează în treacăt pe ruteni, dar fără să dea mai multe amănunte. De aceea nu putem accepta concluziile lui Adrian Seiciuc într-o lucrare din 2001 citată de autorul nostru, care afirmă că proporția de „boieri ruteni" menționați în actele lui Ștefan cel Mare dintre 1487 și 1504 era de 50% din total. Bănuim că acest autor consideră rutean pe orice individ cu nume slav sau asemănător, deoarece în acea vreme nu se indica originea etnică a boierilor.

Încoronarea Papei Grigore al XI-lea

Umaniștii italieni Poggio Bracciolini...

Ceea ce pare mai sigur este faptul că secretarii domnești care scriau actele slavone deformau numele moldovenilor, așa cum s-a făcut de la începuturi când voievodul Ștefan I (1394 – 1399) este numit Stețco, deși în actele sale el se intitulează întotdeauna Ștefan.

O adevărată enormitate este și afirmația domnului Frédéric Beaumont: „Primul document redactat în românește datează doar din secolul al XVI-lea, înainte de această dată nu există nicio mărturie a unei limbi române, ci doar indirect. Aceasta permite supoziția că înainte de secolul XVI cultura principatelor române era influențată de vecinii slavi și de Rusia înainte de toate“ (p. 65).

Însă mențiunile directe (căci ce înseamnă „doar indirect“?) despre utilizarea limbii române în fosta episcopie a Milcoviei, în sudul Moldovei, sunt cunoscute de la 1374, când Papa Grigore al XI-lea afla de la un misionar că „o anumită parte a numeroasei națiuni valahe, care locuiește la hotarele regatului ungar despre tătari“ a fost convertită la catolicism, dar s-ar putea converti mai ușor dacă ar căpăta un episcop propriu, deoarece oamenii „nu sunt mulțumiți doar cu slujba preoților unguri“. Informatorul Papei sugera numirea ca episcop a unui frate predicator franciscan, „care se spune că cunoaște limba zisei națiuni și care… ar fi convertit pe mulți dintre zișii valahi, i-a botezat și a adus rod însemnat sufletelor lor prin predica sa“.

La 1396, episcopul Maternus al Transilvaniei scria municipalității din Sibiu să trimită un sol la Vlad I, domnul Țării Românești, sol care trebuia „să fie cunoscător al limbii române (*idiomate Olachali suffultum*)“.

La 1404, arhiepiscopul Ioan de Sultanieh, în Persia, a redactat un tratat de geografie universală, în care scrie, vorbind despre regiunile aflate în hotarele imperiului româno-bulgar al Asăneștilor: „Dincolo spre miazănoapte este Vulgaria sau Bulgaria și a fost o țară mănoasă, dar acum este devastată de turci. Ei au o limbă a lor și aproape ca latina și, după cum se povestește, se trag din romani, căci atunci când un împărat roman a pus stăpânire pe acele țări – adică Macedonia –, un grup de romani văzând că țara e mănoasă, însurându-se acolo, au rămas pe loc. De aceea sunt numiți vulgari de la limba romană vulgară. De aceea ei se fălesc că sunt romani și lucrul se vădește în limba lor, căci ei vorbesc ca romanii“. Iar când indică frontierele „Volaquiei“, afirmă că la nord ea se mărginește cu „*Russiam sive Litfaniam*“, deci e vorba de Moldova.

O jumătate de secol mai târziu, doi umaniști italieni, Poggio Bracciolini (1380 – 1459) și Flavio Biondo (1392 – 1463), amintesc unul la 1451 de românii din nordul Moldovei („La sarmații de sus [polonezi] există o colonie după cât se spune lăsată de Traian“), iar celălalt, unul sau doi ani mai târziu, despre „dacii ripensi sau valahii din regiunea Dunării, care de asemenea se află în vecinătate, dovedesc prin vorbire originea lor romană ca pe un lucru de cinste pe care o pun în evidență și o invocă; pe aceștia, venind anual la Roma și la pragul apostolilor în calitate de creștini catolici, ne-am bucurat cândva de a fi auzit că vorbesc astfel, încât cele pe care le spun potrivit tradiției vulgare și comune a neamului lor sunt o gramatică rustică cu savoare de latinitate“.

În sfârșit, într-o lucrare rămasă în manuscris, episcopul croat Nicolae de Modrusa, care a venit la Budapesta în 1463, dă o informație excepțională privitoare la limbile practicate de români: „Valahii aduc ca argument al originii

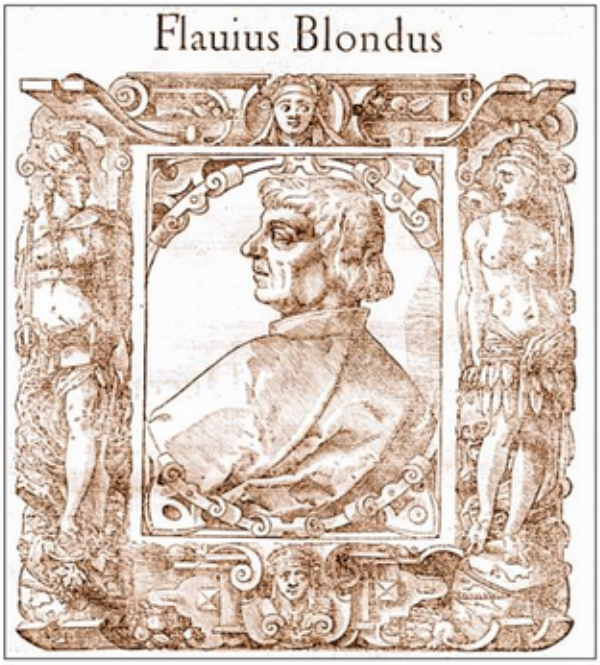

... și Flavio Biondo
știau că românii vorbesc o limbă romanică,
nu slavă

lor faptul că deși se folosesc (*utantur*) cu toții de limba moesică [slava], care e ilirică, totuși vorbesc (*loquuntur*) de la origine o limbă populară care e latina, al cărei uz nu l-au părăsit deloc; și când se întâlnesc cu străinii cu care încearcă să intre în vorbă îi întreabă dacă știu să vorbească (*loqui*) romana".

Iată și comentariul istoricului Șerban Papacostea, care a descoperit și publicat documentul: „În acest text a străbătut prima oară deosebirea constatată de românii înșiși între funcția limbii române, limba folosită de popor (*loquuntur*), și cea a limbii slave, folosită ca instrument de exprimare a culturii scrise (*utantur*). E evident că interlocutorii români ai prelatului catolic înțelegeau clar deosebirea dintre funcția limbii române, înțeleasă ca mijloc esențial de comunicare folosit de autohtoni (*vernaculus sermo*), și cea a limbii slave, a cărei funcție era limitată la sfera comunicării scrise, în cancelaria domnească și în Biserică".

Un secol mai târziu, un cărturar și tipograf român, diacul Oprea, scria în epilogul Octoihului tipărit la Brașov în 1570 un adevărat comentariu asupra acestei chestiuni: „Iar sârbeaște [slavona] și letinaște să știe numa cine iaste omu cărtulariu, oare preutu, oare dascălu, oare diiacu, (i)ară mișelamea [poporenii, oamenii de rând] n-are lipsă de-a știrea".

Și pentru a încheia enumerarea (incompletă) a mărturiilor directe asupra utilizării limbii române înainte de 1521, dar și pentru a-l informa și lămuri pe domnul Frédéric Beaumont, vom da un ultim exemplu din 1485, când Ștefan cel Mare a făcut act de vasalitate și alianță cu regele Cazimir al Poloniei la Colomeea, la 16 septembrie. Actul se păstrează în originalul slavon și două copii în latină: una care poartă următoarea însemnare: *„hec inscripcio ex valachico in latinum versa est, sed rex ruthenica lingua scriptam accepit"* (acest act a fost tradus din română în latină, dar regele a primit documentul scris în limba ruteană). Pe al doilea exemplar latin, cel destinat regelui, o altă însemnare precizează că a fost tradus din slavonă (*ruthenica lingua*).

Iată comentariul lui Petre P. Panaitescu: „A existat, cu prilejul elaborării tratatului moldo-polon, un bruion, un text premergător scris în românește pentru uzul domnului Moldovei și al Curții sale, care știau desigur slavonește, dar pentru o materie atât de delicată de care depindeau situația și libertatea țării lor aveau nevoie de un înscris al cărui înțeles să nu dea naștere la interpretări nesigure și diverse. Numai limba maternă le oferea un teren sigur în acest sens. O confuzie a cancelariei în redactarea notiței despre prototipul «valah», confuzie între română și slavonă, limba oficială în Țările Române, nu poate fi vorba, căci autorul însemnării face o deosebire limpede, în aceeași frază, între limba română (*valachico*) și slavonă (*ruthenica lingua*). Această știre despre existența unui bruion românesc al tratatului de la Colomiia, folosit ca ajutător pentru redacția definitivă, după redactarea căreia nu a mai fost păstrat în arhive, ne deschide perspective asupra scrisului românesc din secolul al XV-lea. În acest veac, limba română era folosită și în cancelaria domnească, pentru acte care nu rămân, dar care se află în chip necesar la baza emiterii actelor de stat". ■

DARUL ÎMPĂRATULUI DETRONAT DUPĂ 27 DE ZILE DE DOMNIE

Dr. ANNA EVA BUDURA

Necropola marchizului de Haihun, mort la 33 de ani, și câteva dintre artefactele descoperite, foarte bine conservate

Telespectatorii din Republica Populară Chineză au urmărit cu mare interes un serial despre un personaj istoric tragic din perioada dinastiei Han de vest (206 î.H.– 8 d.H.), al cărui mormânt, descoperit în anul 2011, a oferit comori nevisate nu doar arheologilor Chinei, ci, pe măsura înaintării excavărilor și restaurării pieselor, și marelui public iubitor de istorie.

Este vorba despre mormântul prințului Liu He (92(?) – 59 î.H.), marchizul de Haihun, nepotul marelui împărat Wu (Marțialul, 140 – 86 î.H.), al nouălea împărat al dinastiei Han de vest. Din nefericire, trăind departe în fieful său din Changyi, după moartea tatălui său, împăratul Zhao (86 – 74 î.H.), a sosit nepregătit în Capitală ca să preia moștenirea părintelui. Curtea imperială era în fierbere, se țeseau intrigi pentru ocuparea tronului. Fără să-și dea seama, prințul a devenit ținta luptei pentru putere, victima intrigilor împărătesei și comandantului armatei, generalul Huo Guang, și, după părerea profesorului Xin Lixiang, „a recepționat greșit situația din palat și și-a dezvăluit prea devreme pregătirea și talentul de a conduce".

Cercetătorii scot la lumină lingouri de aur în formă de farfurioare...

După ocuparea tronului, a fost urmărit pas cu pas și i-au fost trecute „pe răboj" 1.127 de „fapte nesăbuite", comise de el în doar 27 de zile de domnie. Pe baza acestora, a fost declarat „inapt pentru conducerea gliei strămoșești" și detronat. Așa a rămas în istoria Chinei, ca un împărat nefericit, detronat cu forța. A fost trimis înapoi în fieful său cu rang de marchiz, apoi i s-a retras acest titlu și a fost declarat „om de rând", paria. Însoțitorii săi fideli

... și curăță atent cele trei rânduri de sicrie ce au păstrat rămășițele împăratului detronat

au fost asasinați și el a fost supus unei stricte supravegheri. Apoi, i s-a restabilit rangul de marchiz moștenit de la părintele său și i s-a acordat un fief în Haihun departe de Capitală, unde dispunea de 4.000 de șerbi pentru asigurarea celor necesare existenței. Aici s-a stins, în anul 59 î.H., la vârsta de 33 de ani.

Alte comori, din jad și aur, între miile de piese adăpostite în mormântul prințului Liu He

În istoriile oficiale ale dinastiei Han de vest apar doar însemnări laconice despre el, dar unele personalități ale vieții culturale și politice ale Chinei, ca, de pildă, marele poet Su Shi (Su Dongpo 1037 – 1101), s-au aplecat asupra biografiei sale căutând să-l reabiliteze și condamnând actul generalului Huo Guang. Nu cu rezultate palpabile însă, Liu He rămânând o figură tristă a istoriei.

Despre calitățile lui de conducător, de bun organizator, despre intelectualul rafinat care a fost vor vorbi cel mai concret și convingător comorile care l-au însoțit în locul său de veci și au fost dăruite peste milenii, începând din anul 2011, urmașilor săi, în condiții uimitor de bine conservate.

Așa cum constată experții arheologi, nouă din zece morminte imperiale și regale din timpul dinastiei Han au fost jefuite în întregime de-a lungul istoriei, lipsind știința istorică de dovezile materiale ale uneia dintre dinastiile cele mai importante și mărețe ale Chinei. Spre satisfacția lor, descoperirea mormântului prințului Liu He neatins de hoții de morminte, perfect conservat, cu cele mai bogate vestigii găsite vreodată într-un mormânt princiar din această epocă, o necropolă cu cea mai întinsă suprafață construită, concepută în conformitate cu strictele reguli ancestrale ale construirii acestora, vine să umple acest gol cu vestigii de mare valoare. Bogăția acesteia este copleșitoare. După părerea arheologului șef al sitului, profesorul Yang Jun, prelucrarea, conservarea și cercetarea vestigiilor „acestei necropole de aur" vor oferi procupări de amploare nu doar generației actuale de arheologi, ci și celei următoare.

Acest sit arheologic se află în satul Guanxi din Regiunea Nouă a orașului Nanchang din provincia Jiangxi și a intrat în „preocuparea" unor hoți de morminte în anul 2011, care au și început să facă unele săpături. „Activitatea" lor a părut suspectă unui sătean, care s-a și grăbit să sesizeze organele de poliție locale. La descoperirea unor gropi, dintre care una de 14 m adâncime, acestea au cerut deplasarea de urgență a unor specialiști pentru a constata menirea acelor săpături. Dacă ar fi întârziat doar o zi – au apreciat specialiștii –, hoții ar fi ajuns chiar în cavoul princiar și pierderile ar fi fost greu de apreciat. A fost numită o echipă, formată din cei mai reputați arheologi din China în cercetarea vestigiilor din perioada dinastiilor Qin și Han, cărora li s-au asigurat cele mai avansate și perfecționate instrumente de lucru și numeroși muncitori.

Dezvelirea necropolei a început fără întârziere, fiind decopertată până în anul 2015 suprafața de 46.000 m² a acesteia, precum și o suprafață de 3,6 km² a orașului de reședință regală din vecinătate, numit Zijincheng – Orașul de aur purpuriu. În fața arheologilor, istoricilor, organelor de cultură și ocrotire a vestigiilor se întindea una dintre cele mai bine concepute după regulile Antichității Chinei și cea mai bine păstrată necropolă princiară din timpul dinastiei Han. În centrul acesteia se afla cavoul cu cele două morminte princiare ale marchizului și soției sale, respectând orientarea tradițională regală nord-sud, fiind ocrotite de un munte în nord și o apă curgătoare, în sud. Au fost localizate șapte morminte auxiliare, aparținând membrilor familiei princiare, o fosă impresionantă cu rămășițele a 20 de cai și cinci carete cu harnașamente bogate de aur și argint, altarele de prezentare a sacrificiilor, drumuri de acces, trei fântâni de 24 și 27 m adâncime, temple și locuințe ale paznicilor.

Prima dată a fost deschis cavoul princiar. Vestigiile descoperite, al căror număr se apreciază că depășește 20.000 de piese, au fost de-a dreptul copleșitoare, ele dovedind măreția dinastiei Han, dar și modul de viață al marchizului de Haihun, preocupările sale intelectuale.

Corpul său neînsuflețit zăcea în trei rânduri de coșciuge, în care se aflau piese de mare valoare de jad, dar și lingouri de aur pur 99% în formă de

Lingouri în formă de copite de cal, însemnul imperial din jad și un vas din bronz pentru alimente

turtițe, copite de cai și farfurioare, în total 480 de piese, cântărind împreună cu alte piese de aur 120 kg. În coșciugul interior au fost descoperite până în prezent doar urmele corpului celui decedat și o parte din dantura sa, de importanță istorică, ce va fi analizată cu atenție pentru concluzii multiple ale ADN-ului, precum și un sigiliu de jad încrustat cu numele său, dovada indubitabilă a personalității stăpânului mormântului.

În incinta cavoului și a culoarului de acces au fost descoperite 6.000 de piese de mare valoare, confecționate din aur, bronz, fier, lac, ceramică, bumbac, împletituri de paie, bambus și lemn, de asemenea 200 de instrumente muzicale, începând cu cele de mărime impresionantă, precum Bianzhong și Biansheng (cimbale formate din clopote), instrumente cu coarde, nai, orgă de gură.

Au fost găsite 5.200 șipculițe de lemn și bambus pe care sunt scrise operele clasice ale confucianismului: ediția Qi completă, cu capitolele Wen Wang (*Întrebări adresate regilor*) și Zhidao (*Cunoaștere*) ale *Analectelor* pierdute de 1.800 de ani, Chunqiu, Yi Jing, Li Jing, volume favorite, presupuse a fi fost citite de prinț și de care nu a vrut să se despartă nici după moarte. Pe lângă acestea s-a găsit și un *Tratat despre arhitectura mormintelor*, o carte de medicină, una de gastronomie și artă culinară chineză etc. De asemenea, piese pentru practicarea jocului go – șahul chinezesc – și a caligrafiei, toate preocupări ale unui intelectual versat și pasionat de perfecționare.

O impresionantă descoperire o constituie șiragurile cu câte 1.000 de monede de bronz fiecare, în total două milioane de piese. O avere impresionantă pentru acele vremuri.

În partea vestică a mormântului s-a descoperit prima fosă de mari dimensiuni cu rămășițele a 20 de cai, împodobiți cu harnașamente de aur și argint, și cinci carete pictate în culori vii, destinate petrecerii timpului în sânul naturii cu artiști și muzicanți. Paravanul cu portretul lui Confucius, primul de acest gen în istoria Chinei, precum și al discipolilor săi, constituie o dovadă că prințul era profund atașat maestrului Confucius și ideilor acestuia.

Toate acestea sunt completate de un număr mare de obiecte folosite în viața cotidiană; ustensile de bucătărie, de gătit și conservare a alimentelor, medicamente tradiționale de mare eficiență, lămpi de bronz, piese de mobilier, îmbrăcăminte, bijuterii cu pietre prețioase și semiprețioase, arme simbolice de jad și bronz și altele.

Acesta ar fi inventarul sumar al sitului arheologic fără pereche până în prezent, numit de Xin Lixiang, președintele Asociației de știința descoperirilor arheologice din timpul dinastiilor Qin și Han, sit care a deschis „Marea Poartă spre Lumea Nouă". Săpăturile continuă și la celelalte morminte, temple și altare, precum și în orașul de reședință, așteptându-se noi surprize și dovezi istorice de valoare, concomitent cu restaurarea pieselor deja supuse studiului științific. Această necropolă, spun specialiștii, „nu este doar un mormânt de aur", ci o șansă unică pentru a completa cu dovezi materiale cercetarea istoriei domniei împăratului Wu al Chinei, ale cărei dovezi materiale sunt considerate insuficiente în prezent.

Descoperirile arheologice în acest sit, declarat de importanță națională în anul 2015, au fost urmărite de la început cu mare interes de mass-media și rezultatele au fost îmbrățișate cu mare entuziasm și mândrie de marele public. Personalitatea marchizului de Haihun a fost evocată într-un serial TV cu mai multe episoade și acceptată a fi inclusă printre marile personalități istorice îndrăgite ale Chinei.

Darul prințului Liu He, prezentat, începând din anul 2016, în expoziții succesive, pe măsura recondiționării pieselor, a fost primit cu recunoștință de publicul chinez, iar parcul istoric care s-a creat pe situl arheologic este vizitat de un număr impresionant de persoane. ■

Continuăm cu partea a doua și ultima a tristului destin al unui mare economist.

GHEORGHE TAȘCĂ UN ANTIFASCIST LA SIGHET

CRISTIAN ȘTEFAN

Pe timpul misiunii sale ca ambasador la Berlin, Tașcă asistase la ascensiunea mișcării național-socialiste. Între 1932 și 1934, el a fost unul dintre fruntașii Partidului Național-Socialist Român, alături de Ștefan Tătărescu, fratele viitorului premier, Hans Otto Roth și alții, partid al cărui scop, încredințat de serviciile de informații românești, dar rămas neîndeplinit, era să țină legătura cu partidul-frate din Germania și, pe această cale, să rupă legăturile acestuia cu mișcarea legionară.

În 1934, Tașcă s-a despărțit politic de Nicolae Iorga, cu care a rămas în relații personale de simpatie până la sfârșitul vieții savantului, și a intrat în Partidul Național-Țărănesc. În 1937 – 1938, el avea să poarte cu Mihail Manoilescu o polemică de mare răsunet în gândirea social-economică românească, pe temele industrializării țărilor agricole și corporatismului.

În acei ani, Tașcă devenise, alături de Virgil Madgearu, unul dintre criticii cei mai vocali ai fascismului intern și internațional. Un episod care ar fi putut să-l ferească de multe neplăceri după 1945, dacă în politică ar funcționa principiile meritelor trecute și, eventual, al recunoștinței, s-a derulat în noiembrie 1938, când el a ținut, la interval de câteva zile, două conferințe mult mediatizate. În prima dintre conferințe, ținută la 17 noiembrie 1938 în sala Societății franco-române „Louis Barthou", el evidenția consecințele negative asupra relațiilor internaționale ale Acordului de la München, care soluționase criza sudeților pe seama știrbirii integrității teritoriale a Cehoslovaciei. Textul conferinței a fost publicat în broșură, cu unele modificări, cu titlul *România în urma Conferinței de la München*. Oratorul respingea categoric orice pretenție de revizuire a granițelor României în favoarea țărilor vecine. În context, el critica cu asprime regimul fascist din Italia lui Mussolini și pe cel național-socialist din Germania lui Hitler și, în particular, încheierea Axei Roma – Berlin, în scopul provocării unui nou război. Tașcă a repetat conferința la 19 noiembrie 1938, în Aula Magna

a Academiei Comerciale. De fiecare dată, în sală erau prezenți activiști și simpatizanți ai mișcării comuniste, care au aplaudat la scenă deschisă luările sale de poziție. Ecourile acestei ultime conferințe au ajuns până la Paris, fiind semnalată în numărul 156 al revistei *Le Droit de Vivre*, publicație aflată în siajul mișcării comuniste internaționale, în care ziaristul care semna Ștefan Bradu îl lăuda pe *antifascistul convins* Gheorghe Tașcă.

În același an 1938, Tașcă renunțase în favoarea lui Virgil Madgearu la șefia Catedrei de Economie Politică din Academia Comercială. Doi ani mai târziu, după instalarea regimului național-legionar, el era pensionat, la 65 de ani și opt luni, din învățământul superior, deși, ca membru corespondent al Academiei Române, avea dreptul să rămână în activitate până la împlinirea vârstei de 70 de ani. Tot atunci i-a apărut cartea de căpătâi, *Politica socială a României*.

Între 1942 și 1944, Tașcă i-a predat lecții de economie și drept regelui Mihai I, atât la București, cât și la Sinaia. După reintrarea Partidului Național-Țărănesc în lupta politică în 1944, el a devenit șeful Cercului de studii agrare al acestui partid și șeful organizației județene Tutova. Totuși, Maniu îl socotea, și datorită vârstei, ineficient și dorea să îl numească în locul său pe mai tânărul Alexandru Hallunga, fostul asistent al lui Madgearu la Academia Comercială.

Reforma agrară a Guvernului Petru Groza din primăvara anului 1945 a redus drastic proprietățile funciare ale familiei Tașcă, care a păstrat doar o parte a moșiei din județul Tutova, expropriată și ea în 1949.

În campania pentru alegerile parlamentare din 1946, Tașcă a ținut o conferință la Ateneul Român pe tema politicii agrare, în care se disocia de modelul economic sovietic, care în opinia sa contravenea tradițiilor poporului român și, în particular, combătea comasarea țărănimii în colhozuri, propunând ca soluție alternativă cooperativizarea proprietăților agricole mici și mijlocii. Agitatorii comuniști prezenți în sală i-au perturbat conferința cu huiduieli și lozinci ostile, așa încât el a repetat-o peste câteva zile în Aula Magna a Academiei Comerciale. Tașcă nu s-a putut face ales, toate mandatele de deputat din județul Tutova revenind, în condițiile istorice cunoscute, alianței politice conduse de Partidul Comunist. Nu a fost arestat imediat după deznodământul procesului intentat Partidului Național-Țărănesc în 1947, în urma căruia prima garnitură a acestui partid a luat calea temnițelor.

Ministru al României la Berlin

În perioada următoare, situația materială și starea de sănătate ale lui Tașcă s-au deteriorat. Suferea de boli cardiovasculare și pulmonare, iar pentru a se întreține, fostul meditator regal dădea ocazional și pe bani puțini lecții de economie și de limbă franceză.

În aprilie 1950, numele său apărea într-un dosar de urmărire penală legat de familia Tătărescu – fiul fostului premier ceruse de la Legația României de la Paris un pașaport pe numele soției sale, aflate în țară. Tașcă era bănuit că ar fi transmis, prin cunoștințele sale din străinătate, aceste informații.

După arestarea soțului, la 5 – 6 mai 1950, Cordelia Tașcă s-a adresat conducerii Ministerului de Interne, cerând punerea lui în libertate sau, cel puțin, permisiunea de a-i trimite pachete cu haine și medicamente, dar nu a primit vreun răspuns. Între timp, imobilul din Bulevardul Carol a fost naționalizat, iar familia Tașcă evacuată.

În toamnă, în celula lui Tașcă a fost montată o sobiță de tuci, la care burlanul de evacuare ieșea pe geam. Alți deținuți, printre care D.R. Ioanițescu și Alexandru Popescu-Necșești, mai tineri decât el, îi aduceau câteva surcele, pe care să le pună în sobă, dar acestea abia ardeau și venea mai mult frig pe geamul pe care ieșea burlanul decât căldură din sobiță.

În iarna 1950 – 1951, pe fondul stării febrile, începuse să delireze, vorbind tare, de unul singur, în celulă. Își imagina tot felul de construcții, pe care nu le putuse realiza până atunci – la Palatul Academiei Comerciale, la conacul de la țară sau la vila din București, care nici nu îi mai aparțineau. Noaptea se văita de durere în limbajul țărănesc al copilăriei sale, strigând; „Văleu, mămucă, văleu!“ Auzindu-i strigătele, gardianul îi bătea în ușă să nu mai facă atâta zgomot sau, după caz, intra în celulă, lovindu-l cu sălbăticie pe cel căzut la podea.

Despre ultimele sale săptămâni de viață există și o mărturie de familie, furnizată în 1994 de nepotul său de frate Felix Tașcă, atunci în vârstă de 80 de ani, care fusese invitat la Sesiunea științifică comemorativă Gheorghe Tașcă, desfășurată la Academia Română. Cu acel prilej, de față cu trei membri ai secției de profil, el a declarat că unchiul său ajunsese într-o stare de degradare fizică extremă, făcându-și pe el nevoile fiziologice. Deranjat pesemne de această situație, un gardian se interesa tot mai des: „N-ai crăpat încă, banditule?“, repetând întrebarea și după ce aflase că „banditul“ fusese un distins profesor universitar. Felix Tașcă nu a precizat sursa acestei informații, pe care o reproduc sub rezerva unei (puțin probabile) confirmări viitoare.

Gheorghe Tașcă a decedat în dimineața zilei de 12 martie 1951, la câteva săptămâni după împlinirea vârstei de 76 de ani, corpul său fiind transportat la Cimitirul Săracilor de pe malul Tisei, unde a fost aruncat într-o groapă comună. Mai problematică s-a dovedit stabilirea destinației bunurilor personale ale defunctului (ochelari, verighetă de aur, cravată, curea și șireturi), strânse într-o casetă, cu care temnicerii, inițial, nu știau ce să facă.

Moartea sa a fost adusă prompt la cunoștința conducerii Securității din București, dar nu și a familiei, care continua să facă demersuri pentru a-i putea trimite haine călduroase și medicamente. Necazurile familiei nu s-au terminat însă aici: prin Decizia M.A.I. nr. 560 din 1 iulie 1952, Cordelia Tașcă, alături de Maria Tătărescu, Nineta Alimănișteanu, Ecaterina Madgearu și alte 38 de soții ale demnitarilor închiși sau decedați au fost, la rândul lor, arestate și încarcerate la închisoarea pentru femei de la Târgșor pentru o perioadă de cel puțin doi ani.

După eliberarea unui grup de deținuți politici de la Sighet în 1955, fiica lui Tașcă a aflat despre moartea tatălui ei și s-a adresat din nou autorităților, de această dată pentru eliberarea certificatului de deces, necesar pentru ca mama ei să poată primi o mică pensie de urmaș, dar cei întrebați pretindeau că nu știau nimic despre soarta fostului profesor. Abia după doi ani de insistențe, la 20 iulie 1957, ea a fost chemată la Direcția Penitenciarelor, Lagărelor și Coloniilor, unde i s-a înmânat certificatul de deces. La rubrica „Cauza morții“ figura același diagnostic ca și la ceilalți decedați de la Sighet în acea perioadă – insuficiență circulatorie datorită miocarditei cronice senile.

La 17 martie 1957, la împlinirea a șase ani de la deces, a avut loc un parastas de pomenire în memoria lui Gheorghe Tașcă, la care au participat rude, prieteni și trei foști colegi de suferință supraviețuitori de la Sighet: Mihai Popovici, D.R. Ioanițescu și Victor Slăvescu. ■

POVEȘTILE BUCUREȘTIULUI

SITUL ENEOLITIC SULTANA, LA UN SECOL DE CERCETĂRI ARHEOLOGICE

Dr. VASILE OPRIȘ,
(șef Secția Istorie,
Muzeul Municipiului București)

Istoria celor 100 de ani de cercetări din situl de la Sultana adună o parte importantă din povestea Școlii românești de arheologie, întemeiată la debutul anilor '20 ai secolului trecut de Vasile Pârvan.

Situl de la Sultana – Malu Roșu

Așezarea de tip tell de aici, cunoscută și sub denumirea de Sultana – Malu Roșu (județul Călărași), a fost prima stațiune arheologică eneolitică (cca 5000 – 4000 î.H.) din Vechiul Regat cercetată sistematic și cu rezultate publicate științific. Săpăturile au debutat la 15 august 1923, fiind coordonate de Ioan Andrieșescu, pe atunci conferențiar la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, împreună cu Vladimir Dumitrescu, student al aceleiași facultăți și aflat în primul an de practică arheologică. Rezultatele au fost publicate un an mai târziu, în 1924, în primul număr al revistei *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne*. Ioan Andrieșescu notează cu această ocazie, la începutul studiului propriu-zis, împrejurările în care a ajuns să cerceteze situl de la Sultana, precum și date despre dimensiunea satului Sultana, amplasarea sitului pe o măgură impunătoare, dar ruptă pe jumătate, relieful plan cu rare râuri șerpuite, specific câmpiei Bărăganului, sau bogăția în materiale arheologice a așezării unde urma să înceapă săpăturile. Restul publicației este dedicat descrierii strategiei de cercetare, a contextelor și materialelor descoperite.

PRIMA CĂLĂTORIE ARHEOLOGICĂ CU... CĂRUȚA

Povestea din spatele primei campanii de la Sultana este însă mult mai bine relevată datorită memoriilor lui Vladimir Dumitrescu, publicate post-mortem în volumul intitulat *Oameni și cioburi* (1993). Descrierea acestei experiențe este sinceră și subiectivă, de multe ori marcată de construcții oximoronice și ironii prin care este evidențiată discrepanța dintre ce ar fi trebuit să fie prima campanie arheologică în imaginarul studentului entuziast și cum s-au derulat lucrurile de fapt. Au fost cazați la cel mai „înstărit" locuitor al cătunului (ghilimele în original), pentru ca imediat după să aflăm că toți locuitorii erau, de fapt, săraci. Aici, au închiriat o cameră într-una dintre cele două case, în care se afla „o laviță așezată de-a lungul unui perete, având vreo 4 m lungime,

Vladimir Dumitrescu, Ioan Andrieșescu și Mircea Petrescu-Dâmboviţa

acoperită cu o cergă, apoi o măsuță cu câteva căni, iar deasupra ei o oglinjoară și... cam atât. Laviţa era patul nostru: la un capăt dormea Andrieșescu, la celălalt eu, răsucindu-ne amândoi toată noaptea, căci ne dureau oasele, de... moi ce erau scândurile." Un alt detaliu sugestiv pentru condițiile vitrege de cazare este descrierea „refugiului intim" localizat între salcâmii tineri din fundul curții.

Pe șantier însă, lucrurile păreau de-a dreptul înspăimântătoare: rămas singur după doar trei zile „cu peste 25 de flăcăi și fete nu întotdeauna cu prea multă poftă de lucru temeinic", studentul Dumitrescu stătea în capătul șanțului, sortând materialele după criterii pe care recunoaște că nu le înțelegea și nota într-un carnet tot ce găsea și observa, „pe o arșiță cumplită și într-un praf înfiorător", „cum n-am mai avut parte în cei 50 de ani de arheologie de teren care au trecut de atunci." Nu scapă ocazia de a critica și metoda de săpătură a lui Andrieșescu, la rând de cazma, chiar dacă la acea vreme era metoda cea mai utilizată de arheologi. De asemenea, nu îl iartă nici pe Pârvan, care aflat în vizită pe șantier (re)comandă deschiderea unei mari suprafețe, strategie cu care studentul nu este de acord pentru că ar fi viciat observațiile stratigrafice. Desigur, finalul șantierului nu putea fi decât la fel de traumatizant precum restul campaniei. Întoarcerea de pe șantier s-a realizat cu căruța, materialele fiind aduse cu acest mijloc de transport până la București, iar cei doi arheologi au călătorit cu un alt atelaj cu tracțiune animală până la gara din Lehliu. Experiența acestui drum a fost de-a dreptul dureroasă pentru tânărul student: „Și astfel prima mea călătorie arheologică cu căruța a fost și cea mai puțin plăcută."

Vladimir Dumitrescu a ajuns la timp scurt după această experiență unul dintre cei mai valoroși și respectați preistoricieni români, consacrând o mare parte a studiilor sale chiar civilizației ale cărei urme materiale le-a atins, pentru prima dată, la Sultana.

Din experiențele aflate despre prima campanie de cercetări arheologice de la Sultana se poate observa că formarea arheologică se realiza atunci cu mult efort, dăruire și, mai ales, putere de sacrificiu. Tehnologiile avansate și metodele moderne de analiză înlesnesc munca arheologilor de astăzi și adaugă valoare cercetării, însă mare parte dintre trăirile și emoțiile unui student la primul contact cu șantierul arheologic sunt întocmai precum cele de acum un veac, prezentate de Vladimir Dumitrescu.

VÂNĂTOAREA DE COMORI: ANII '50 – '60

Aproape uitat timp de peste 30 de ani, situl începe să fie din nou cercetat, fără o strategie clară, începând cu anii '50, de Barbu Ionescu (directorul Muzeului Oltenița) și mai apoi de Niță Angelescu (director al Muzeului Călărași), prin sondaje de mică amploare, nepublicate, dar care au condus la descoperirea unor artefacte impresionante ajunse în patrimoniul celor două muzee, printre care se remarcă un vas antropomorf din lut ars, unicat pentru Eneoliticul dunărean, denumit în literatura de specialitate „Zeița de la Sultana".

SĂPĂTURI DE SALVARE: 1974 – 1983

Lucrările de amenajare a cursului Mostiștei pentru realizarea unui vast sistem de irigații au început în 1972, iar doi ani mai târziu încep cercetări de amploare, cu caracter de salvare, în așezarea de tip tell de la Sultana-Malu Roșu. Conduse de Constantin Isăcescu, săpăturile au acoperit cea mai mare suprafață a sitului și au condus la descoperirea mai multor locuințe incendiate, cu un bogat inventar arheologic, compus din unelte din piatră, os și corn, vase și figurine din lut, obiecte din metal etc. A fost astfel din nou reliefat

Vasul cu îndrăgostiți (strachină din lut ars)...

... și tezaur compus din obiecte de aur de la Sultana

caracterul excepțional al așezării gumelnițene, fiind scoase la lumină vase unicat, cum ar fi celebrul „Vas cu îndrăgostiți" (*Magazin istoric*, nr. 4/1989), sau cel mai mare tezaur gumelnițean compus din obiecte de aur descoperit până în prezent la nordul Dunării. Din păcate, și rezultatele acestor cercetări au fost doar sumar publicate.

CERCETĂRI PLURIDISCIPLINARE: 2001 – 2023

În anul 2001 au fost reluate cercetările în cadrul proiectului „Începuturile civilizației europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos", coordonat de Radian Andreescu, care a integrat mai multe situri din sudul României. La Sultana, proiectul a fost implementat și continuat de o echipă condusă de Cătălin Lazăr, cercetarea având de această dată un caracter pluridisciplinar, fiind urmărite obiective multiple, între care verificarea stratigrafiei așezării, a sistemelor defensive, epuizarea depozitelor arheologice erodate și cu risc de prăbușire în apele Mostiștei, precum și identificarea necropolei prin sondaje și prospecțiuni non-intruzive. Primul mormânt eneolitic de la Sultana a fost descoperit în 2006, iar de atunci și până în prezent au fost identificate și cercetate alte 110, dintre care majoritatea aparțin comunităților eneolitice de aici, iar câteva sunt din alte perioade mai recente. Din anul 2009, cercetările au fost extinse, urmărindu-se investigarea unei margini de locuire din Eneoliticul timpuriu (Cultura Boian, cca 5200 – 4600 î.H.) de pe terasa din apropierea tell-ului gumelnițean, în punctul denumit Sultana-Ghețărie.

Situl de la Sultana oferă la acest moment una dintre cele mai complete imagini asupra comunităților eneolitice (Boian și Gumelnița) care s-au dezvoltat în sudul României pe parcursul mileniului al V-lea î.H. Într-un veac de cercetări arheologice, la Sultana au fost identificate două așezări eneolitice, una plană (Boian) și una de tip tell (Gumelnița), precum și trei necropole. Săpăturile mai vechi au pus în evidență mai ales bogăția așezării gumelnițene, prin descoperirea de obiecte spectaculoase. Cercetările mai recente, începute în urmă cu două decenii, au completat tabloul interpretativ cu date esențiale pentru înțelegerea comportamentelor umane din trecut, prin noi descoperiri (două necropole, așezarea plană Boian, locuirea *off-tell* gumelnițeană), dar mai ales aplicând metodele arheologiei moderne (săpătură micro-stratigrafică, abordare pluridisciplinară, prospecțiuni non-intruzive, arheometrie, datări absolute, analize genetice, arheologie experimentală etc.). Rezultatele au făcut obiectul unor lucrări de licență, teze de masterat sau de doctorat, conferințe științifice, studii publicate în țară sau străinătate, cărți, volume colective sau cataloage de expoziție. Cu toate acestea, situl de la Sultana este departe de a fi epuizat, având potențialul de a țese în jurul lui povești arheologice pentru multe generații de acum înainte. ■

Radio
România
București fm [98,3 FM]

1965 – 1967

Episodul din numărul anterior se încheia cu mențiunea informării pe care o făcuse Emil Bodnăraș ambasadorului american la București după vizita efectuată între 6 – 10 mai 1966 la Hanoi. Să vedem care au fost pașii ulteriori întreprinși de România pentru a-i convinge pe nord-vietnamezi să se așeze la masa tratativelor.

ROLUL ROMÂNIEI ÎN MEDIEREA RĂZBOIULUI DIN VIETNAM

Dr. MIRCEA STAN

Următoarea vizită la nivel înalt în Republica Democrată Vietnam (R.D.V.) a avut loc între 3 – 4 octombrie 1966 și a fost condusă de Ion Gheorghe Maurer, prim-ministrul României în perioada 1961 – 1974. La solicitarea părții nord-vietnameze a avut un caracter neoficial. Delegația română s-a bucurat de tot protocolul unei vizite oficiale și a purtat discuții consistente cu gazdele despre situația din Vietnam.

Noiembrie 1966: sosirea la București a delegației R.D.V., condusă de Nguyen Duy Trinh, viceprim-ministru și ministru al Afacerilor Externe (fototeca online a comunismului românesc, cota: 812/1966)

La 5 octombrie 1966, Dean Rusk s-a reîntâlnit cu Corneliu Mănescu la New York, unde au discutat problema Războiului din Vietnam. De asemenea, Nicolae Ceaușescu susținuse și el, în ianuarie și septembrie 1966, în cadrul vizitei viceprim-ministrului nord-vietnamez Le Thanh Nghi, implicarea activă a Vietnamului de Nord în negocieri diplomatice cu partea americană.

NOI NE DECIDEM SOARTA

A urmat vizita unei delegații nord-vietnameze la București, în perioada 21 – 23 noiembrie 1966, condusă de Nguyen Duy Trinh (viceprim-ministru și ministru al

Premierul român Ion Gheorghe Maurer și ministrul de Externe al Olandei, Joseph Luns

Afacerilor Externe al R.D.V.). Acesta a avut convorbiri, la cel mai înalt nivel, cu Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Emil Bodnăraș și Paul Niculescu-Mizil (membru al Comitetului Politic Executiv al Partidului Comunist Român). Partea română a subliniat necesitatea acceptării negocierilor, care erau și în interesul Vietnamului. Liderul nord-vietnamez a reacționat, spunând că recomandările românilor vor fi puse în practică „în viitorul mai mult sau mai puțin apropiat."

Experiența României, în calitate de intermediar în relațiile sino-sovietice, făcea ca liderii comuniști români să acorde atenție și detaliilor mai puțin semnificative în negocieri. În cazul R.D.V., București avea câteva puncte de vedere comune cu Hanoiul, la care cel din urmă a achiesat: controlul independent al politicii externe și de securitate, neamestecul în treburile interne, relațiile cu Republica Populară Chineză, natura războiului, văzut ca fiind unul „popular". România, o țară mică, realiza că unica soluție era o abordare eficientă în a determina părțile beligerante să se așeze la masa negocierilor pe picior de egalitate, spre deosebire de țările mari, care „impuneau" anumite lucruri.

Dezinformările sovietice au prezentat poziția de mediator a Bucureștiului ca rezultând din tensiunile dintre R.D.V. și S.U.A. Spre deosebire de U.R.S.S., România nu încerca să exploateze contradicțiile dintre Hanoi și Washington, ci căuta să aducă părțile implicate la masa negocierilor.

R.D.V. împărtășea principiile promovate de România în cadrul blocului socialist și la nivel internațional, pentru că și Hanoiul resimțea presiunile exercitate de Moscova, dar și de Beijing. În cadrul convorbirilor din 6 – 10 mai 1966, prim-ministrul nord-vietnamez Pham Van Dong declara: „Încercăm să avem cele mai bune relații cu aceste două țări [U.R.S.S. și R.P.C. – *n.n.*]. Dar suntem de acord că trebuie să facem chiar mai mult în acest sens. Vom discuta mai des despre acest lucru într-un mod serios. Probabil aceasta este cea mai importantă chestiune. Pentru noi este extrem de importantă. N-aș merge chiar atât de departe, încât să spun că e vitală, fiindcă noi suntem cei care ne decidem soarta, dar oricum este foarte importantă."

BUCUREȘTIUL NU EXERCITA PRESIUNI

Politica României față de conflictul din Vietnam și față de celelalte conflicte la nivel internațional urmărea o linie proprie și pentru că nu dispunea de mijloacele necesare pentru a-și impune viziunile cu privire la diferite problematici de securitate și apărare la nivel internațional. Acest lucru explică și procesul prin care București a fost privit ca un canal de negociere viabil pentru Hanoi. Ion Gheorghe Maurer i-a declarat ministrului de Externe al Olandei, Joseph Luns: „Voi vorbi deschis. Când ești puternic, îți permiți luxul de a te comporta câteodată în mod necontrolat. Când ești mic și slab însă, nu poți să faci așa ceva. Trebuie să fii inteligent, fiindcă dacă nu ești inteligent și prudent, vei plăti, și vei plăti scump. Din această cauză, într-o măsură foarte mare, viitorul omenirii va fi dictat și decis de inteligența și de spiritul de hotărâre pe care le vor demonstra țările mici, fiindcă ele vor fi cele care vor găsi cele mai flexibile și mai rezonabile modalități, dat fiind că nu au forța de a le impune, în vreme ce alții pot recurge la forță."

Odată compromisă ideea de negociere din cauza U.R.S.S., care vedea ca inevitabilă victoria S.U.A. în război, și celelalte state din

Viceprim-ministrul nord-vietnamez Le Thanh Nghi este întâmpinat la Aeroportul Băneasa de vicepreşedintele Consiliului de Miniştri şi ministrul Comerţului Exterior, Gheorghe Rădulescu (fototeca online a comunismului românesc, cota: 426/1966)

cadrul blocului socialist implicate în negocieri – Republica Populară Polonă (R.P.P.), Republica Populară Ungară (R.P.U.), Republica Socialistă Cehoslovacă (R.S.C.) – şi-au văzut eforturile îngreunate. Se pare, totuşi, că R.P.P. a avut o influenţă asupra deciziilor R.D.V. în procesul de acceptare a negocierilor. În ciuda hiatusului intervenit în relaţiile sovieto-vietnameze, S.U.A. au continuat să vadă, în mod eronat, în U.R.S.S. singurul stat care putea să creeze cadrul de negociere. S.U.A. nu luau în calcul şi faptul că ruptura sino-sovietică diminuase orice rol activ pe care îl putea juca Moscova în medierea conflictului din Vietnam. Se crease o stare dominată de erori analitice în lanţ: S.U.A. vedeau în U.R.S.S. singurul actor internaţional capabil să aducă la masa negocierilor Washingtonul şi Hanoiul; U.R.S.S. promova ideea de negociere prin subminarea poziţiei R.P.C. şi constrângerea R.D.V.; R.P.C. vedea o trădare a intereselor socialiste din partea U.R.S.S., care acţiona în alianţă cu S.U.A.; R.D.V. respingea cu vehemenţă ideea negocierilor; Varşovia, Budapesta şi Praga subestimau capacitatea strategică a războiului popular dus de R.D.V. şi supraestimau capacităţile militare convenţionale ale S.U.A. Singura ţară care îşi păstrase luciditatea şi vedea lucrurile exact aşa cum erau, promovând abordări realiste, a rămas România. Bucureştiul a înţeles importanţa războiului popular pentru Hanoi şi faptul că dorinţa de a rezista şi voinţa vietnamezilor au fost subestimate de S.U.A. şi U.R.S.S. România pornise ea însăşi un „război popular" împotriva U.R.S.S., încă de la retragerea trupelor sovietice, lucru care o apropia de R.D.V. Factorii politici de la Bucureşti nu-şi presau omologii vietnamezi să se angajeze în negocieri, punându-le la îndoială capacitatea de a rezista în faţa puterii militare americane.

EFORTURI DE DISTORSIONARE A ACŢIUNILOR ROMÂNIEI

Din câte se pare, vizita lui Maurer la Hanoi, din 3 – 4 octombrie 1966, a fost cea care a impulsionat declanşarea unui proces de consultări interne la nivelul Partidului Muncitoresc Vietnamez (P.M.V.) în vederea acceptării negocierilor. În orice caz, R.D.V. şi-a schimbat poziţia la finalul anului 1966, când a început o adevărată ofensivă pe frontul diplomatic şi a încercat să atragă de partea sa opinia publică internaţională.

Odată încheiată inactivitatea pe plan diplomatic a R.D.V., Hanoiul s-a bucurat de sprijinul opiniei publice internaţionale, în special cel al populaţiei civile americane. De partea nord-vietnamezilor se contura un cvorum internaţional care condamna acţiunile S.U.A. Vizita efectuată de o delegaţie română condusă de Ion Gheorghe Maurer în R.D.V., între 28 septembrie – 2 octombrie 1967, s-a dovedit a fi una productivă pentru începerea negocierilor americano-vietnameze, aşa cum îi va relata Maurer la întoarcere lui Mihail Andreevici Suslov, membru al Biroului Politic

Prim-ministrul nord-vietnamez Pham Van Dong

(B.P.) al C.C. al P.C.U.S.

Recunoștința părții americane față de eforturile României de a media conflictul dintre S.U.A. și R.D.V. a fost exprimată elegant de Averell Harriman, care îi declara în noiembrie 1967 lui Ceaușescu: „Dacă aș avea nevoie de cineva care să apere pozițiile Statelor Unite ale Americii să știți că pe dumneavoastră v-aș aduce."

România și-a asumat rolul de intermediar între Hanoi și Washington pentru că avea convingerea sinceră că războiul putea fi oprit prin mijloace diplomatice. În convorbirile cu ambele părți, Bucureștiul a avut o poziție corectă și consecventă, fără a impune anumite lucruri, prezentând realitatea așa cum era. Faptul că Hanoiul prefera Bucureștiul ca partener viabil de discuții a stârnit furia liderilor de la Kremlin, care nu au ezitat să transforme negocierile într-un adevărat mecanism de distorsionare a eforturilor reale ale României în edificarea procesului de pace. Programul de măsuri active, coordonat de U.R.S.S. în cooperare cu partenerii apropiați, a dus la o prezentare falsă a eforturilor românești în cazul medierii americano-vietnameze.

Alegerea lui Richard Nixon în funcția de președinte al S.U.A. la 20 ianuarie 1969 a coincis cu un proces complicat de retragere a armatei americane din Vietnam. Susținem acest lucru pentru că în joc era un angajament pe care patru Administrații americane și-l luaseră pe parcursul a două decenii privind securitatea națiunilor libere. Americanii trăiau, pentru prima dată, experiența unui război pe care nu-l câștigaseră. În joc era onoarea S.U.A. și credibilitatea angajamentelor luate în fața popoarelor libere. Negocierile dintre Washington și Hanoi au vizat constant compromisul, în timp ce vietnamezii au cerut, constant, capitularea. În final s-a ajuns la compromis, datorită atingerii unui echilibru al forțelor din teren, care nu a durat mult. Situația creată în Vietnamul de Sud a dus la rezolvarea conflictului.

Destinderea realizată la nivel internațional a deschis calea unei serii de realizări notabile printr-o diplomație marcată de fluiditate și suplețe: sfârșitul războiului din Vietnam și ieșirea onorabilă a S.U.A. din război; diminuarea influenței sovietice în Orientul Mijlociu; construirea păcii arabo-israeliene; edificarea C.S.C.E.

În accepțiunea sovieticilor destinderea era altfel înțeleasă. „În terminologia sovietică actuală, *détente* sau «coexistența pașnică» înseamnă o alternativă strategică la antagonismul militant deschis împotriva așa-numitelor «țări capitaliste». Aceasta nu implică din partea Uniunii Sovietice și a aliaților săi abandonarea conflictului cu țările occidentale liberale. Conflictul frontal urmează să lase locul unor metode indirecte de luptă, folosind mijloacele nemilitare, descrise ca «ideologice»: în practica sovietică acest termen acoperă subversiunea, propaganda, șantajul politic și operațiunile serviciilor de informații (Robert Conquest, *Détente: An Evaluation* – article reprinted for the use of the Subcommittee on Arms Control of the Committee on Armed Services, United States Senate, 93rd Congress, Second Session, Washington DC, Government Printing Office, 1975, p. 1; Destindere. O evaluare – articol retipărit pentru uzul Subcomitetului pentru controlul armamentelor al Comitetului pentru serviciile militare al Senatului S.U.A.). ■

RĂZBOIUL PRINCIPELUI MIHAIL APAFI CU VRĂJITOARELE

GABRIEL-VIRGIL RUSU
(Institutul de Istorie „George Bariţiu" Cluj-Napoca)

Răspândirea Reformei și lupta Bisericii Catolice împotriva ideilor luterano-calvine, echivalate de cele mai multe ori cu erezia și blasfemia, au determinat răspândirea „învățăturilor" lui Kramer și Spengel – autorii unui tratat de combatere a vrăjitoriei – în toată Europa. Pe acest fond au apărut lucrări noi, precum manualul scris de avocatul Benedict Carpzov, intitulat Practica rerum criminalia **(Practica cercetării cazurilor criminale), publicat la Leipzig, în anul 1635, varianta protestantă a tratatului catolic de luptă împotriva vrăjitoarelor. Odată cu triumful rațiunii și cu răspândirea Iluminismului pe continent, s-a pornit o mișcare amplă a intelectualității europene împotriva obiceiului medieval de urmărire, cercetare, condamnare și execuție a vrăjitoarelor.**

Benedict Carpzov

Tocmai pe când cazurile de acest gen începeau încet, încet să dispară de pe ordinea de zi a instanțelor din țările Apusului, „s-au reaprins rugurile în Transilvania și cu multă jale au mistuit, de multe ori, oameni nevinovați" – scria Martin Schmeitzel, profesor la Universitatea din Halle și sas ardelean la origine. Într-adevăr, în acele vremuri, mai exact în anul 1680, principele Mihail Apafi declanșa un adevărat război împotriva „Fiicelor Diavolului" din satele și târgurile de pe Someșuri. Și acesta, la fel ca alte războaie din istoria umanității, a fost provocat de rivalitatea dintre două femei: principesa Ana Bornemisza și contesa Susana Béldi, două femei frumoase, ambițioase și puternice, soțiile a doi camarazi de arme care luptaseră în campania din Polonia (1657) și cunoscuseră împreună robia tătară. Ulterior, luptele politice ale consorților și mentalitățile epocii le-au transformat din prietene, în dușmance de moarte. Dar cine a fost călăul și cine a fost victima?

Susana Béldi, din familia Vitéz, era o femeie care și-a iubit extrem de mult soțul, pe generalul Paul Béldi, sprijinindu-i și încurajându-i acțiunile. În anul 1677, acesta a devenit capul unei conspirații militare ce avea ca scop înlăturarea principelui Apafi de pe tron, considerat prea slab să conducă țara. Dar o regrupare neașteptată a nobililor influenți din jurul suveranului a provocat eșecul insurecției, iar Béldi, rămas izolat, s-a văzut nevoit să fugă în Țara Românească și să caute apoi protecție la Istanbul. Acolo, generalul avea să fie închis la Yediküle și executat. Contesa Susana s-a ascuns la moșia de la Budila (din apropiere de Brașov), dar oamenii lui Apafi au găsit-o, la

Reşedinţa familiei Béldi din Budila şi o reprezentare de epocă a lui Paul Béldi

finele lunii ianuarie 1678, şi au închis-o în cetatea de la Gherla, împreună cu cei patru copii ai săi. Cu certitudine, aici femeia a aflat de moartea soţului şi l-a jelit multă vreme.

Dacă pentru început patimile Susanei s-au datorat amestecului în treburile politice ale ţării, ulterior situaţia i s-a complicat în mod primejdios. Ana Bornemisza, consoarta lui Mihail Apafi, era o femeie bolnăvicioasă şi suspicioasă. Cineva i-a sugerat că toate problemele din familie şi chiar sănătatea şubredă ar putea să aibă la bază vrăji şi descântece făcute de persoane care o duşmăneau. Într-adevăr, cuplul princiar a avut mari necazuri, mai ales cu copiii. Ana a născut de nouă ori, însă toţi pruncii i-au murit, la diferite vârste, cu excepţia lui Mihail Apafi al II-lea, care-şi va succeda părintele, pentru scurt timp, la tron. Să fi fost seceraţi de vreo boală congenitală necunoscută în acea perioadă sau să fi fost vorba de incompatibilitatea de RH a părinţilor? Nu putem şti acest lucru. Cert este faptul că mai multe cronici de epocă descriu tragediile prin care familia Apafi a trecut de-a lungul anilor. Cronicarul Georg Kraus consemna: „În ultima zi a lui noiembrie (1664), sosi de la Satu Mare ştirea că va veni un sol de la împăratul roman. Pentru a-l aştepta, principele Apafi a plecat la Cluj. Între timp îi muri fiul cel mai tânăr, Gheorghe, la moşia din Cătina, şi fu înmormântat la biserica calvinilor din Cluj." Apropiaţii nu le-au permis soţilor Apafi să participe la ceremonia de înmormântare, deoarece „erau cuprinşi de o durere atât de mare, încât abia se stăpâneau."

Mihail Apafi şi soţia, Ana Bornemisza

În urma unui interogatoriu de rutină consemnat într-un proces-verbal din data de 26 martie 1679, întocmit de oficialii comitatului Solnocul Interior, Ana Barabás, fostă servitoare a familiei Béldi, a declarat că Susana Béldi a colaborat cu vrăjitoarele pentru înlăturarea de la putere a Casei de Apafi. Din acel moment, privarea de libertate a nobilei doamne de la Gherla a căpătat noi dimensiuni. Depoziţia a ajuns pe masa principelui, a aflat şi principesa, iar oamenii de încredere ai principelui au fost trimişi în teritoriu pentru investigaţii. Cercetările au fost extinse, fiind probată relaţia interpersonală dintre Susana şi o controversată femeie din localitatea Tărpiu (de lângă Dej), pe nume Ileana (*Ilona*) Lénárt, cunoscută în întreg comitatul drept vrăjitoare notorie. S-a dovedit că aceasta se afla în legătură cu familia Béldi încă din anul 1676. Servitoarele de la Gherla ale contesei au mărturisit în faţa autorităţilor judiciare, sub jurământ, că fuseseră trimise în

mai multe rânduri de stăpâna lor să o caute pe Lénárt și să o aducă în cetate.

În anul 1680, după ce s-au strâns și alte dovezi, principele Mihail Apafi, probabil la instigarea soției, i-a ordonat lui Petru Alvinczi, protonotar și președinte al Tablei Princiare – forul suprem de judecată al Transilvaniei –, să declanșeze o *inquisitio generalis*, o anchetă de mare amploare, pentru urmărirea, prinderea și anchetarea vrăjitoarelor din principat. În acest sens, Grigore Ugrai, unul dintre magiștrii comitatului Solnocul Interior, a arestat-o pe Ileana Lénárt, în Tărpiu. În aceeași perioadă, inchiziția comitatului Turda a prins-o și reținut-o în Zau de Câmpie pe Stanca Barne, iar cea din Crasna a procedat în mod similar cu soția lui Ștefan Kovács din Șinteu. În Solnocul Interior, a mai fost arestată Duma (*Doma*) Marinca, soția lui Blaga Dragul (*Dragui*) din Hășmaș, care știa multe lucruri în legătură cu Ileana. Acestea și alte femei de pe Someșuri, bănuite de practici oculte, au fost depuse în cetățile Gherla și Gurghiu, fiind anchetate în legătură cu activitățile infracționale. Un *Regestrum quorundam mulierum ob praetensum veneficii crimen in captivitate existentium* (Listă cu femeile bănuite de comiterea infracțiunii de vrăjitorie aflate în detenție) ne dezvăluie că 22 de femei se aflau în beciurile fortificației din Gherla: contesa Susana Béldi, Ursula Ébeni (soția lui Ștefan Kovács Keresztszeghi), Anghelina Bumbe (soția lui Stan Bumbe din Budiu de Câmpie; azi: Papiu Ilarian, jud. Mureș), Floarea (*Flora*) Meșter (soția lui Grigore Butnar din Gherla), Ilinca Naszte (soția lui Bartolomeu Pușcaș din Gherla) și altele. În paralel, funcționari ai comitatelor desfășurau activități procedurale în vederea strângerii probelor incriminatorii la Budila, Gurghiu, Dej și la Araci (în Trei Scaune).

Ileana Lénárt a avut parte de un „tratament special" încă de la începutul detenției, în condițiile în care autoritățile judiciare (juzii și vicejuzii nobiliari) o considerau principala armă cu care Susana a lovit în principesă. Ea nu a fost închisă la Gherla, deoarece nu apare în lista celor 22 de suspecte, ci mai degrabă la Gurghiu, cel mai probabil din motive tactice de anchetă. S-a construit un ipotetic „triunghi al nenorocirilor", cu baza formată din relația infracțională a Susanei Béldi cu Ileana Lénárt, în vârful căruia se situa victima: Ana Bornemisza.

Oficialii Ioan Dobolyi și Ioan Körmendi au întocmit, la data de 25 iunie 1680, un raport către comitele suprem al Solnocului Interior cu privire la audierea a 18 martori la Dej, care depuseseră mărturie în fața lor în legătură cu faptele lui Lénárt. Această activitate procedurală s-a realizat pe baza unui chestionar simplu, conținând o singură întrebare, la care martorii trebuia să răspundă: „Știi sau ai văzut dacă Ileana (*Lénárt*) din Tărpiu (*Törpeni*) a făcut vrăji, a ghicit în stele, a prezis viitorul ori dacă a făcut lucruri împotriva legilor țării?" Nobilul Grigore Ugrai însuși a depus mărturie împotriva suspectei, relatând faptul că odinioară chiar „Paul Béldi a prins-o pe Ileana din Tărpiu și a dus-o la Beclean", insinuându-se astfel legătura infracțională dintre cele două femei. Depozițiile martorilor au scos în evidență universul superstițiilor societății medievale transilvănene: credința în puteri supranaturale, în viața de apoi, teama de necunoscut și de Diavol. Imaginea suspectei, așa cum rezultă ea din frânturile de comportament relevate de cei care au cunoscut-o ori care au auzit ceva în legătură cu faptele sale, nu se apropie nicidecum de profilul unei „vrăjitoare calificate", ci, mai degrabă, de cel al unei impostoare. În afară de prevestirea unei morți, de intuiția prăbușirii nobilului Dionisie Bánffy (iminentă, de altfel) sau de găsirea unei vite dispărute, „performanțele" Ilenei au fost nule. Au rămas doar banii dați degeaba de fraieri și notorietatea femeii, notorietate

Cetatea Gherla

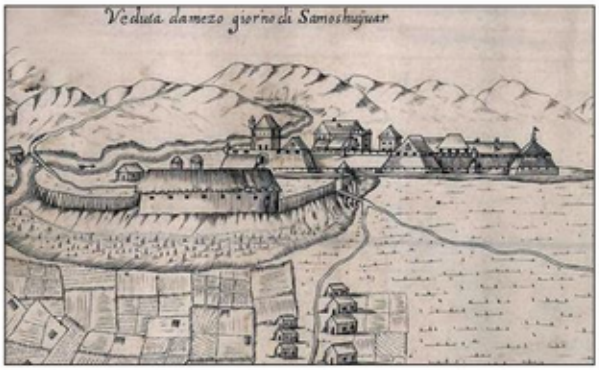

care i-a adus, de altfel, și moartea. Dar să nu anticipăm.

Cercetările s-au focalizat și pe stabilirea probatoriului, în cazul Susanei anchetatorii urmărind să obțină de la suspecte probe ale vinovăției. Ana Bornemisza urmărea atentă evoluția evenimentelor, văzând în persoana Susanei sursa tuturor nenorocirilor familiei sale. La data de 7 octombrie 1681, Ștefan Keresztúri, pârcălabul cetății Gherla, o informa pe principesă despre faptul că au fost îngreunate condițiile de detenție pentru contesă. Copiii familiei Béldi fuseseră între timp eliberați, iar David, fiul cel mare, întreținea corespondență regulată cu mama sa.

În cursul anului 1682, alte două tragedii au lovit din plin familia princiară. O fetiță pe nume Eva și un băiat, Grigore, au fost răpuși de o boală necunoscută, iar părinții lor au fost aruncați în brațele disperării. Și din nou ochii tuturor s-au îndreptat spre demonizata prizonieră din cetatea Gherla și spre cohorta ei de vrăjitoare. Pentru Ana Bornemisza ipoteza era simplă: din răzbunare pentru asasinarea soțului ei și pentru detenția care nu se mai sfârșea, Susana determinase slujnicele Diavolului să facă din nou descântece și incantații, cu scopul de a lovi Casa Apafi. Cele două decese erau „dovezi" ale acțiunilor detestabile ale doamnei Béldi, capul unei conspirații satanice. Rămânea de văzut dacă anchetatorii puteau proba relația cauzală dintre decese și presupusele practici malefice.

Mihail Apafi II, singurul copil al soților Apafi care a supraviețuit

Așadar, cruciada lui Apafi avea toate motivele să continue cu și mai multă înverșunare. Petru Alvinczi în persoană conducea ancheta. Un interogatoriu din data de 3 decembrie 1683 al contesei Clara Kende a adus noi elemente incriminatorii. Martora afirma că „una dintre vrăjitoare, Ileana din Tărpiu, a fost luată pe lângă Susana, soția lui Paul Béldi, pentru a face vrăji și a o îmbolnăvi pe principesa Ana Bornemisza. La fel a auzit că, după ce Susana a fost prinsă și închisă la Gherla, fiica acesteia [pe nume tot Susana] a continuat uneltirile împotriva principesei. Aceasta, soție a lui Paul Wesselenyi, a adunat în castelul soțului ei de la Hodod o seamă de vrăjitoare, care uneltesc împotriva sănătății principesei."

Întreaga clasă politică era cuprinsă de vânătoarea de vrăjitoare. La data de 2 februarie 1685, principele Mihail Apafi îi ordona lui Petru Barabás să înăsprească inchiziția, scriindu-i: „Unde vă veți afla, să faceți cercetări, ziua și noaptea, în numele nostru, fără nicio întârziere." Slujbașii conștiincioși bat, schingiuiesc și omoară suspectele; o bătrână din Budila a sucombat din cauza torturii. Interogări și audieri de martori s-au efectuat și în cetatea Făgărașului, în luna noiembrie 1685. Însuși temutul conte Mihail Teleki, consilier și intim politic al principelui, s-a implicat. El a călătorit prin comitatele ardelene, încurajând peste tot anchetele împotriva „Femeilor Diavolului". O audiere în cetatea Gurghiu, din data de 18 octombrie 1685, s-a realizat tot pe baza unui chestionar, acesta conținând mai multe întrebări la care suspectele urma să răspundă: „1. Dacă aceste femei au discutat între ele cu privire la sănătatea principesei; [...] 3. Dacă aceste femei s-ar fi înțeles cu soția lui Paul Béldi cu privire la stricarea sănătății Doamnei noastre [Ana Bornemisza]; [...] 5. Dacă au avut sau au căutat resturi de la morți și au folosit aceste obiecte la vrăjitorie; [...] 7. Dacă aceste persoane ar fi încercat să adune ceva de la Doamna noastră (fire de păr, de unghii etc.)."

Cetatea Făgărașului

Execuția unor vrăjitoare în Piața Mare din Sibiu

După aproape șase ani de investigații penale, inchizitorii Tablei Regale au întocmit un material faptic abundent, un adevărat rechizitoriu, prin care suspectele erau acuzate de comiterea infracțiunii de vrăjitorie (*boszorkányság*). La data de 29 martie 1686, Petru Alvinczi, acest „Heinrich Kramer al Transilvaniei", îl informa pe contele Teleki că pregătirile procesului au fost finalizate și că acesta poate să înceapă. Documentul a fost prezentat în dietă și s-a aprobat deschiderea procesului.

În debutul ședinței de judecată, care a avut loc la sediul Tablei din Târgu Mureș, procurorul Petru Püspöki cerea ca „învinuitele care au colaborat cu Satana și s-au ocupat cu prepararea otrăvurilor (*veneficas*), au fost prezicătoare (*praestigiatrices*) și au dat cu deochiul (*incantatrices*) să fie condamnate la moarte prin ardere pe rug." Surprinzător este că, din „cohorta de vrăjitoare" reținute și cercetate de autorități, au fost trimise în judecată doar trei femei, și anume: Ileana Lénárt – soția lui Ioan Makfalvi din Tărpiu –, Ecaterina Zöldi – soția lui Gașpar Herpályi – și Ecaterina Lukács – soția lui Blaisie Pap. Despre Susana Béldi, niciun cuvânt! În ciuda faptului că, până în anul 1685, fuseseră audiate sute de persoane, dovezi certe și concludente privitoare la implicarea soției lui Paul Béldi în fapte de vrăjitorie nu s-au descoperit. La data de 10 noiembrie 1685, deci la circa trei luni de la terminarea procesului, Mihail Apafi grăia foarte convins că „aceste vrăjitoare au încercat să perturbe ordinea din casa noastră, din familia noastră, au vrut să ne răstoarne de pe tronul țării și au încercat să distrugă puterea de viață și sănătatea preamăritei principese Ana Bornemisza." În schimb, principele afirma că împotriva Susanei Béldi „nu au apărut acuzații noi, iar cele vechi nu au fost concludente, fapt pentru care numele acesteia nu mai este în atenția noastră."

În ciuda opiniei ferme a principelui, văduva generalului Béldi rămânea mai departe închisă la Gherla. Nu există dovezi în acest sens, însă credem că Apafi nu a avut acceptul soției – care, probabil, era convinsă în continuare de vinovăția contesei, în pofida rezultatelor anchetei – și poate nici curajul de a o elibera pe Susana. O detenție ilegală! Tripartitul lui Werbőczy (codul de legi emis în 1517, după răscoala lui Gheorghe Doja) suna imperativ: „Pe nobil nimeni, nicăieri nu-l poate aresta fără o citație prealabilă sau fără intentare de proces și sentință legală."

Starea de sănătate a sărmanei Susana se agrava cu fiecare zi, iar demersurile făcute de prietenii familiei, pentru obținerea eliberării, nu au avut succes. La data de 20 ianuarie 1687, nobilul Ștefan Daniel îi scria contelui Teleki: „Nenorocita soție a lui Paul Béldi a murit. Ioan Toldalagi, căpitanul cetății, ne-a spus că boala a cuprins-o de tot, iar mâinile și picioarele i s-au umflat." Susana s-a eliberat, în sfârșit, din închisoarea Gherlei, iar sufletul ei s-a dus la ceruri. Avea 57 de ani, dintre care ultimii nouă și-i petrecuse în detenție. Ana Bornemisza răsufla acum liniștită! Din nefericire, peste un an și principesa avea să părăsească această lume.

Dar să ne întoarcem la procesul de la Târgu Mureș. Chiar în prima zi, avocatul inculpatelor, magistrul Mihail Simonfi, a cerut instanței amânarea dezbaterilor, din motive de procedură. Solicitarea a fost respinsă, iar în ședința de a doua zi, procurorul a insistat din nou pentru condamnarea la moarte a femeilor prin ardere pe rug. În data de 7 august a fost pauză, iar în 8, Ileana Lénárt și Ecaterina Lukács au obținut o zi de amânare. La 9 august, completul a pronunțat sentința capitală pentru Ileana. Petru Püspöki putea fi mulțumit. Era pedeapsa pe care o ceruse judecătorilor. Vrăjitoarea urma să piară mistuită în foc.

(Continuare în p. 57)

ISTORIA ȘI ȘCOALA

ȘCOALA DE VARĂ „IAȘI – ISTORII, OAMENI, MONUMENTE“

„Iașul este prin sine însuși un muzeu național“, susținea Nicolae Iorga în urmă cu mai bine de 100 de ani. Cunoașterea istoriei capitalei culturale a României este indispensabilă tinerei generații pentru a putea înțelege mai bine prezentul, dar mai ales pentru a-și dezvolta competențele de analiză istorică, socială și civică. Obiectivul proiectului Școala de vară „Iași – istorii, oameni, monumente“ a fost familiarizarea elevilor de liceu cu evoluția Iașului. Evenimentul a fost organizat de Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza“ și finanțat de Primăria Municipiului Iași. În perioada 3 – 8 iulie, 23 de elevi de la 10 licee din județul Iași au intrat în contact cu istoria dincolo de „informația de tip manual“, participând la prelegerile profesorilor Facultății de Istorie din Iași. Activitățile practice desfășurate alături de cadrele didactice din învățământul universitar și secundar ieșean au completat informațiile dobândite la cursuri.

Participanții la Școala de vară în fața Universității „Alexandru Ioan Cuza“ și afișul evenimentului

Ajunși pe băncile Facultății de Istorie din Iași, elevii au început săptămâna (3 iulie) descoperind civilizația Cucuteni, reprezentativă pentru actualul perimetru al județului Iași, cu metodele erei digitale. Cu prilejul „Atelierului de fotogrammetrie și scanare 3D“, prezentat de cercetător dr. Casandra Brașoveanu, au fost evidențiate câteva tehnici prin intermediul cărora s-au analizat mai multe fotografii, reprezentând obiecte preistorice și care, ulterior, au dus la crearea modelelor 3D ale artefactelor. Elevii au descoperit faptul că această tehnică este utilizată în măsurătorile de teren precum și la redactarea hărților și planurilor topografice.

Cea de-a doua parte a zilei a fost dedicată consolidării cunoștințelor prin intermediul prelegerii susținute de cercetător dr. Andrei Asăndulesei:

Logoul Facultății de Istorie din Iași

„Cultura Cucuteni – «emblemă a civilizațiilor preistorice»“. Tot în prima zi, doamna profesoară Elvira Rotundu, de la Colegiul Național „Costache Negruzzi“, a dat startul proiectului „Adoptă un monument istoric din orașul Iași“, prin care elevii, organizați pe grupe, au început documentarea pentru câteva schițe istorice și soluții urbanistice de punere în valoare a unor obiective de patrimoniu.

Ziua de marți (4 iulie) a fost consacrată descoperirii Iașului dintr-o altă epocă, cea medievală. Introducerea în istoria timpurie a orașului Iași a fost realizată de prof.univ.dr. Laurențiu Rădvan prin prelegerea „Ctitorii medievale: Curtea Domnească și biserici din Iași“. În cadrul acestui curs, elevii au intrat în contact cu primele schițe ale orașului, dar și cu istoricul Curții Domnești și al bisericilor. În a doua jumătate a zilei, a avut loc o aplicație practică alături de domnul conf. univ.dr. Ioan-Augustin Guriță: „Vizita la Biserica Trei Ierarhi din Iași, Catedrala Episcopală Catolică și Mitropolia Moldovei“. Prin aceste vizite, elevii au cunoscut o nouă latură a istoriei orașului: istoria vieții spirituale și importanța lăcașului de cult pentru comunitatea medievală, dar și pentru cea contemporană.

Ziua de miercuri (5 iulie) a fost consacrată istoriei moderne și contemporane a orașului. În urma vizitei de studiu, elevilor le-a fost conturată o imagine de ansamblu asupra unor personalități de seamă din veacul al XIX-lea, precum Alexandru Ioan Cuza și Mihail Kogălniceanu (prin vizitarea Muzeului Memorial „Mihail Kogălniceanu“ și a Muzeului Unirii), dar și asupra unui moment tragic din istoria contemporană a Iașului – Pogromul din 1941 (Muzeul Pogromului). Ulterior, în cea de-a doua parte a zilei, lect.univ.dr. Cosmin Mihuț a prezentat elevilor prelegerea „Iașul Unirii de la 1859“, stăruind asupra importanței alegerii pe tronul Moldovei a lui Alexandru Ioan Cuza și pe modul în care s-a realizat unirea celor două Principate Române.

Sala pașilor pierduți, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“

Ziua de joi (6 iulie) a fost dedicată rolului jucat de societatea ieșeană pe parcursul celor două conflagrații mondiale. Introduși în atmosfera de epocă prin filmul documentar „Medicii în linia întâi 1916 – 1918“, elevilor le-a fost prezentată importanța cadrelor sanitare în cadrul Primului Război Mondial, precum și implicarea întregii societăți în marele efort de război. Ulterior, încurajați de doamna profesoară Carmen Tomescu, de la Colegiul Național „Costache Negruzzi“, elevii au început dezbaterile pe baza filmului vizionat, exprimând opinii privind personalitățile, acțiunile și documentele evocate de peliculă, până la culori, lumini și tonalitatea folosită în realizarea documentarului.

A doua parte a zilei de joi a fost marcată de întâlnirea cu conf.univ.dr. Ionuț Nistor. Subiectul prelegerii a vizat Iașul în timpul celor două războaie mondiale. Elevilor le-a fost reliefat rolul pe care Iașul l-a jucat în cadrul primei Conflagrații Mondiale, fiind pus accentul, totodată, și pe inițiativa reginei Maria de a construi o rețea de spitale în perspectiva războiului. Elevii au intrat într-un dialog viu și interesant.

În penultima zi a Școlii de vară (7 iulie), elevii și-au pus în valoare creativitatea și abilitatea lor de a lucra în echipă, competențe valorificate în cadrul proiectului „Adoptă un monument istoric din orașul Iași“. De altfel, această activitate, coordonată de doamna profesoară Elvira Rotundu, a fost prezentă pe parcursul întregului eveniment, elevii fiind organizați în șase echipe. Tinerii au realizat interviuri și reportaje îmbinând tehnica modernă cu cercetarea de tip istoric. Subiectele alese au fost diverse: Catedrala Mitropolitană-Iași, Hotelul Continental, Piața Cuza-Vodă, Casa Vasile Pogor, Teatrul Național „Vasile Alecsandri“, Casa generalului Henri Berthelot și Mănăstirea Golia. De asemenea, ei au propus și câteva idei de valorificare a acestor monumente istorice, expunându-și viziunile asupra modului în care tinerii pot contribui la promovarea culturală a Iașului, pentru ca generațiile viitoare să creeze o conexiune strânsă cu trecutul, o relație de interdependență între „istorii, oameni și monumente“.

Clădirea Teatrului Național „Vasile Alecsandri"

În a doua parte a zilei, elevilor le-au fost prezentate de conf.univ.dr. Ionuț Nistor și conf. univ.dr Adrian-Bogdan Ceobanu câteva informații despre istoria universității ieșene, despre clădiri importante ce se află astăzi în patrimoniul universității, precum fosta casă a primarului George G. Mârzescu sau despre casa lui Costin Catargi, în prezent spații administrative și de studiu ale Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

În ultima zi a Școlii de vară, la Festivitatea de închidere, într-o atmosferă relaxată, elevii au fost premiați pentru rezultatele obținute. Cei prezenți și-au exprimat speranța că evenimentul va beneficia și de o a doua ediție. Aceasta este și speranța noastră, a studenților Facultății de Istorie, care le-am fost alături pe parcursul activităților.

Bianca BÎRGOAN,
Daiana-Nicoleta CANDREA,
Elena BLĂNAR,
Andrei BORDEIANU,
Sebastian CIGOLEA

RĂZBOIUL PRINCIPELUI MIHAIL APAFI CU VRĂJITOARELE

(Urmare din p. 54)

Din păcate, nu avem informații despre ce s-a întâmplat mai departe. Nu știm dacă femeia din Tărpiu a făcut sau nu apel la principe, instanța superioară Tablei, ori dacă i s-a permis sau nu acest drept procedural, destul de discret în secolul al XVII-lea. Nu știm nici data și nici locul în care hotărârea, rămasă definitivă, s-a pus în aplicare. Dar ea a fost executată cu certitudine, deoarece Martin Schmeitzel din Halle consemna faptul că „multe dintre deținute au împărtășit soarta Ilenei Lénárt." Astfel, se pare că și Ecaterinele – Zöldi și Lukács – au primit aceeași pedeapsă. Nu cunoaștem nici ce s-a întâmplat cu restul femeilor deținute la Gherla și Gurghiu. Să fi fost lăsate în libertate din lipsă de probe sau au fost omorâte?

Din estimările istoricilor, între secolele al XVI-lea și al XVII-lea, în spațiul vechii Ungarii Medievale s-au desfășurat aproape 2.000 de procese de vrăjitorie cunoscute. În veacul următor, când Transilvania avea să fie încorporată în Imperiul Habsburgilor, faptele de acest gen urma să fie atent supravegheate, pentru a se evita erorile judiciare. Totuși, acestea nu au încetat să existe. La 1728, sub presiunea populației furibunde, un număr de 14 vrăjitoare au fost executate la Szeged pentru incredibilul motiv că, fiind o secetă cumplită, prin proceduri magice, acestea „au vândut ploaia turcilor". În anul 1756, printr-o patentă imperială, Maria Tereza impunea ca orice proces de vrăjitorie să fie făcut cu multă precauție, iar hotărârile judecătorești, înainte de a fi publicate și puse în executare, să fie trimise, spre analiză, juriștilor Cancelariei Aulice de la Viena. Ulterior, suverana a interzis cu totul procesele de vrăjitorie.

Așadar, contesa Susana Béldi a fost închisă pe viață fără să comită vreo faptă dovedită, potrivit pravilelor ardelene, și fără vreo sentință dată de instanțele de judecată. A fost victima imaginației bolnave a principesei Ana Bornemisza, dublată de superstiții medievale, teamă și gelozie, sau a complotat într-adevăr cu jupânesele vrăjitoare și, în special cu Ileana din Tărpiu, împotriva stăpânirii? Azi ne este greu să acceptăm că practicile mistice au vreo influență asupra destinului. Un lucru este cert: nenorocita Ileana Lénárt a fost victimă a conflictului dintre două doamne ale elitei ardelene, precum și a războiului dus de principele Mihail Apafi împotriva vrăjitoarelor din Transilvania. ■

UN FALS DIN ISTORIA LOCALĂ A TRANSILVANIEI

LEVENTE-MÁTYÁS SÜKET

Falsificarea unor documente și scrierea de cronici false au o mare tradiție istorică, nu reprezintă o noutate. Un exemplu de document european fals este Donația lui Constantin, **un pretins decret emis de împăratul roman Constantin I, prin care se acorda suveranitatea Papei Silvestru I asupra Romei și a Imperiului Roman de Vest. De fapt, a fost scris patru secole mai târziu după domnia lui Constantin. Un alt exemplu este** Cronica Irlandei, **cunoscută și sub numele de** Analele din Innisfallen. **Cercetătorii cred că ea a fost compilată de călugări în secolul al XII-lea sau al XIII-lea, pentru a stimula mândria irlandeză. La fel și în cazul poemelor** Ossian, **o colecție de poeme epice despre care se credea că erau vechi poeme galice, dar care au fost scrise sau au fost modificate de poetul scoțian James Macpherson în secolul al XVIII-lea. Pornind de aici, am abordat și un fals local, care ține de istoria secuilor.**

Cronica secuiască din Ciuc a apărut în 1796, în circumstanțe misterioase. Potrivit textului, a fost scrisă în 1533 pe baza unor documente grecești (!) și latinești. Motivele principale ale acestei cronici sunt originea hună a poporului secuiesc și a Rabonbani (Rabonbanes), care potrivit textului au fost preoții păgâni și conducătorii militari ai poporului secuiesc, înainte de sosirea maghiarilor. În cronică mai întâlnim tot felul de războinici eroici, clanuri și „liste regale" ale secuilor. De asemenea, aflăm despre Rabonbanul Buda, care, asemenea lui Moise, le-a dat secuilor șase legi gravate pe pietre, și despre pocalul de sacrificiu secuiesc. Acesta din urmă a fost păstrat de familia Sándor din Mihăileni (județul Harghita) până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Dacă sunteți uimiți de toate ciudățeniile acestea, nu trebuie! Pentru că este doar o ficțiune, un fals istoric.

Săpătura de la conacul din Văcărești (Csíkvacsárcsi)

Cu toate acestea, în secolul al XIX-lea *Cronica* a avut un efect foarte puternic asupra societății. Critica surselor era încă slab dezvoltată, iar intelectualitatea emergentă avea o mare cerere pentru lucrări istorice și, în plus, și atunci, ca și acum, senzaționalul avea o mare căutare. Cronica era pur și simplu ușor de crezut, fiind de-a dreptul fascinantă.

De-a lungul timpului, din ce în ce mai multe familii nobiliare

Regele Béla, ilustrat în Chronica Hungarorum

au început să îi revendice pe vechii conducători al secuilor ca fiind strămoșii lor. Tot atunci a debutat o lungă dezbatere, care i-a preocupat pe istoricii transilvăneni mai bine de 100 de ani, despre originalitatea textului, care fusese copiat de foarte multe ori. Ezitarea în rândul istoricilor a ajutat și mai mult la proliferarea ideilor din *Cronică*. Mulți dintre ei au acceptat-o cu anumite întrebări, unii au evitat-o, dar au existat și critici notabile, cum a fost cazul istoricului Kemény József (1795 – 1855). Totuși, până la sfârșitul secolului această convingere a dominat în rândul intelectualilor. Numele conducătorilor inventați au fost menționate în articole de ziar, lucrări științifice, în opere literare și chiar într-un proces de calomnie în 1903. Falsitatea ei științifică a fost în cele din urmă dovedită după 100 de ani de academicianul Szádeczky-Kardoss Lajos, care a petrecut aproape zece ani adunând materialul să curețe conștiința publică de informațiile false propagate. Astăzi opinia publică este mult mai pregătită, dar sunt oameni care încă mai cred în această *Cronică*, iar unii necunoscători încă răspândesc ideile din ea.

Drept exemplificare, voi prezenta istoria unui conac din secolele XVI – XVII și alta a unei cetăți din secolele XIII – XIV. În Văcărești (Csíkvacsárcsi), județul Harghita, există un conac nobiliar în ruină. Despre el se „știe" că a aparținut familiei Sándor din Mihăileni (Csíkszentmihály), menționată mai devreme, numindu-se Conacul „Sándor". *Cronica* ne relatează că din dispoziția nobilului Sándor Menyhért, a fost compilată din mai multe documente în cetatea lui din Văcărești. Această familie Sándor a fost de fapt cea care în

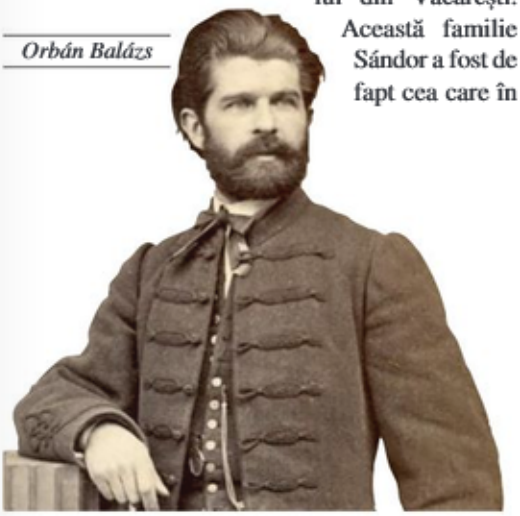

Orbán Balázs

„Pocalul de sacrificiu secuiesc", din două surse, Descrierea Ținutului Secuiesc, *de Orbán Balázs, și Árpád Mikó – Mária Verő,* Moștenirea regelui Matia, Arta Renașterii târzii în Ungaria (secolele XVI – XVII), *2008*

secolul al XVIII-lea a falsificat cronica pentru a mări prestigiul familiei, prezentându-se drept descendenți ai conducătorilor tuturor secuilor din secolul al IX-lea. Singura problemă e că în Văcărești nu există și nu a existat niciun fel de castel, doar un conac cu mai multe clădiri, care au fost dărâmate de săteni. Totuși, la mijlocul secolului al XIX-lea au început să caute castelul ca să localizeze unde s-a născut *Cronica* și locul unde deținea vechiul „pahar de comuniune al poporului secuiesc", a cărui reprezentare a supraviețuit datorită desenului realizat de Orbán Balázs (1829 – 1890), care a fost marele etnograf al poporului secui. Din păcate, paharul, alcătuit dintr-o nucă de cocos învelită în argint, este făurit în secolul al XVII-lea, probabil de o breaslă din Brașov sau din Sibiu. Dar Orbán a văzut soluția la problemă în niște ziduri rămase, probabil, dintr-un conac în ruină, ale cărui rămășițe se văd și azi, la capătul estic al satului. Datorită prestigiului de care se bucura lucrarea lui Orbán, intitulată *Descrierea Ținutului Secuiesc (A Székelyföld leírása)*, ipoteza lui a devenit atât de cunoscută, încât până în ziua de azi locul este asociat cu această fantezie.

Problema este că acolo nu a fost proprietatea familiei Sándor. Conacul, dacă o fi fost un conac, cel mai probabil a fost construit de o familie din sat, numită Fejér, care a fost înnobilată după 1562. Cândva prin 1594, acest lucru fiind atestat de săpături, se crede că au construit mare parte a clădirii centrale. Dar familia s-a stins în jurul anului 1620, după care terenul, posibil, a devenit proprietatea trezoreriei și a fost închiriat o dată sau de mai multe ori și probabil aparținea

Szádeczky-Kardoss Lajos

fierăriei și topitoriei de fier din Mădăraș, care a furnizat cantități semnificative de fier pentru Curtea princiară, dar și pentru Moldova. La începutul secolului al XVIII-lea văduva răposatului general Mihály Teleki a dispus restaurarea unui conac din sat, care era cel mai probabil edificiul menționat de noi, dar până la sfârșitul secolului clădirile, cel mai probabil, au căzut în ruină completă, până în punctul în care mai erau vizibile doar zidurile. De aici confuzia cu o cetate distrusă.

Al doilea exemplu vine din Munții Harghitei. La câțiva kilometri mai jos de vârful principal, vârful Mădăraș, se afla o fortificație construită cândva în Epoca Fierului timpuriu, care a fost refolosită în secolele XIII – XIV. Fortificația se chema *Pogányvár,* care ar însemna Cetatea Păgână. Cu siguranță a făcut parte cândva dintr-o linie de apărare care controla rutele comerciale dintre Moldova și interiorul Transilvaniei prin Ținutul Secuiesc. Până și numele ei a inspirat tot felul de ipoteze pline de culoare. Istoricul amator Károly Benkő, în 1854, a încercat să aplice pentru prima dată confuziile citite în *Cronică* la cazul acestei cetăți. Erorile lui erau confirmate și de Balázs Orbán, unde putem „afla că" Cetatea Păgână ar fi fost construită de Rabonbanul pe nume Uppolet, undeva în secolele X – XI.

Desigur, nu-i putem învinovăți pe intelectualii secolului al XIX-lea că nu au avut o opinie corectă despre subiecte încă controversate la acea vreme. Nu este nimic în neregulă, știința este un proces care se dezvoltă și evoluează. Cu toate acestea, astăzi, pentru a păcăli turiștii, s-au pus afișe fără niciun fundament istoric, în ciuda faptului că în castel au avut loc săpături arheologice și există o multitudine de articole care abordează problemele reale legate de sit.

Sub Pogányvár se află un panou informativ față-verso, care, pe primul panou, conține textul inițial al lui Orbán Balázs despre castel (măcar el scrie foarte frumos despre peisajul natural și topografia castelului). Mult mai dureros este că pe verso există o prostie scrisă în maghiară și într-o engleză elegantă. De exemplu, autorul necunoscut susține că regele maghiar Béla, numit Benin și (?) I i-a ucis aici, la începutul secolului al XI-lea, la periferia periferiei, pe bieții noștri magi secui, care puteau practica aici religia ancestrală maghiară. Credeți sau nu, autorul se bazează în teoria lui pe frescele renascentiste ale bisericii satului din apropiere, dar și pe paralele împrumutate din *Cronica secuiască*.

Cronica secuiască din Ciuc este doar un exemplu de fals local, care a avut o influență enormă asupra gândirii societății din secolul al XIX-lea. În ciuda faptului că s-a dovedit a fi falsă, a fost nevoie de peste un secol pentru ca adevărul să fie acceptat pe scară mai largă. Rămâne o întrebare pentru posteritate: în ce falsuri credem noi astăzi și cine o să le mai îndrepte peste 200 de ani? ■

DE RANG... MIC
(Biverb: 8, 7)

Laurian BUTURE

Soluția rebusului **CONSTANTIN CEL MARE,** din nr. 9/2023

DIOCLETIAN – ALEMANI – NI – LICINIUS – C – MRU – TG – ACE – A – SF – MARTE – TI – ACALMIA – IMPUS – IAT – AE – SENATOR – NAT – O – IRI – ASCARIC – IN

Soluția jocului **PE FRONT, LA ATAC,** din nr. 9/2023

S-A REPEZIT ÎNAINTE, CĂTRE INAMIC (S–ARE–PE–Z–I/T–IN–A/IN–T–E–CA–TREI–N/A–MIC)

SEPTEMBRIE – OCTOMBRIE 1923

ROMÂNIA, ACUM 100 ANI

Se întoarce lumea din concedii. „Voind parcă să dea vilegiaturiștilor o probă de chipul cum au trăit în București cei ce n-au putut pleca nicăiri, bunul Dumnezeu a făcut să revie căldurile ca în toiul verii: arșiță, încinzând maidanele din inima orașului, nouri de praf, muște din belșug și coji de pepene aruncate pe străzi, pretutindeni, de nu mai pot circula bieții măturători ai primăriei din pricina lor. Primăria însăși, într-o pornire de binevoitoare afecțiune, concurează la desăvârșirea fericirii bucureșteanului. Ce-or fi făcând sacalele comunale și căruțele de gunoaie nimeni nu știe, pentru că nimeni nu le vede" – scrie Universul.

Avocații, medicii, alte categorii de profesii libere, intelectuale, protestează împotriva sistemului actual de impozite, care lovește tocmai în elementele productive ale societății. Cu câteva luni în urmă, deschizând lucrările congresului anual al medicilor, ministrul Sănătății Gheorghe Mârzescu afirma că suntem o țară fără asistență medicală. Noile măsuri fiscale impun și mai mult pe medici. În același timp, la remanierea ministerială care are loc la sfârșitul lunii octombrie, anunță ziarul *Adevărul*, „s-au împărțit ministere ca să se sporească portofoliile și s-au creat subsecretariate de Stat pentru ca să se mulțumească încă vreo câțiva ministeriabili."

La 10 octombrie, în Capitală s-au făcut descinderi la mai multe organizații fasciste, efectuându-se 20 de arestări, în baza unor informații despre complotul pus la cale de cuziști. Urma să fie asasinați șase miniștri, în frunte cu Ion I.C. Brătianu, câteva personalități din lumea financiară și câțiva ziariști. Un student din Buzău și-a informat tatăl despre plănuita acțiune. Acesta a mers la prefectul de Buzău și i-a spus că atentatul urma să se producă la 9 octombrie. Prefectul a sosit cu primul tren la București, dar prim-ministrul și ministrul de Interne lipseau din Capitală. Secretarul general al Ministerului de Interne, Franasovici, a dat ordin să se facă o descindere la adresa din 13 Septembrie nr. 41, unde funcționa ziarul *Vremea noastră*. Codreanu a fost singurul care a declarat că organizația are o secțiune teroristă, dar care este mai mult... teoretică; nicio

Aurel Vlaicu, în ziua primului zbor efectuat pe câmpul de la Cotroceni; în stânga sa, locotenentul George Negel, primul lui elev pilot, și Paly Vacas, pilot civil

acțiune nu fusese încă programată. Ceilalți arestați au negat că s-ar fi discutat așa ceva. Codreanu a enumerat printre cei vizați de atentat pe Mauriciu și Aristide Blank, dr. Filderman, Rosenthal, directorul ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*, Gheorghe Mârzescu, ministrul Culturii C. Banu.

Directorul ziarelor *Adevărul* și *Dimineața* chiar a fost victima unui atentat, exact în acea perioadă. Seara târziu, a fost atacat pe când intra în holul Hotelului „Bulevard", unde locuia. Până la urmă, agresorul a fost descoperit; era avocatul Bacaloglu, fratele unui colonel. Motivul agresiunii: ziarul *Adevărul* publicase o scrisoare în care se arăta că o doamnă Bacaloglu fusese condamnată pentru necinste la Geneva. Doamna era sora avocatului.

La jumătatea lunii octombrie, La sala „Dacia" are loc o întrunire a Partidului Național, la care se adoptă o moțiune contra Guvernului Brătianu. „Chemăm la luptă pe toți oamenii curați din această țară pentru a izgoni un guvern pe care poporul român nu-l merită și nu-l vrea." În schimb, peste câteva zile, la Iași, unde se desfășoară Congresul Partidului Poporului, a făcut senzație declarația generalului Averescu potrivit căreia Partidul Poporului, deși n-a votat-o, recunoaște actuala Constituție.

În Basarabia au continuat lucrările de adaptare a ecartamentului căii ferate la dimensiunea din Regat. Se normalizaseră 330 km de cale ferată. La 2 octombrie a plecat primul tren pe linie normală, pe distanța Chișinău – Galați. Mai greu era cu oamenii. Onisifor Ghibu publica în *Adevărul*, sub titlul *Constatări din Basarabia*:

Regina Iugoslaviei Marioara și primul născut, viitorul rege Petru II

„Și aici România oficială comite marea greșeală de a crede că prin introducerea limbii române în Basarabia a «naționalizat» viața acesteia. Limba, în sine, e departe de a fi identică cu cultura unui popor; în Basarabia acest adevăr este de două ori mai adevărat ca aiurea. Cultura unui popor se află depusă în prima linie în moravurile lui, apoi în așezămintele lui. Iar moravurile duse de România peste Prut n-au fost de natură de a recomanda cuiva cultura românească. Funcționari abuzivi, legi care se schimbă în fiecare an de două ori, ordonanțe care se contramandează tot a doua zi, impozite necontrolate de nimeni, înjurături, batjocuri, bătăi, toate acestea au înstrăinat Basarabia atât de mult, încât toată istoria și toată literatura română câtă se-nvață prin școli nu vor fi în stare să repare răul nici în timp de câteva decenii."

Generalul Berthelot, sosit în România pentru a prelua conacul și moșia făcute cadou de Guvernul român în semn de recunoștință pentru activitatea desfășurată în Primul Război Mondial, în vizită la Sarmizegetusa

Duminică, 7 octombrie, la Cluj, s-a pus piatra fundamentală la Catedrala Ortodoxă. Au fost de față principele Carol și prim-ministrul Ion I.C. Brătianu.

Marți, 18 septembrie – aflăm din *Universul* –, la ora 21.30, au sosit la București trei pasageri cu avionul serviciului regulat de noapte Belgrad – București. Sunt primii pasageri din lume care au călătorit cu avionul pe timp de noapte. Anul trecut s-a încercat legarea Parisului de Londra prin zboruri de noapte, dar s-a renunțat. Din 20 de încercări, doar patru au reușit. Anul acesta, s-au realizat șase voiajuri reușite pe timp de noapte pe distanța Belgrad – București. Nicăieri în lume nu s-a mai reușit acest record. „Aproape în fiecare seară, între orele 9 juma. – 10, se poate vedea la Băneasa, apărând printre stelele de pe firmamentul român, luminile trimotorului de pe linia București – Paris, aterizând în mod grațios în mijlocul fantasmagoriei de lumini nenumărate, cari luminează terenul și a puternicelor faruri."

Nu este uitat nici precursorul Aurel Vlaicu, de la a cărui moarte se împlinesc la 13 septembrie 10 ani. În dimineața zilei s-a oficiat, la 10.00, un parastas pentru aviator la Biserica Cotroceni. Apoi s-au depus coroane la cimitirul militar. La 16.30, ora la care a căzut cu avionul, s-a oficiat pe locul unde era hangarul avionului un serviciu divin. Și la locul unde a căzut Vlaicu s-a oficiat o comemorare.

La 1 octombrie începe anul universitar, nu în cele mai bune condiţii. Noile provincii, mai ales Basarabia, în lipsa unei universităţi la Chişinău, trimit mulţi tineri către Bucureşti. „Condiţiunile grele de viaţă şi scumpetea excesivă a camerelor de locuit îi pun de la început în faţa unei situaţii atât de grele, încât mulţi sunt nevoiţi să renunţe la continuarea studiilor academice şi să se întoarcă la căminurile lor modeste din depărtatele provincii – constată *Universul* [...] În preziua deschiderii universităţilor, să nu se mire guvernul că agitaţiunile studenţeşti reîncep."

Audiţia unui concert transmis la radio

Tot atunci s-au desfăşurat la Avrig ceremoniile de marcare a 100 de ani de la moartea lui Gheorghe Lazăr. A participat principele moştenitor Carol. În Bucureşti, la Teatrul Popular, Liga Culturală i-a comemorat de Dimitrie Cantemir şi Gheorghe Lazăr. A rostit o conferinţă Nicolae Iorga, în încheierea căreia a spus: „Prin nimic nu se poate servi idealul unei naţiuni decât prin cultură şi disciplină". Cu două săptămâni înainte, Nicolae Iorga publicase în *Neamul Românesc* un comentariu pe marginea unei suite de reportaje semnate de Stelian Popescu în *Universul* după o călătorie în Suedia, în care se arătase încântat de civilizaţia acestei ţări: „A fost, domnule Stelian Popescu, şi o Suedie rea, cu multă apăsare, şi nemulţumire, şi uşurătate, şi corupţie. A fost, şi nu numai odată. Şi oamenii de bine vedeau că în alte ţări sunt împrejurări mai fericite. Îi durea inima ca şi pe d-ta, ca şi pe mine. Dar iată ce făceau: Dacă aveau un ziar, nu siliau la plecare pentru motive politice pe propagatorii culturali şi morali, ci-i căutau, le închinau lor întreaga lor foaie de zilnică propagandă. Iar în politica însăşi, dacă aveau să aleagă, nu mergeau alături de bogăţia putredă, de pretenţia goală şi de ipocrizia înmănuşată sub care se ascunde incapacitatea, ci alergau unde se sbate în sărăcie şi neputinţă puterea în stare să prefacă societatea lor naţională după eternele principii ale eticei. Aşa ar trebui să facem şi noi, cu toţii, ca să fim «Suedesi»". Stelian Popescu îi răspunde că nu el l-a gonit de la *Universul*, ci Iorga a trimis o scrisoare prin care renunţa la colaborare. „Oricând d. profesor Iorga poate avea la dispoziţie coloanele *Universului*; pentru politică greşită însă, nici d-sa nici nimenea, cât voi fi eu aci." Disputa este lămuritoare de ce n-am fost şi, probabil, nici nu vom fi „suedesi".

Arhivele Habsburgilor din Viena sunt deschise cercetării şi toată lumea profită, mai puţin noi, românii, scrie Onisifor Ghibu, care regretă că nu am trimis o misiune arhivistică în capitala austriacă pentru a cerceta bogăţia arhivelor atât de legate de istoria noastră.

Mai există o Comisiune a Monumentelor Istorice, se întreabă arhitectul C. Cerchez. Biserica „Sf. Constantin" din Calea Plevnei, deşi are un plan de restaurare aprobat de respectiva comisiune, fără să se ţină seama de vechea pictură, „poate unica din Bucureşti, prin frumuseţea şi coloritul desenului", este „restaurată" cu soldaţi, într-un „mod scandalos". Şi totuşi, la Chişinău s-a ridicat un monument în amintirea a trei mari luptători pentru unitatea românilor: Murafa, Mateevici şi Hodoroagă. Este un monument lucrat în bronz şi piatră de sculptorul Ionescu-Varo. La Soveja s-a pus piatra fundamentală a Mausoleului, în prezenţa generalului Văitoianu, ministru de Interne. Se lansează un apel pentru subscripţie în vederea strângerii unei sume pentru terminarea clădirii teatrului din Turnu Severin. Construcţia a început în urmă cu 12 ani, dar din cauza războiului nu s-a finalizat. Clădirea va adăposti şi Biblioteca „I.G. Bibicescu" şi un muzeu etnografic.

Trupa Bulandra a pus în scenă la Teatrul „Regina Maria", în deschiderea stagiunii, piesa *Maria Stuart*, de Friedrich Schiller. Rolul Elisabetei este interpretat de Maria Filotti, cel al Mariei Stuart de Lucia Sturdza Bulandra. Mai joacă: Gheorghe Storin, Tony Bulandra, Nicolae Bălţăţeanu, aflăm din cronica semnată de Iosif Nădejde în *Adevărul*.

Domnul Victor Antonescu, ministrul României la Paris, este nemulţumit că nu este folosit la adevărata lui valoare. Motivul: a fost trimis la Liga Naţiunilor, la Geneva, domnul Nicolae Titulescu. Domnul Antonescu a ameninţat cu demisia şi refuză să se mai întoarcă la post, la Paris. ■

Rubrică realizată
cu sprijinul Bibliotecii
Academiei Române

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Silviu Dragomir – AVRAM IANCU: O VIAȚĂ DE EROU. EDIȚIE ANIVERSARĂ. TEXT INTEGRAL** (Ediție îngrijită, studiu introductiv și notă asupra ediției de **Ioan Bolovan** și **Sorin Sipoș**; Cuvânt de prețuire de **Ioan-Aurel Pop**, Președintele Academiei Române; Prefață de **Liviu Maior**)
Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2022, 465 pp.

● **Lavinia Betea – CEAUȘESCU ȘI EPOCA SA**
Editura Corint, București, 2021, 828 pp.

● **Stelian Tănase – ZVONURI DESPRE SFÂRȘITUL LUMII. BUCUREȘTI, 1944 – 1953**
Editura Corint, București, 2023, 509 pp.

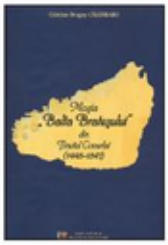

● **Cristian-Dragoș Căldăraru – MOȘIA „BALTA BRATEȘULUI" DIN ȚINUTUL COVURLUI (1448 – 1847)**
Editura Muzeului de Istorie Galați, Galați, 2014, 304 pp.

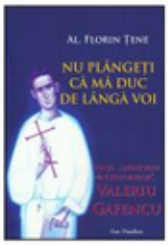

● **Al. Florin Țene – NU PLÂNGEȚI CĂ MĂ DUC DE LÂNGĂ VOI: VIAȚA „SFÂNTULUI ÎNCHISORILOR" VALERIU GAFENCU**
Editura Ecou Transilvan, Cluj-Napoca, 2022, 253 pp.

● **Constantin Cheramidoglu – GRECII CONSTANȚEI VECHI**
Editura UER Press, București, 2022, 583 pp.

● **Narcis Dorin Ion – CAROL AL II-LEA AL ROMÂNIEI. UN REGE CONTROVERSAT. VOL 1 – 5**
Editura Magic Print, Onești, 2021, Vol. 1: 315 pp., Vol. 2: 512 pp., Vol. 3: 303 pp., Vol. 4: 431 pp., Vol. 5: 573 pp.

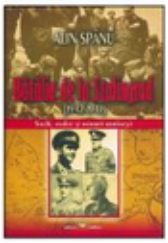

● **Alin Spânu – BĂTĂLIA DE LA STALINGRAD (1942 – 1943). STUDII, ANALIZE ȘI MEMORII ROMÂNEȘTI**
Editura Militară, București, 2023, 332 pp.

● **Augustin-Leontin Gavra, Ciprian-Marian Porumb-Ghiurco, Horațiu-Traian Năprădean – ISTORIE ȘI CIVILIZAȚIE ÎN SĂLAJUL ISTORIC** (Cuvânt înainte de **Marin Pop**)
Editura Caiete Silvane, Zalău, Editura Eikon, București, 2020, 109 pp.

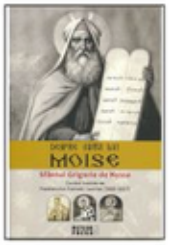

● **DESPRE VIAȚA LUI MOISE SAU DESĂVÂRȘIREA PRIN VIRTUTE A CELUI ÎNTRU SFINȚI PĂRINTELUI NOSTRU GRIGORIE, EPISCOPUL NYSSEI** (Cuvânt înainte de **Preafericitul Patriarh Teoctist**; traducere, studiu introductiv și comentariu de **Pr. Prof. Ion Buga**)
Editura Meteor Press, București, 2021, 208 pp.

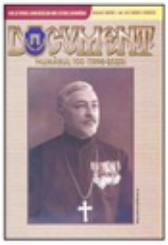

● **DOCUMENT. BULETINUL ARHIVELOR MILITARE**
Anul XXVI, nr. 2(100)/2023, 64 pp.

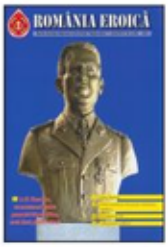

● **ROMÂNIA EROICĂ** (Revista **Asociației Naționale Cultul Eroilor „Regina Maria"**. Revistă de cultură și educație patriotică, de cinstire a eroilor neamului)
Nr. 2 (68), Anul XXVI – 2023, 64 pp.

BLESTEMUL LUI JACQUES DE MOLAY

Vineri, 13 octombrie 1307, dimineața. Membrii Ordinului Templier – mai multe mii de persoane – sunt arestați simultan pe cuprinsul întregului regat francez. Această gigantică operațiune, desfășurată în cel mai atent păstrat secret, este ordonată de regele Filip IV cel Frumos (1285 – 1314) și condusă de consilierul lui, juristul Guillaume de Nogaret. Ordinul este interzis, mulți templieri sunt condamnați la moarte, între care marele maestru Jacques de Molay, aflat la conducerea Ordinului din 1292. De ce a luat regele Franței această hotărâre?

Filip cel Frumos (detaliu dintr-o miniatură din 1315) este cel ce a ordonat...

Templierii erau un ordin de călugări soldați, recunoscut oficial de Biserică la Conciliul de la Troyes, din ianuarie 1129. În urma primei cruciade (1096 – 1099), ei aveau misiunea de a păzi locurile sfinte din Palestina și de a-i proteja pe pelerini. În acel spațiu, unde dispuneau de o armată permanentă și operațională, superioară celor ale altor regi ai Creștinătății, se bucurau de un prestigiu imens. Ordinul a beneficiat de donații consistente, pe care a știut să le sporească cu abilitate. Așa încât a devenit una dintre primele piețe financiare ale Europei, gerând averea regilor Occidentului. În mai puțin de două veacuri templierii dețineau puterea și bogăția unui veritabil regat.

La mijlocul secolului XIII creștinii pierd definitiv Ierusalimul, iar spre sfârșitul veacului și ultimele stăpâniri din Orient. Toate cad definitiv în mâinile musulmanilor. Alungați din Palestina, templierii se instalează pe diferite domenii ale lor, mai ales în Franța. Puterea financiară și militară rămânându-le intacte, constituiau însă un motiv de neliniște pentru Filip cel Frumos, mai ales că Ordinul părea a nu fi deloc interesat de recucerirea Pământului Sfânt, proiect de care regele era foarte atașat. În timpul Cruciadei VII (1248 – 1254), templierii au refuzat chiar să contribuie la plata răscumpărării lui Ludovic IX al Franței, înfrânt la Mansurah, în aprilie 1250, și luat prizonier. Or, Ludovic IX cel Sfânt era bunicul lui Filip IV. Primind ordine numai de la Papă, Ordinul îl îngrijorează pe suveranul francez, ce suspectează o alianță între Vatican și templieri în detrimentul autorității regale. Așa că pentru a obține acordul Papei pentru arestarea templierilor, monarhul îi acuză de practici eretice.

... arestarea templierilor (miniatură de la sfârșitul secolului XIV, din „Chroniques de France"), ...

Supuși la interogatorii de comisari regali și de inchizitori, toți cei 138 de acuzați au recunoscut sub tortură că l-au renegat pe Iisus Hristos, au scuipat crucea sau au practicat sodomia. Procesul Templierilor este orchestrat pentru a controla considerabilele lor comori, care, de altfel, n-au fost găsite niciodată, dar și din voința monarhului de a-i elimina și a se elibera de tutela Bisericii. În 1312 regele va obține de la Papa Clement V suprimarea oficială a Ordinului Templierilor, prin bula *Ad providam*, gest rar în istoria Bisericii. Regele Franței pune stăpânire pe bunurile Ordinului. Un ultim act al acestui proces are loc doi ani mai târziu, odată cu condamnarea marelui maestru al templierilor, Jacques de Molay, care este ars de viu pe rug la Paris, la 11 martie 1314. O legendă popularizată de scriitorul francez Maurice Druon în *Regii blestemați* susține că înainte de a muri Jacques de Molay ar fi rostit un blestem la adresa regelui și Papei, care se vor stinge din viață, unul după altul, înainte să se încheie anul: Clement V în aprilie, Filip IV în noiembrie.

... apoi arderea lor (imagine dintr-o carte dedicată templierilor de Giovanni Boccaccio, prin 1363 – 1364, într-o încercare de dezvinovățire a lor)

F.D.

1848 – 2010

În episoadele precedente ați putut urmări, în linii mari, procesul de formare a școlilor de gândire autohtone în politica externă la sfârșitul secolului XVII și începutul celui următor (Magazin istoric, nr. 4 – 9/2023). Urmează o prezentare a unui secol de cezură: domniile fanariote (1715 – 1821).

ȘCOLI DE GÂNDIRE ÎN POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI

Dr. MIHAIL E. IONESCU

În sincronie cu evoluțiile pe plan european în domeniu, am căutat să surprindem primele temelii așezate la această construcție îmbogățită permanent în cele peste trei veacuri de până azi.

Pe de o parte, a fost evidențiată această sincronie cu valul european de schimbare în clădirea sistemului de state internațional modern, sancționat prin Pacea din Westfalia, din 1648, care a pus capăt războaielor religioase pustiitoare de până atunci. S-a modificat abordarea problematicii de politică externă, care a parcurs cu rapiditate drumul de la religios creștin la laic, prin afirmarea supremației intereselor comunității proprii și asumarea de acțiuni, în plan internațional în acest sens, de o elită informată și deopotrivă îndrăzneț-cutezătoare.

Planurile de cruciată țintind eliberarea Constantinopolului creștin de sub ocupația islamică – chiar elaborări neaoșe, cum a fost cea al lui Petru Rareș al Moldovei la jumătatea secolului XVI sau, la sfârșitul anilor 1600, plănuita de Șerban Cantacuzino acțiune europeană – au lăsat locul unui modernism de tip westfalian. În contextul autohton, trebuie să reținem – dintre acțiunile întreprinse, negocierile avute cu alte puteri, opera istorică de reconstituire a trecutului național (este suficient să amintim pe Dimitrie Cantemir) sau cele culturale de rezonanță civilizațională (traducerea în românește a Bibliei la 1688, rod al înțelepților din cele trei țări) – că *neatârnarea* și *unitatea* comunității românești au a juca un rol principal în domeniu.

În perimetrul modernității geopolitice s-au impus orientările autohtone externe pe potriva marilor curente de evoluție ale continentului european, în care revoluția atlantică în curs sedimenta mari imperii pe continent și dincolo de el. În plan apropiat, în Centrul și Estul Europei, unde s-au instalat, cu țintă de cucerire către sud, două mari imperii – cel Habsburgic și cel Rus –, aceste curente au dus la amorsarea unei fluidități geopolitice marcate, Imperiul Otoman intrând in declin accentuat.

Uniunea dinastică ereditară: un obiectiv dușmănit de Poartă și capitalul grecesc din Fanar. Pacea de la Karlovitz (1699), care a urmat

Planul bătăliei de la Stănilești

asediului otoman al Vienei din 1683 și a marcat declanșarea „crizei orientale" pe fundalul declinului Porții și al avansului spre sud al Austriei și Rusiei, selecționând actorii principali regionali pentru următoarea sută de ani, a fost o piatră de hotar și pentru statalitatea românească. Pe de o parte, Transilvania a fost ocupată de austrieci și este constatabilă, în acest secol nefast pentru români, o primă ruptură în unitatea lor etno-culturală, când o parte a Bisericii Ortodoxe de aici a adoptat unirea cu Roma (greco-catolicismul) sub presiunea Vienei catolice. Pe de altă parte, așa cum menționează repetat cronicarii epocii, tensiunea geopolitică marcată din regiune a făcut evident – iar la Karlovitz s-a căutat chiar a se sancționa – faptul că marile state vecine au intenții de cucerire pe seama statelor românești. Atât Imperiul Habsburgic, cât și Polonia au vrut atunci să facă „Dunărea hotar" propriu, iar Rusia se poziționa într-o așteptare încărcată de amenințare. În același timp, chiar dacă otomanii au rezistat acestor solicitări prădalnice, precedate în ambele cazuri de incursiuni militare austriece și poloneze, cărora forța armată română le-a ripostat uneori cu succes, cu argumentul că aceste țări sunt „închinate" prin vrerea lor, și nu cucerite cu sabia, totuși Poarta a făcut și dovada slăbiciunii ei marcate, care nu a trecut neobservată de elitele de la Iași și București.

Pagina de gardă a Bibliei de la București

Primejdia acută a determinat reacția de apărare a acestor elite. În Ardealul luat otomanilor de austrieci, această reacție va duce curând la constituirea „Școlii Ardelene", care din anii 1720 se profilează ca o mișcare revendicativă de perspectivă. Prin memorii înaintate împăratului în anii '30 și '40 ai secolului XVIII, de precursori ai reprezentanților acesteia vor prezenta, inițial, solicitări cu caracter religios, dar și cea dintâi revendicare politică (statutul de *natio valachica*), invocându-se dreptul majorității demonstrate evident a contribuabililor români în afacerile principatului, iar curând, implicit, chiar rolul astfel îndreptățit în gestiunea lor. Aici puterea Imperiului Habsburgic va face perspectiva revendicativă, ca durată istorică, mai îndelungată decât în statalitatea românească extracarpatică, ea împlinindu-se abia la finele primei conflagrații mondiale.

Dincoace de munți, la Iași și București, Suceava, Craiova, Galați și Brăila, reacția elitei naționale – pentru că putem vorbi acum temeinic de boierimea „de țară" – a fost alta. Prin firul evenimentelor de la sfârșitul secolului XVII s-a decantat, treptat, dar ineluctabil, imperativul unității lor, manifestat potrivit epocii printr-o *uniune dinastică* a celor două țări. Acest proiect trebuie citit cu multă atenție în izvoarele epocii și acțiunile diverselor partide boierești din Moldova și Muntenia, care își sprijineau proprii pretendenți la domnie.

Ca direcții ale evenimentelor consumate se pot desprinde

două principale. Mai întâi, faptul capital că este constatabilă o cvasi-fuziune a elitei celor două state – prin multitudinea de întruniri, sărbătoriri comune ocazionale, multe religioase, încuscriri prin nunți cu durată lungă, refugieri într-o țară sau alta de grupuri de boieri –, precum și secundul – mult mai important –, identificarea unei ținte comune: *uniunea dinastică ereditară*. La începutul secolului XVIII este evident acest scop – chiar dacă urmat cu greu în înfruntările dificil de urmărit prin cronicari între partizanii Cantemireștilor (fideli lui Constantin Cantemir) și cei ai Brâncovenilor (în frunte bineînțeles cu domnul Munteniei) –, așa cum este el relevat de evenimente majore în acest dosar, dintre care selecționăm două semnificative.

Primul este că Poarta însăși, preocupată de ceea ce se vădea a fi dorința de extindere a puterilor vecine pe seama Țărilor Române, precum și de întărirea defensivei imperiale, a propus în 1703 lui Constantin Brâncoveanu să ocupe și tronul de la Iași, pentru a „chivernisi" ambele state, ceea ce domnul muntean a refuzat. Că refuzul era motivat de planuri mai ample ale domnului de la București este fără îndoială, știut fiind că în negocierile sale secrete cu Austria Habsburgică el solicita domnia ereditară și deopotrivă dorea și ocuparea tronului de la Iași. Mai mult, cronicarii vremii, ostili lui Brâncoveanu, notează, evidențiindu-se astfel rostul esențial al strategiei în epocă a domnului muntean, că la propunerea Porții, „foarte îi era cu voie să fie domn la două țări, că pentru aceea aducea oști străine în țara noastră și schimba domnii dintr-însa, să o strice și să rămână pustie. Deci la această întrebare n-a cutezat a da răspuns vizirului până nu va lua răspuns de la unchii săi."

Al doilea eveniment este la fel de grăitor. În 1710, când Dimitrie Cantemir a venit pe tronul Moldovei, Poarta i-a condiționat, în secret, instalarea ca domn de facilitarea prinderii lui Constantin Brâncoveanu ca *hain* (trădător) și i-a promis ca răsplată înscăunarea ca domn și în Muntenia, ereditar în ambele. Faptul că Dimitrie Cantemir, în negocierile secrete cu Petru cel Mare al Rusiei pentru încheierea unui tratat de alianță antiotoman, a solicitat recunoașterea domniei sale ereditare, chiar dacă o parte a boierilor săi s-au împotrivit deschis, era cu bătaie mai lungă. Pretențiile majore ale Cantemireștilor la tronul Munteniei sunt larg înfățișate în scrierile – alegorice sau istorice – ale savantului domn.

Este de presupus cu temei că Poarta, deopotrivă cu bancherii din Fanar, observând tendința elitei celor două state românești extracarpatice și, în împrejurările internaționale tensionate, când trebuia să împlinească stipulațiile Păcii de la Karlovitz – cedări de cetăți, plata de despăgubiri – și decisă să mențină cele două țări române în sfera sa de influență geopolitică, a preluat un proiect (neafișat deschis încă și în maturizare rapidă) al boierimii „de țară" și l-a utilizat în propriul folos. Mai mult, la Istanbul cu siguranță că erau urmărite cu atenție atât ostilitatea acestei boierimi de „țară" față de invazia de greci din imperiu în funcții de stat și chiar la domnie, achizițiile de proprietăți și înrudirile cu elitele băștinașe și, în fața competiției imperiilor din nord – rus și austriac –, se căuta febril o soluție optimă pentru păstrarea celor două state românești „de margine" – cum le numea Brâncoveanu, specificând astfel și unitatea lor geopolitică – în sfera sa de influență.

Această soluție s-a impus Porții ca inevitabilă după 1711 și „defecțiunea" lui Dimitrie Cantemir. Acesta, „însărcinat" cu o misiune imperială – prinderea lui Brâncoveanu –, se alăturase rapid Rusiei și doar înfrângerea militară a rușilor și moldovenilor la Stănilești (vara lui 1711) salvase probabil existența puterii sultanilor în Nordul Dunării.

Acțiunea independentă din 1711 a lui Dimitrie Cantemir, precum și aceea concomitentă, dar prudentă și parțială a lui Constantin Brâncoveanu, de alianță cu Rusia, mai demonstraseră Porții un fapt nu nou, pentru că el avea o tradiție bogată, dar esențial în împrejurările de atunci. Anume, statalitatea românească avea posibilitatea mobilizării rapide a unei însemnate puteri militare, cu condiția existenței resurselor financiare necesare. Iată cum s-a desfășurat mobilizarea oștirii Moldovei înaintea bătăliei de la Stănilești, când țarul a finanțat acțiunea. „Deci Dumitrașco vodă îndată au răpezit la țară dându-le știre tuturor. Deci boierii mazili au început a veni de prin bejenii la oaste. Foarte prea puțini n-au venit. Și au trimis cu cărțile și bani la cine au socotit să

cumpere vite. Aşijderea slujitorii, dacă au auzit, au început a veni toţi de toate părţile şi a să scrie la steaguri. Şi auzind de leafă, nu numai slujitorii să scria, ci şi ciobotarii, croitorii, blănarii, crâşmarii. Slugile boiereşti lasă pe boierii săi şi alerga de se scrie la steaguri. Oaste de strânsură, din târgu, mai mulţi fără arme decât cu arme. Să făcuse până la 17 polcovnici şi 170 rocmiştri cu steaguri în cincispredzece zile. Numai steagurile încă tot nu apucas-a să plini bine, câte 100 de oameni la steag, neavând cându să plinească". Iar otomanii, „peste Prut, de ceastă parte, nu cutedza să treacă la moldoveni, că să făcuse veste că sunt moldoveni 30.000. Şi ştiind pre moldoveni că sunt sprinteni la război, nu cuteza să le facă vreun vicleşug".

Acţiunea imediată a Porţii nu mai putea aştepta şi ea trebuia să fie aplicată ambelor principate. Deja în Moldova, în locul lui Dimitrie Cantemir, refugiat cu o parte dintre boieri în Rusia, a fost uns domn la Iaşi grecul Nicolae Mavrocordat, care va domni până în 1715. Constantin Brâncoveanu a fost înlăturat, la rându-i (1716), şi după câteva luni de interimat a unui Cantacuzino împământenit, acesta a fost înlocuit cu acelaşi fidel grec fanariot.

Soluţia aplicată în Ţările Române de Poartă a fost posibilă în împrejurările complexe ale evoluţiei istorice şi schimbărilor din chiar interiorul Imperiului Otoman, mai ales la Istanbul, centru nu doar al Imperiului Otoman islamic, dar şi al „Commonwealth-ului" creştin ortodox de filiaţie

LESICON
ROMÂNESCU-LÂTINESCU-UNGURESCU-NEMŢESCU
QUARE
DE MAI MULTI AUTORI, ÎN CURSUL A TREIDECI, SI MAI MULTORU ANI S' AU LUCRATU.
SEU
LEXICON
VALACHICO - LATINO - HUNGARICO - GERMANICUM
QUOD
A PLURIBUS AUCTORIBUS DECURSU TRIGINTA ET AMPLIUS ANNORUM ELABORATUM EST.
BUDAE
Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae
1825.

Pagina de gardă a Lexiconului de la Buda, *apărut în 1825, capodoperă filologică a Şcolii Ardelene*

bizantină, reprezentat şi condus de Patriarhia Ecumenică. Mutaţiile profunde intervenite au schimbat decisiv aici, pentru cel puţin un secol, geometria puterii stambuliote. Aşa cum se observa într-o evaluare a unei recente cărţi scrise de doi cunoscuţi istorici turci, Hasan Çolak şi Elif Bayraktar-Tellan şi intitulată *Biserica ortodoxă ca instituţie otomană: un studiu asupra diplomelor patriarhale de la începutul epocii moderne:* „Autorii se concentrează însă asupra secolului al XVIII-lea, mult mai bine documentat. Mai exact, ei se referă la transformări în societatea creştină a imperiului, precum şi la progresul elitelor laice fanariote influente în birocraţia otomană, în administrarea Patriarhiei Ecumenice – şi anume instituirea sistemului „sinodal" al Bătrânilor (1741, în principal, şi 1763) – şi în administraţia centrală otomană. Aceşti factori au contribuit, printre altele, la instituţionalizarea şi consolidarea Bisericii Ortodoxe." În teza de doctorat susţinută la Universitatea din Birmingham, în 2012, H. Çolak detaliază aceste schimbări care au transformat în secolul XVIII Patriarhia Ecumenică. Mai întâi, el arată: „Se ştie că elita greacă laică a înregistrat o transformare structurală remarcabilă [...]. Aceasta a fost atât de cuprinzătoare, încât i-a depăşit pe concurenţii lor armeni şi evrei, ea devenind mult mai capabilă decât predecesorii să manipuleze sistemul birocratic otoman, invocând interesele comunităţii. Cunoscuţi sub numele de fanarioţi, cu referire la cartierul Phanar/Fener din Istanbul, care a găzduit o populaţie considerabilă ortodoxă vorbitoare de greacă, această elită laică era formată din familii notabile precum Ghika, Doukas, Kantacuzenos, Rosetti, Mavrokordatos, Kallimachi, Mourouzi, Soutzo, Karadja, Hypsilantis, Mavrogenis şi Hançerli."

Enumerarea familiilor fanariote importante ne pune practic în faţa listei domnitorilor perioadei fanariote din istoria naţională, astfel că orice comentariu este inutil. Dar, potrivit aceluiaşi istoric, aceste familii au ocupat nu doar tronurile Moldovei şi Ţării Româneşti, dar deopotrivă, pe tot parcursul secolului XVIII, şi două magistraturi principale în guvernanţa imperială: mare dragoman (practic, ministru de Externe), începutul fiind făcut de Mavrocordat Exaporitul, eminenţa cenuşie a Păcii de la Karlovitz, precum şi pe cel de interpret al Marelui Amiral al flotei (Kapudan

Pașa). Acest din urmă post oferea controlul asupra insulelor din arhipelag, de unde era recrutat personalul flotei, iar sub marele dragoman, bună parte din personal era grecesc.

Dar cele de mai sus nu epuizează profunzimea schimbărilor, care au cuprins și Patriarhia Ecumenică, devenită o parte a arhitecturii instituționale a Imperiului Otoman. Monopolul capitalului grecesc în economia imperială, gestionat de bogatele familii din Fanar, a determinat și o remodelare a rolului Patriarhiei Ecumenice, mai întâi prin subordonarea celorlalte patriarhii orientale, componente ale structurii bizantine tradiționale în Orient (Ierusalim, Antiohia și Alexandria), inclusiv recuperând controlul asupra bisericilor coptă și etiopiană și asupra arhiepiscopiilor din Pecs și Ohrid. Această centralizare a puterii bisericii ortodoxe la Istanbul, în mâinile patriarhului ecumenic, a fost doar o primă fază a procesului transformator, următoarea fiind diminuarea puterii acestuia prin concomitenta amplificare a celei a sinodului patriarhal, alcătuit din laici ușor de controlat financiar și birocratic de puternicele familii din Fanar.

Nicolae Mavrocordat, frescă de la Mănăstirea Stavropoleos

Viziunea interpretativă recentă a acestor schimbări în arhitectura de putere a Imperiului Otoman și, nu mai puțin, a relației dintre stat și biserică – în acest caz în țări islamice preponderent – s-a schimbat substanțial față de trecut. Astfel, un istoric turc afirma că în acest context, elitele laice și ecleziastice grecești s-au adaptat la sistemul administrativ otoman, acționând din interior sau în propriul folos. Astfel că, în acest mod, a reieșit clar că „în secolul al XVIII-lea, tipul de elite patriarhale care au apărut în paralel cu elitele laice a fost calificat să colaboreze cu înalta elită otomană din aparatul de stat."

Așadar, domniile fanariote nu au fost altceva decât urcarea pe tronul Moldovei și Țării Românești a unor greci bogați din Fanar – fanarioți –, în fapt funcționari ai statului imperial otoman, echivalent al pașalelor din țările cucerite, deosebirea fiind că ei aveau aceeași religie ca a populației Principatelor Române. Rostul lor era, în principal, să mențină și perfecționeze dominația otomană, să constituie, cu un termen modern, *elitele extractive* (alaiul de însoțitori ai noilor domni fanarioți, rețeaua ecleziastică greacă din mănăstirile închinate și înalții prelați numiți în posturi, dar și cohortele de întreprinzători – negustori, meșteșugari etc.), prin care să fie drenate către centrul imperial bogățiile naturale autohtone. Așa se explică în secolul fanariot, între altele, răspândirea la nivelul întregii elite a limbii elene și puzderia de așezăminte educative în această limbă din cele două principate, care vor da vârfurile renașterii naționale grecești la sfârșitul secolului XVIII și începutul celui următor.

Epoca numită fanariotă, când tronurile Moldovei și Munteniei vor fi capturate/cumpărate doar de greci din Fanar, a fost destinată să împiedice evoluția firească a statalității românești aflate pe un drum deja angajat, al renașterii naționale și al modernizării și respingerii hegemoniei otomane. În această cezură istorică de mai bine de un secol, când a fost primejduită ființa națională, școlile de gândire în politica externă, abia consolidate, au fost stopate din firescul devenirii lor de noile elite străine ocupante.

(Va urma)

ISTORIE ȘI FILM

MUSCHETARII BUNI LA TOATE

FLORENTINA DOLGHIN

Filmele de capă și spadă, cu atractivele lor scene de acțiune și intrigile pasionante, s-au îmbogățit în primăvara acestui an, la început de aprilie, cu o nouă ecranizare a Celor trei muschetari. **Regizorul Martin Bourboulon, la 44 de ani ai săi, a vrut să retrezească în francezi dragostea pentru armată, pentru cavalerism, pentru istoria națională, în ultimă instanță. Ce altceva a făcut Alexandre Dumas-tatăl prin romanul omonim (**Magazin istoric, **nr. 7/1971)? Mai în glumă mai în serios, tânărul regizor l-a menționat pe scriitor ca al treilea scenarist. Prilej pentru presa istorică să supună filmul, deocamdată prima parte a lui,** D'Artagnan, **la „detectorul de minciuni". Câtă ficțiune și câtă realitate istorică conține? Câte erori, evenimente îndoielnice, caricaturizări groase ale personajelor, anacronisme?**

Afișul de promovare a filmului ieșit în această primăvară, „Cei trei muschetari. D'Artagnan", al regizorului francez Martin Bourboulon

Fresca acerbelor lupte pentru putere de la Curtea lui Ludovic XIII (1610 – 1643), supranumit cel Drept, pericolul real în care se afla țara, unde protestanții, după edictul de la Nantes (*Magazin istoric*, nr. 11/1973), amenințau a se alia cu englezii, machiavelicul cardinal de Richelieu – rațiunea de stat întrupată, cu proasta lui reputație, „încondeiat" așa nouă de Alexandre Dumas –, prestigiul cu panaș al muschetarilor regelui, toate acestea se pare că nu au de suferit în ecranizarea lui Martin Bourboulon. Iar Athos, Porthos și Aramis, care au vrăjit cu nobleţea, loialitatea și eroismul lor tinereţea multora (am cunoscut adolescenți care știau pe de rost dialogurile lor spumoase și le rosteau ca la teatru, cu mâna pe o sabie imaginară, și mi s-a întâmplat să văd pe cruce în cimitir prenumele de Athos, pentru cineva născut în anii '60 ai veacului trecut), completați inspirat cu zvăpăiatul D'Artagnan (*Magazin istoric*, nr. 3/1974), sunt în film aceiași pătimași

Autorul romanului, Alexandre Dumas-tatăl (fotografie de Nadar), și publicația care a găzduit apariția mai întâi sub formă de foileton a textului

purtători ai ideii de justiție, aceiași membri străluciți ai unei trupe de elită, experți în dueluri.

VITEJII ASEDIATORI...

Dar dincolo de film sau poate tocmai pornind de la el, istoricii au simțit nevoia unor corecții sau întregiri ale imaginii muschetarului, la origine un soldat purtător de muschetă, armă de foc ce i-a succedat archebuzei și căreia i-a luat locul pușca. Corpul muschetarilor a apărut pe un fond istoric tensionat, în contextul ultimelor ecouri ale războaielor religioase (1562 – 1598) dintre catolici și protestanți și în timpul unui monarh, Ludovic XIII, care știa că ultimii doi regi, Henric IV, tatăl lui, și Henric III, muriseră asasinați, primul în 1610, celălalt în 1589.

Așadar, existența unui nou corp de armată care să astupe anumite lacune ale armatei regulate și să răspundă de securitatea personală a monarhului era mai mult decât necesară în exercitarea puterii regale. Mai ales că armata regală se dovedea tot mai ineficientă în luarea cu asalt a fortificațiilor inamice. Sub acest aspect sud-vestul regatului era cel mai expus. Acolo era fieful protestanților, în Béarn, posesiune personală a lui Henric IV, moștenită de la mama lui și transmisă fiului, dar cu titlu personal. Ludovic XIII a decis să atașeze provincia regatului, să impună Biserica Catolică în regiune și, în urma refuzului protestanților de a preda bunurile Bisericii, să atace. A asediat, la 17 august 1621, fortăreața Montauban, cu 25.000 de oameni și 38 de tunuri, dar a fost nevoit să ridice asediul în noiembrie și să lase în urmă un bilanț dezastruos: între 8.000 și 16.000 de morți, peste jumătate din armată.

Sinistrul scenariu de la Montauban s-a repetat în august următor, 1622, la Montpellier, asediat șapte săptămâni, cu 10.000 de oameni, și încheiat tot printr-un eșec. Atunci, în acel an, s-a creat corpul de elită al muschetarilor regelui, capabili să lupte și pedestru, și călare, unitate care să intervină vitejește la începutul asaltului, pe poziții total expuse și periculoase, deschizând drumul grosului trupelor. Este momentul când muschetarii s-au acoperit de glorie, prin curaj și redutabilă

Ludovic XIII (1610 – 1643; tablou de contemporanul său Philippe de Champaigne) și-a pus mare nădejde în eroismul și eficiența muschetarilor

eficiență. Grație lor, timpul asalturilor interminabile a fost depășit. În 1632, la Rouvrois-sur-Meuse, soldații unei mici unități de muschetari au pus pe fugă două regimente de loreni, comandați de marchizul de Lenoncourt, cu un entuziasm care l-a fermecat pe Ludovic XIII. „La muschetarii mei ceea ce îmi provoacă o infinită bucurie este veselia cu care se înfățișează celui care îi trimite la atac", afirma acesta.

În afară de rege, dar grație suveranei sale bunăvoințe, se mai bucura de rarul privilegiu de a avea o gardă personală, privată, și cardinalul Richelieu, a cărui securitate a pus probleme în anul 1626, când reușise să evite un atentat. La 26 septembrie același an, printr-un decret regal, Richelieu obținea dreptul de a avea la dispoziție 50 de soldați călare, muschetari călăreți, pe care și i-a ales singur, mai ales din Bretania. Așa a început eterna rivalitate dintre cele două gărzi personale, a regelui și a cardinalului (diferite vestimentar), inspirat exploatată de Dumas, dar având o consistentă acoperire istorică.

Căpitanul Jean Armand du Peyrer, conte de Tréville (aici pictat de Louis Le Nain), i-a instruit și protejat ca un părinte pe membrii formațiunii, în romanul lui Dumas

Regii Franței au avut dintotdeauna o mică armată personală – distinctă de armata „normală" –, care purta numele de „Casa regelui", un fel de personal de casă. Fiecare dintre ei a tot adăugat la ea, a completat-o cu oamenii săi, dar Ludovic XIII a fost cel care a creat o companie aparte, cea a muschetarilor.

D'Artagnan (statuie din Paris) a fost în viața reală mai ales în slujba cardinalului Mazarin, abia apoi în cea a lui Ludovic XIV; scrisoare semnată personal de Charles de Batz-Castelmore D'Artagnan, în octombrie 1672, pe când era guvernator al orașului Lille

Istoriografia a abordat mai timid participarea lor, de la un moment dat decisivă, la marile asedii ale epocii, ceea ce și explică dispariția multora dintre ei în timpul luptelor, cum a fost și cazul celebrului D'Artagnan.

200 de ani mai târziu, scriitorul de geniu care a fost Alexandre Dumas avea să ne reveleze însă mai ales latura lor mondenă, temperamentul indisciplinat, voluptatea cu care participau la încăierări, căutate cu lumânarea, duelurile încinse una-două, pasiunea pentru intrigile de Curte, pe care le înnodau sau deznodau cu abilitate, aventurile amoroase, plăcerea de a bea un vin bun, fidelitatea exemplară față de suveran sau cardinal, insistând pe duelurile între muschetarii regelui și gărzile cardinalului. De fapt, romanul-foileton – publicat mai întâi în presă de Dumas, între 1844 și 1850 – era inspirat de niște false memorii ale lui D'Artagnan (*Mémoires de M. d'Artagnan*), apărute în 1701 și îngrijite de un anume Gatien de Courtitz de Sandras (1644 – 1712), un muschetar ce-și petrecuse câțiva ani în preajma eroului, dar care le cosmetizase și el serios, înainte de publicare, idealizându-le.

... ÎN DECLIN

Alexandre Dumas, după de Sandras, și apoi Hollywoodul au făcut din muschetari scrimeri de legendă. Dar ei erau specialiști în armele de foc și și-au câștigat prestigiul, identitatea aparte pe câmpul de luptă, ca redutabili militari. Desigur însă că faima și respectul li se datorau deopotrivă uniformei superbe, care și ea a suferit în

Gasconul Charles de Batz-Castelmore, conte d'Artagnan, cel adevărat, născut prin 1611 – ne spune Jean-Christian Petitfils, autorul volumului *Le Véritable D'Artagnan* (Tallandier, 2021) –, nu a fost nici pe departe un mare duelist și nici nu se știe sigur dacă destinul i-a hărăzit întâlnirea cu Athos, cel adevărat, cu Porthos, cel adevărat, și cu Aramis, cel adevărat. Anul 1633 îl găsește pe d'Artagnan în mod sigur intrat în rândul muschetarilor, sub numele mamei, Françoise de Montesquiou d'Artagnan, pe care îl preia atunci. D'Artagnan s-a căsătorit la 3 aprilie 1659, la aproape 50 de ani, la biserica Saint-André-des-Arts din Paris, și a avut onoarea să facă acest pas printr-un contract purtând semnăturile atât a lui Ludovic XIV, cât și a lui Mazarin.

Mireasa, Anne-Charlotte Boyer de Chanlecy, doamnă de Sainte-Croix, era o văduvă bogată în vârstă de 35 de ani. Dar cuplul nu pare a se înțelege. Doamna, foarte îndrăgostită, vrea să-l urmeze peste tot, ca o soție iubitoare, ceea ce nu convine defel rebelului muschetar, obișnuit cu viața de militar celibatar. Și cu toate avantajele ce decurg de aici. Așa că în 1665 d'Artagnan obține de la rege permisiunea de a-și muta soția pe domeniile ei. Credincioasă, ea îi va dărui doi fii muschetarului, în 1660 și 1661, care vor urma și ei cariera armelor. În 1672 Charles de Batz-Castelmore este numit guvernator al orașului Lille, ceea ce este umilitor pentru un om hărăzit spadei și muschetei, deși anii au trecut, este sexagenar. Cere regelui să fie util pe câmpul de luptă. Și moare, ca în *Vicontele de Bragelonne* a lui Dumas, la 25 iunie 1673, zdrobit de o ghiulea, alături de 80 de oameni ai lui, în timpul asediului asupra Maastrichtului, din cadrul războiului împotriva Olandei (1672 – 1678). „L-am pierdut pe d'Artagnan – scrie regele cu mare tristețe reginei –, omul în care am avut totală încredere și care mi-a fost bun la toate."

Athos este un personaj fictiv, creat de Dumas, inspirat însă după un muschetar al regelui, Armand de Sillègue d'Athos d'Hauteville, născut în 1615 în Béarn și mort la Paris la 21 decembrie 1645. Văr de-al doilea cu Jean Armand du Peyrer, conte de Tréville (1598 – 1672), căpitanul locotenent al companiei muschetarilor, Armand de Sillègue se bucură de protecția acestuia odată intrat în 1640 în rândurile muschetarilor. A murit într-un duel la Pré-aux-Clercs, loc reputat de întâlnire pentru cei ce se provocau la duel, păstrat și de Dumas în *Cei trei muschetari*.

Castelul Castelmore de la Lupiac

Și Porthos este un personaj fictiv al lui Dumas, dar și el are un prototip, pe Isaac de Porthau, născut la Pau, la 2 februarie 1617, într-o familie protestantă cu domenii în Béarn. A devenit muschetar tot prin bunăvoința și protecția domnului de Tréville, în 1643, deci i-a putut întâlni pe d'Artagnan și chiar pe Athos, ultimul murind doi ani mai târziu. Isaac avea o forță herculeană, era un companion fidel, vanitos, ușor brutal în comportament și nu se știe cum a murit. Legenda spune că în casa unui nepot.

Aramis este tot creație Dumas. Dar după model, al unui anume Henri d'Aramitz (Aramits fiind un sat în Béarn). Are vocație religioasă, pe care o va împrumuta și Alexandre Dumas pentru personajul lui, dar ucide și nu ezită să-și bată joc de rânduielile bisericești. În literatură este singurul care supraviețuiește celorlalți trei.

„– Athos, Porthos, la revedere. Aramis, adio pe veci! Din cei patru viteji bărbați a căror viață am povestit-o aici, nu mai rămânea decât un singur trup. Cel de Sus le luase la sine sufletele" – cu aceste cuvinte își încheia Alexandre Dumas romanul *Vicontele de Bragelonne*.

Placa ce marchează locul casei în care a trăit D'Artagnan la Paris

timp modificări de croială și material, un lux, într-o vreme când militarii arătau ca vai de ei.

Dacă în timpul lui Ludovic XIII muschetarii regelui proveneau îndeosebi din Gasconia și Béarn, provincii din sud-vestul Franței, și din rândul micii nobilimi, sărăcite și prin tradiție rebele și indisciplinate, mai târziu, sub fiul acestuia, Ludovic XIV (1643 – 1715), recrutarea lor s-a extins în întreg regatul, vreme de o jumătate de secol muschetarii impunându-se ca veritabile forțe speciale ale armatei regale, vârful de lance al unui rege războinic, brațul înarmat al absolutismului regal. În octombrie 1633 Ludovic XIII însuși se proclama căpitan al companiei muschetarilor, cam 100 de oameni, aceștia devenind o trupă atașată persoanei regale, dar condusă de un căpitan-locotenent, care primea ordinele direct de la suveran.

Asocierea directă cu cea mai înaltă persoană din stat era, neîndoielnic, și ea o sursă de prestigiu pentru trupă, dar mai ales una generatoare de sarcini, în principal cea de a asigura protecția zilnică a monarhului. În toate deplasările acestuia, ei se plasau câte doi înaintea celorlalte gărzi călare. Dacă alte unități vegheau asupra suveranului când se afla la Luvru, muschetarii aveau rolul să-l escorteze în exterior, în toate deplasările, inclusiv la vânătoare, unde îi stăteau acestuia foarte aproape, în cvasi-intimitate. Dar, fiind prin definiție oameni devotați puterii, a monarhului sau a cardinalului (Richelieu mai întâi, Mazarin mai apoi), îndeplineau și multe misiuni asociate „poliției politice" – cum am spune astăzi –, misiuni speciale, dificile, de taină. Ludovic XIV, de pildă, în august 1661, îi încredințează lui D'Artagnan delicata sarcină de a-l aresta pe Nicolas Fouquet, superintendent la Finanțe, cel care îndrăznise ca puterea și averea lui să le umbrească pe cele ale Regelui Soare (*Magazin istoric*, nr. 4/2023).

Dacă sub cei doi Ludovici, XIII și XIV, muschetarii, prin actele de eroism, s-au aflat la apogeul strălucirii lor, sfârșitul domniei lui Ludovic XIV înregistrează zenitul puterii și prestigiului lor, deși literatura veacului XIX plasează acest moment sub domnia predecesorului său. Atunci, la începutul veacului XVIII, muschetarii vor deveni treptat o simplă formație de cavalerie, între multe altele, și nu vor mai fi folosiți în acțiunile de asalt. În bătălia de la Fontenoy, din 11 mai 1745 (pe teritoriul Belgiei de azi), din timpul războiului de succesiune la tronul Austriei, sub domnia lui Ludovic XV (1715 – 1774) deja, muschetarii au participat ca o simplă unitate de cavalerie de elită.

Desființarea corpului muschetarilor se va produce abia în 1775, de ministrul de Război din epocă, contele feldmareșal Claude-Louis de Saint-Germain, care a adus în sprijinul deciziei sale un adevăr zdrobitor, anume că cele două companii costau prea mult Vistieria, cu aceeași sumă fiind posibilă întreținerea mai multor unități de cavalerie „normale". S-a mai încercat „readucerea la viață" a companiilor de muschetari, pentru scurt timp însă, în timpul Primei Restaurații (aprilie 1814, abdicarea lui Napoleon – martie 1815, revenirea lui la putere), dar experimentul nu a mai trezit interes. ■

Uniforme ale muschetarilor regelui, cu transformările suferite în timp

A FOST ODATĂ CA NICIODATĂ

LUPTA DINTRE BINE ȘI RĂU ÎN IMAGINARUL TRADIȚIONAL

Dr. GEORGETA ROȘU

Legendele popoarelor stau mărturie că omenirea a fost dintotdeauna fascinată de înfruntarea dintre bine și rău, asemuind adesea această luptă cu aceea dintre lumină și întuneric. În religia creștină înfruntarea are loc între Dumnezeu și Satana. Această luptă se dă pentru sufletul fiecărui individ în parte pentru că „asupra omului lucrează tot timpul două forțe nevăzute, binele și răul, puterea lui Dumnezeu, puterea harului, și puterea Diavolului, vicleană, și atotpierzătoare. Omul e dator să lupte pentru a urma calea credinței și dragostei față de Dumnezeu și aproapele său“ (Doxologia).

Pictorul italian Rafael îl înfățișează pe Sfântul Mihail învingându-l pe Satana

În lupta lui Dumnezeu cu Diavolul se folosesc și „unelte“. Una dintre acestea este saliva (scuipatul), mentalul rural acreditând ideea că Diavolul l-ar fi scuipat pe om și l-a abandonat. În bunătatea lui fără de margini, Dumnezeu a luat omul, l-a întors pe dos și a scos din el partea frumoasă, cea care se afla înăuntru și rămăsese neatinsă de Diavol, chipul de azi al omului. Potrivit mentalului tradițional omul de aceea scuipă mereu, ca să alunge spurcăciunea Necuratului. Și, de câte ori scuipă, îl scuipă pe Diavol. De aici vine obiceiul de a scuipa pe cineva „de deochi“. Conform tiparului gândirii tradiționale două entități malefice se resping: de aceea și în rostirea descântecelor se folosește interjecția „ptiu“, însoțită de „piei drace!“. În imaginarul popular găsim asocieri interesante ale salivei cu aspecte și situații din viața cotidiană. Se credea că dacă o persoană se scuipă pe haine din întâmplare putea primi o sumă mare de bani în curând (Suceava) sau că i se va întâmpla o mare bucurie peste puțin timp (Tecuci; Gh. Vlăduțescu, *Filosofia legendelor cosmogonice românești*).

În satele din zona Dolj, când călcai peste paiele în care a stat un cal trebuia să scuipi de trei ori pentru a preveni apariția bătăturilor la picioarele calului. Sătenii din Bucovina scuipau de trei ori (cifră magică în mentalul popular), dacă întâlneau un copil frumos, ca să nu îl deoache, și rosteau

Icoane pe sticlă ce îi reprezintă pe Sfântul Gheorghe, Țara Oltului...

cuvintele augurale: „Să nu-i fie de deochi!". Tot în Bucovina mamele sau moașele aveau grijă când vărsau apa din scalda copilului să scuipe de trei ori în urmă pentru a alunga Diavolul, să nu afle locul unde vărsa apa de scaldă, pentru a-i face rău copilului. Doljenii credeau că dacă doi copii se

...și pe Sfântul Ilie, Făgăraș, secolul al XIX-lea (din patrimoniul Muzeului Național al Țăranului Român)

lovesc cap în cap, trebuie să scuipe fiecare de trei ori ca să nu rămână cu dureri de cap.

În satele din Muntenia nu era bine să scuipi în foc când acesta țiuia, pentru că se credea că atunci Dumnezeu se înfrunta cu Diavolul și cine scuipa s-ar fi alăturat acestuia, dezechilibrând lupta dintre bine și rău. Drumeții care aveau impresia că zăresc lucruri necurate în calea lor trebuia să-și facă cruce și să scuipe de trei ori ca să alunge vedeniile. Sătenii din Tecuci scuipau de trei ori ouăle care erau coapte în spuză, pentru a le proteja de forțele răului. Bărbații bucovineni scuipau de trei ori în palmă când începeau o lucrare pentru a alunga pe Necuratul și pentru ca munca să decurgă normal și cu spor. În satele din Muntenia și Bucovina femeile scuipau de trei ori fusul înainte să înceapă să toarcă. Astfel se asigurau că vor avea spor la tors și fusul se va umple repede. Pescarii din satele Munteniei scuipau de trei ori în apă înainte de a începe să pescuiască pentru a alunga duhurile rele și a veni cu năvoadele pline la mal.

În satele din Suceava gospodinele care luau ouă din cuibar în zilele de post scuipau de trei ori deasupra cuibarelor pentru a alunga pe Necuratul și pentru ca găinile să nu părăsească acele cuibare. Nu era bine ca o persoană să scuipe în fântână pentru că se putea îmbolnăvi de albeață la ochi (Tecuci).

Se credea că păstorul care pierdea animale din turmă le poate găsi dacă punea salivă pe unghia degetului mare, apoi lua un pai și îl punea deasupra; în ce parte se răsucea paiul acolo erau animalele rătăcite din turmă (Tecuci).

Cine rătăcea un obiect trebuia să scuipe de trei ori în palma stângă, apoi să izbească cu dreapta în mijlocul palmei și unde sărea saliva trebuia să caute obiectul (Bucovina, Vaslui, Prahova, Ilfov).

În popor saliva se mai numește și bale. De aceea mamele aveau grijă „să taie" balele pruncilor neapărat la biserică, duminica dimineața, în timpul slujbei (Muntenia). Cerșetorii au obiceiul să scuipe de trei ori pe primii bani primiți pentru a avea multe câștiguri în ziua aceea (A. Gorovei, *Credințe și superstiții ale poporului român*).

În această luptă cu Diavolul, Dumnezeu este ajutat de Sfântul Ilie, care-i urmărește pe draci cu carul său de foc și-i biciuiește cu biciul de foc (trăsnetul) și de Sfântul Mare Mucenic Gheorghe, care ucide dragonul Satanei și eliberează lumea de întunericul său, sfinți atât de sugestiv imaginați în iconografia populară. ■

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

Editura Corint are în pregătire un volum semnat de doamna Valerie Hansen, profesoară la Universitatea Yale, S.U.A., intitulat Anul 1000. Exploratori, negustori și începutul globalizării.

Evident, a vorbi despre globalizare, cu accepțiunea pe care o are cuvântul azi, este o forțare a notei. Dar nu este mai puțin adevărat că imaginea tradițională a unor lumi care trăiau izolate unele de altele, acum mai bine de 1.000 de ani, în Europa, Americi, Asia sau Africa este greșită. Autoarea explică de ce a ales anul 1000 ca moment inițial al acestei prime „globalizări": o creștere a producției agricole, care a permis ca o parte a populației să se consacre exclusiv meșteșugurilor și comerțului. Iar unul dintre factorii favorizanți l-au constituit scandinavii, vikingii, care au pornit în îndrăznețe expediții peste Atlantic și spre inima Asiei.

Vă oferim în continuare câteva fragmente din carte.

DIN MEXIC PÂNĂ LA HOREZM

Castillo și coperta cărții

VALERIE HANSEN

În jurul anului 1000, cel mai mare oraș din America era, probabil, așezarea de la Chichén Itzá, cu o populație estimată la 40.000 de oameni.

Situat la aproximativ 80 km de mare, se află lângă coasta de nord a Peninsulei Yucatan, Mexic. Probabil cel mai bine conservat oraș din lume din „vremurile anului 1000", Chichén Itzá atrage zilnic mii de turiști. Principalul punct de interes este, desigur, Castillo, o piramidă în trepte, numărând în înălțime peste 30 m, cu scări perfect echilibrate pe cele patru laturi. Mulțimi uriașe vin în fiecare an, la 21 martie și 21 septembrie, pentru a fi martorele unei minuni a ingineriei. În jurul orei 15, razele soarelui creează un model de umbre care formează imaginea unui șarpe pe fața de nord a piramidei. Pe parcursul unei ore, corpul șarpelui se întinde pentru a-și întâlni capul de piatră în partea de jos a scărilor, într-un spectacol de lumini perfect coregrafiat și proiectat acum mai bine de un mileniu.

La fel de impresionant este

Terenul de sport...

și terenul de sport, care măsoară aproximativ 150 pe 60 m. Mult mai mare decât un teren de fotbal și datat tot din jurul anului 1000, este cel mai mare teren de sport Maya din Mesoamerica, regiunea compusă din centrul și sudul Mexicului, Belize, Guatemala, El Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa Rica și Panama. Vizitatorii moderni își încep adesea tururile chiar de pe acest teren, deoarece se află lângă intrare.

Împărțiți în două echipe, jucătorii își pasau o minge de cauciuc folosindu-se de șolduri, coate și genunchi. Obiectivul era de a trece mingea printr-unul dintre inelele de piatră dispuse pe ambele laturi ale câmpului. Mingile de 20 cm erau produse prin colectarea de latex lichid din arborii de cauciuc, care era apoi lăsat să se coaguleze și să formeze aceste piese sferice. Arborii de cauciuc sunt specifici Americii. Producătorii de mingi adăugau sevă provenită din zorele pentru a spori elasticitatea cauciucului. Spaniolii nu văzuseră niciodată ceva asemănător cauciucului și au fost uimiți cât de repede și de imprevizibil se mișcau aceste mingi.

Poate pentru a reda mișcarea independentă a mingilor, artiștii Maya le-au înfățișat ca având cranii în interior. O astfel de minge apare într-un relief pe pereții terenului de sport din Chichén Itzá, care arată un membru al echipei învinse, cu capul tăiat și așezat pe pământ; sângele se varsă din gâtul decapitat, iar din sânge se ridică șase șerpi. Zeii Maya cereau frecvente și impresionante jertfe.

Oscurtă plimbare de la terenul de sport duce vizitatorul la Templul Războinicilor, cu 200 de coloane exterioare. Fațadele lor arată purtători de daruri și războinici, imagini pentru care templul și-a primit această denumire de la arheologii Institutului Carnegie din Washington, D.C., între 1925 și 1934. Curățând templul de moloz și de copaci, arheologii au recuperat mai multe picturi murale, găsite într-un proces accelerat de deteriorare, sub forma unor fragmente căzute pe podea. Astăzi, pot fi văzute numai sub forma unor desene alb-negru sau reproduceri în acuarelă, realizate de echipa Institutului Carnegie.

Multe dintre picturile murale din Templul Războinicilor descriu acte de cucerire. Din 90 de fragmente diferite, specialiștii de la Carnegie au reconstruit o pictură murală uriașă, înfățișând o armată invadând un sat. Invadatorii aveau piei gri; apărătorii, piei deschise cu dungi orizontale, negre. Scuturile lor erau și ele diferite, probabil pentru a ajuta privitorul să diferențieze cele două tabere.

Nu putem fi absolut siguri pe cine reprezentau imaginile atacatorilor din picturile murale de la Chichén Itzá. Agresorii sunt, cel mai probabil, toltecii, un popor care s-a deplasat la Chichén Itzá din orașul central mexican Tollan (actualul Tula), la 80 km nord-vest de Mexico City, după cum aflăm din două surse ulterioare, ambele apărute după contactul cu spaniolii. O sursă toltecă ne spune că un rege cu numele Șarpele cu Pene (Topiltzin Quetzalcoatl în limba toltecă, nahuatl) a părăsit Tula în 987, a mers pe coasta Golfului, navigând apoi mai departe, pe o plută. Printr-o coincidență remarcabilă, un document maya povestește despre sosirea unui bărbat

... și unul dintre inelele prin care trebuia să treacă mingea

Coloanele exterioare ale Templului războinicilor

numit, de asemenea, Șarpele cu Pene (K'uk'ulkan, în mayașă) în Chichén Itzá, în același an. Trebuie să fi fost același om și a devenit curând conducătorul Chichén Itzá.

Deasupra unei uși din Templul Războinicilor există o pictură cu adevărat neobișnuită. Deși este pe același zid care arată cucerirea unui sat, înfățișează oameni total diferiți de războinicii din alte picturi murale.

Cu părul galben, ochii deschiși la culoare și pielea albicioasă, o victimă are brațele legate la spate. A doua are mărgele țesute în părul blond, așa cum este obișnuit pentru captivi în alte picturi mayașe (ambele sunt prezentate pe plăcuțe colorate). O a treia, tot cu mărgele, plutește goală pe apă, în timp ce un pește se află amenințător în apropiere, cu gura deschisă. Artistul a folosit „albastrul mayaș", pigment care combina indigo cu argila palygorskite, pentru a desena apa. Acești nefericiți prizonieri de război au fost cu toții destinați înecului.

Cine erau aceste victime cu pielea deschisă și cu părul blond? Ar fi putut fi nordici cei capturați de mayași? Primii cercetători care au scris despre aceste picturi nu s-au gândit la asta. Ann Axtell Morris, conservatoarea meticuloasă și membră a echipei Institutului Carnegie, care a realizat un set complet de copii în acuarelă ale picturilor murale în anii '20 ai secolului trecut, nu era sigură de identitatea oamenilor cu părul blond, dar bănuia că artistul a folosit culoarea pentru a „sublinia o diferență de trib sau chiar de rasă". În anii '40, un cercetător a oferit o interpretare diferită: a propus ideea conform căreia victimele erau obligate să poarte peruci galbene cu mărgele, astfel încât părul lor să fie asemănător cu cel al Zeului Soarelui căruia îi erau sacrificați. Lucrând cu mult înainte ca soții Ingstad să-i descopere pe nordici în amplasamentul de la L'Anse aux Meadows, Newfoundland, această generație de cercetători nu a avut niciun motiv să creadă că victimele sacrificiului ar putea fi scandinavi.

Dar, în zilele noastre, datorită săpăturilor de la L'Anse aux Meadows, putem fi siguri că nordicii se aflau în America de Nord în anul 1000. Descoperirea familiei Ingstad pune picturile murale din Templul Războinicilor într-o lumină cu totul nouă. Aceste imagini neobișnuite ar putea reprezenta, de fapt, scandinavi și navele lor. Doi eminenți cercetători ai mayașilor care susțin această părere – arheologul Michael D. Coe și istoricul de artă Mary Miller – subliniază faptul că nicio altă pictură murală Maya nu prezintă captivi cu păr blond și piele de culoare deschisă.

Momentul coincide perfect cu călătoriile nordice. Mai multe nave nordice au traversat Atlanticul de Nord în jurul anului 1000, plecând din Scandinavia, Islanda sau Groenlanda și au ajuns în Canada, probabil și în Maine. Acesta este exact arcul cronologic în care aceste picturi au fost realizate (Templul Războinicilor a fost construit imediat după 1000).

Scepticii argumentează că artiștii mayași au portretizat războinicii folosind scheme diferite de culori și, prin urmare, resping părul blond al captivilor, văzându-l drept o convenție artistică. De asemenea, se întreabă dacă pigmenții originali nu și-au schimbat cumva culoarea în mileniul scurs până la realizarea copiilor în acuarelă.

De asemenea, ne-am putea îndoi de identificarea războinicilor pictați ca nordici: nu au fost găsite încă artefacte scandinave în Yucatan. Aceasta nu este o obiecție atât de serioasă pe cât s-ar putea crede; evidența arheologică este departe de a fi completă. Multe lucruri pe care le cunoaștem din documente scrise nu au lăsat urme arheologice. Oamenii care caută pe Google

termenii „arheologie“ și „Bătălia de la Hastings“ sunt, de obicei, șocați să afle că arheologii ar fi descoperit doar recent prima victimă din bătălia din 1066, care i-a adus coroana Angliei lui William Cuceritorul.

Având în vedere nivelul de testare arheologic disponibil astăzi, nu putem fi siguri că nordicii au pășit în Chichén Itzá: doar un artefact precum fibula de la L'Anse aux Meadows sau dovezi genetice care să indice ADN scandinav ar soluționa cazul. Astfel de dovezi pot apărea într-o zi. Deocamdată însă, trebuie să conchidem că vikingii ar fi putut ajunge în Yucatan, cel mai îndepărtat punct sudic în care s-au aventurat în Americi.

Dacă însă nordicii au fost la Chichén Itzá, cum au ajuns acolo? Cu siguranță ar fi putut fi aruncați în afara rutei marine și apoi capturați. O scenă de luptă din Templul Războinicilor arată o victimă cu părul blond alături de două bărci de culoarea lemnului, una cu o proră sculptată, cealaltă decorată cu scuturi, scufundându-se.

Aflăm mai multe despre aceste bărci neobișnuite dintr-o pictură murală care se găsește într-o clădire din Vechiul Chichén. Clădirea este numită Las Monjas. Conține picturi murale care ar fi putut fi pictate puțin mai târziu. Unul dintre aceste tablouri nu are oameni cu păr blond, dar arată o barcă cu scânduri clar delimitate sau striuri. Artistul a descris striurile ca fiind tăiate în secțiuni care nu se întindeau pe întreaga lungime a navei. Deși multe desene cunoscute ale vaselor nordice nu clarifică acest lucru, scândurile de pe bărcile nordice au fost aproape întotdeauna mai scurte decât lungimea completă a bărcii. Limitată de mărimea stejarilor și a pinilor disponibili, lungimea striurilor variază între 1,5 și 5 m pe navele nordice, unele ajungând chiar la aproximativ 30 m lungime.

Reconstituirea frescei în care apar personajele cu păr blond și ochi de culoare deschisă

Utilizarea striurilor indică faptul că barca din Las Monjas nu poate reprezenta un meșteșug local, deoarece mayașii, ca majoritatea popoarelor care trăiau în America, și-au construit canoele arzând și scobind trunchiurile copacilor. Un singur popor amerindian a construit bărci cu scânduri, Chumash, pe care le-a folosit pentru a călători spre Insulele Canalului din Santa Barbara, California. Bărbații din barca înfățișată la Las Monjas par a fi războinici Maya care au capturat un vas scandinav de la proprietarii inițiali. Deși pictura bărcii din Las Monjas a primit mai puțină atenție decât cele din Templul Războinicilor, de fapt, striurile conturate oferă dovezi și mai convingătoare despre prezența nordicilor la Chichén Itzá.

Leif Eriksson și ceilalți care au plecat în Americi nu au fost singurii nordici care au părăsit o regiune pentru perspectivele alteia. În jurul anului 1000, alți scandinavi au navigat spre Răsărit, peste Marea Baltică, și au deschis noi căi în Europa de Est, cu consecințe mult mai mari pe termen lung. Îi cunoaștem pe acești oameni astăzi ca *rusii* [a nu se confunda cu „rușii“; *rusii*, varegii rus', *rusii* kieveni sau rutenii kieveni au fost un popor medieval de origine scandinavă, care a dominat din punct de vedere militar un vast spațiu din Europa de Est, o elită nobiliară războinică care conducea

Ann Axtell Morris și membri ai echipei Institutului Carnegie

o populație cu origini variate: finice, slave, baltice, turcice, iraniene etc.; *Magazin istoric*, nr. 5 – 12/2022], pribegii care au dat numele Rusiei. Majoritatea bărbați, s-au căsătorit cu femeile locului, au întemeiat așezări permanente, au învățat să vorbească limbi slave și, în cele din urmă, au fost complet absorbiți în societatea locală. Găsind un rezervor de aprovizionare stabil cu blănuri și sclavi în Europa de Est, *rusii* s-au poziționat ca intermediari și au profitat enorm, vânzând atât consumatorilor bizantini, cât și celor musulmani din Asia Centrală .

Las Monjas, acuarelă din 1902

Deși argintul și aurul trimis de *rusi* au transformat economia patriei lor scandinave, impactul lor asupra Europei de Est a fost chiar mai mare. Pe parcursul secolului al X-lea, ei au format o confederație comercială care a câștigat controlul asupra unei zone întinse, însă slab populate cu diverse triburi. Decizia, luată în 988 sau 989, de șeful acestei confederații, principele *rus* Vladimir, de a se converti la ortodoxia bizantină, a redesenat harta lumii creștine, astfel încât erau incluse acum Europa de Est și *Rusia*. Când Vladimir s-a convertit, lumea creștină nu era încă pe deplin formată: Roma a înlocuit Constantinopolul ca centru al acesteia abia în 1204, după a patra cruciadă. O dezvoltare-cheie în globalizare, mișcarea ideilor și crearea ulterioară de noi regiuni religioase i-a afectat profund pe toți, chiar și pe cei care au rămas acasă.

La fel ca nordicii care au călătorit spre vest, spre Americi, căpeteniile *rus* care au plecat spre est în căutare de pradă posedau – și uneori exploatau – o oarecare superioritate organizatorică asupra populațiilor indigene. Popoarele care trăiau în pădurile din Europa de Est practicau pescuitul, vânau și prindeau animale în capcană și călătoreau în căutarea anumitor plante, inclusiv cele pe care le plantau primăvara și la care se întorceau în toamnă pentru recoltă. Călătoreau în grupuri mici și trăiau foarte simplu. Unele grupuri mici de *rusi*, în special de-a lungul ramurilor bazinului nordic al fluviului Volga, s-au amestecat cu localnicii și au comercializat în mod pașnic blănuri. În alte regiuni, *rusii* obțineau blana și sclavii cu forța. Grupuri mai mari de *rusi* care îi învingeau în mod repetat pe localnici, când se încăierau, au început, în cele din urmă, să ceară „tribut", un eufemism pentru bani de protecție. De obicei, localnicii plăteau blănuri și sclavi noilor stăpâni, o dată sau de două ori pe an.

Înarmați cu spade și pumnale de oțel, *rusii* au urmat fluviile din Europa de Est, spre sud, până au ajuns la Marea Neagră (de exemplu, excursia pe Nipru dura vreo 20 de zile). De acolo, au deschis noi rute terestre către Sevastopol, numit atunci Herson. Iar Herson se afla direct pe ruta către Constantinopol, la distanța unei călătorii peste Marea Neagră, care dura șase zile. *Rusii* care mergeau chiar mai departe, spre Bagdad, aveau de ales între două rute: pe uscat, de la Marea Neagră, prin teritoriul khazarilor, până la Marea Caspică, sau prin sud, de-a lungul Volgăi, până la importantul centru comercial Itil. Acolo, explică Ibn Khordadbeh în *Cartea Traseelor și Țărâmurilor*, *rusii* pozau în creștini, pentru că legea abbasidă permitea popoarelor Cărții, creștini și evrei, să plătească taxe mai mici decât alți non-musulmani.

Alți scandinavi erau pur și simplu aventurieri și căutători de averi. Unul dintre ei, un lider militar numit Ingvar Marele Călător, este eroul unei saga, o narațiune care povestește mai multe bătălii cu dragoni și uriași. Ingvar și tovarășii săi au coborât pe fluviul Nipru, au traversat Marea Neagră, apoi Munții Caucaz și, în cele din urmă, au ajuns la Marea Caspică.

În cele din urmă, Ingvar se îmbolnăvește, la fel ca jumătate dintre oamenii săi, și moare la vârsta de 25 de ani, undeva în Asia Centrală, cel mai probabil în regiunea Horezm din Uzbekistanul modern. Acesta a fost cel mai îndepărtat punct spre est unde au ajuns nordicii. ■

Traducere de Matei CIURICĂ

UN MAÎTRE DE ALTĂDATĂ

THEO STĂNESCU-STANCIU

Un ospăț medieval, așa cum apare reprezentat în cel mai vestit și probabil cel mai bine păstrat manuscris miniat:
Les Très Riches Heures du duc de Berry

● Un stăpân mândru și un ducat paznic al Alpilor ● O carte de bucate mai puțin cunoscută ● Capete de mistreț care scuipă foc ● 2.000 de pui și 6.000 de ouă ● Două banchete demne de un rege ● O mireasă în... așteptare ● Ce intră într-o supă iacobină ● Bucătăria: totodată o artă și o știință

În istoria gastronomiei mondiale, nume precum cele ale lui Taillevent (Guillaume Tirel, Magazin istoric**, nr. 8/2018) sau La Reynière (**Magazin istoric**, nr. 9/2019) au făcut istorie. Li s-au dedicat numeroase studii, cărți întregi, însemnările și rețetele lor au fost disecate cu atenție, încercând să li se afle secretele și recomandările inedite.**

La polul opus, Amiczo Chiquart, un adevărat maître al bucătăriei din veacul al XV-lea, care s-a aflat, cea mai mare parte a vieții, în serviciul ducelui de Savoia, Amadeus al VIII-lea, a rămas aproape necunoscut.

Cel mai probabil, Amiczo s-a născut în ținutul Burgundiei, undeva la începutul secolului al XV-lea. Nu există niciun fel de detalii despre viața sa de dinainte de a se angaja la Curtea ducelui de Savoia, dar putem presupune că ar fi făcut-o destul de tânăr, iar slujba i-a marcat întreaga existență. Căci Amadeus de Savoia a fost una dintre personalitățile marcante ale epocii.

Ducatul în sine ocupa o poziție geografică aparte – era așa-numitul paznic al Alpilor –, la intersecția drumurilor dintre Franța și Italia. Începând cu veacul al XII-lea, familia conducătoare i-a tot adăugat teritorii, conferindu-i și o întindere considerabilă. Ea a reprezentat și una dintre cele mai longevive dinastii domnitoare din Europa, a cărei istorie a început în 1003, prin contele Humbert, și s-a terminat aproape 1.000 de ani mai târziu, în 1946, odată cu abdicarea regelui Umberto al II-lea al Italiei.

Inițial, Amadeus (1383 – 1451) a fost al optulea conte de Savoia, dar, când, cu mare pompă și mândrie, ținutul i-a fost ridicat la rang de ducat de regele Sigismund de Luxemburg, în 1416,

automat s-a autointitulat Amadeus, primul duce de Savoia. Și nu a fost singurul prilej de fală. În 1439, Conciliul de la Basel, Ferrara și Florența l-a ales papă (de fapt, ultimul antipapă, recunoscut oficial de Biserica Catolică) sub numele de Felix al V-lea (5 noiembrie 1439 – 7 aprilie 1449). Curtea sa, de la Chambérie, a devenit rapid un punct de interes pe harta nobilimii europene. Figură luminată, s-a înconjurat și de scriitori, muzicieni sau pictori faimoși, dar a avut aproape și medici și astrologi. A inițiat ample reforme administrative și legislative și a dus lupte ceva mai aparte, precum cea împotriva vrăjitoriei, care acaparase ducatul. Unul dintre principalele articole ale Statutului adoptat în Savoia la 1430 se referea chiar la interzicerea oricăror activități demonice ale tuturor magilor, vrăjitorilor și ale celor care îi invocau numele lui Satana. Ele erau considerate atât de malefice, încât era nevoie de implicarea tuturor puterilor în luptă, nu numai a celor ecleziastice, cum fusese obiceiul până atunci.

Ducele de Savoia, Amadeus al VIII-lea

Dorind să facă numele regatului său cât mai cunoscut în lume, Amadeus s-a aflat la originea a numeroase scrieri, printre care atât o istorie a Savoiei, comandată în 1417 cronicarului Jean Cabaret d'Orville (terminată doi ani mai târziu), cât și, se pare, a uneia dintre cele mai interesante cărți de bucate din întregul Ev Mediu – *Du fait de cuysine* (Despre bucătărie).

Autorul era bucătarul care i-a delectat cu rețetele sale inventive pe prinții și regii care i-au trecut pragul castelului de la Chambérie, Amiczo Chiquart. Probabil nestăpânind tehnica condeiului, el a dictat-o unui călugăr, Jehan de Dudens, de origine din burgul Anessier (actualul Annecy).

În ciuda faptului că scriitura și stilul în care a fost compusă sunt unele dintre cele mai accesibile chiar și cititorului de astăzi, *Du fait de cuysine* nu prea a atras atenția specialiștilor, atât a celor în istoria culinară, cât și a celor care s-au preocupat de analiza textelor medievale. Lucrarea se păstrează într-un manuscris, adăpostit de o bibliotecă din Sion, Elveția. Începând cu anul 1985, istoricul canadian Terence Scully i-a dedicat o bună parte din munca sa de cercetare, traducând-o în limba engleză și publicând numeroase studii.

Strămoșul său, contele Humbert, pictură din secolul al XVII-lea

Sunt câteva aspecte care îi conferă lucrării un statut special. În primul rând, impresionează prin dimensiune, ea înscriindu-se în categoria marilor corpusuri culinare (cu toate că autorul o descrie chiar din fila a doua ca pe „un mic compendiu"), manuscrisul conținând 122 file de hârtie, 21x29,5 cm. El reprezintă o singură operă, în fond o colecție de meniuri, rețete, dar și sfaturi practice. Îi este dedicată seniorului de la Chambérie, „prea marele, vestitul și foarte puternicul prinț, primul duce de Savoia", dorind să-i răsplătească recomandările „cu promptitudine, umilință și devotament".

Du fait de cuysine reprezintă o lucrare unică datorită compoziției efective. Chiquart nu a mers pe calea tradițională, înșiruind pur și simplu unele după altele doar mai multe tipuri de rețete sau ingrediente. Ci a ales să impresioneze, reconfigurând, spre finalul lucrării (filele 108 – 122) meniurile a două banchete strălucitoare,

Amadeus al VIII-lea devenit Papa Felix al V-lea

organizate la Curtea lui Amadeus. Datele oficiale nu sunt cunoscute cu certitudine. Certe sunt zilele – 26 și 27 octombrie –, iar pentru anul redactării, Terence Scully a propus 1403, dar încă se mai poartă discuții.

În plus, lucrarea este întreruptă, din când în când, pentru variație, cu mici texte total diferite de istoria culinară, precum câteva versuri compuse de Chiquart însuși în onoarea lui Amadeus al VIII-lea și a familiei acestuia, altele împotriva holerei, mai multe aforisme și o trimitere la opera lui Vergilius, *Georgicele*. Nu era un lucru neobișnuit în epocă să se includă asemenea scrituri (în special, ele se regăsesc în manuscrisele culinare medievale de limbă engleză), dar unicitatea lucrării lui Chiquart este conferită de faptul că ele sunt încadrate în rețete, se pare tocmai la cerința expresă a bucătarului, cu scopul de a oferi cât mai multe cunoștințe utile minții sau spiritului.

Lucrarea lui Chiquart inovează și prin sistemul de prezentare a rețetelor propriu-zise. În alte cărți de bucate din spațiul francez al veacurilor XIV – XV se urma modelul propus de Taillevent: cărnuri grele, legume, păsări, pește și sosuri. Era un tip de ordine determinată de natura felurilor de mâncare și a ingredientului său principal. Bucătarul ducelui de Savoia însă nu face nicio diviziune între, de pildă, fripturi la proțap sau plăcinte cu carne. Pentru el contează în principal meniul. Ceea ce avea să îi servească la masă seniorului său, pentru a-l impresiona, o masă completă, gândită în mod echilibrat, felurile de mâncare grase alternate cu cele de post.

Și poate tocmai din această perspectivă, cartea sa de bucate nu este deloc una pentru începători în arta culinară, meniurile propuse fiind adesea extrem de sofisticate, conținând și numeroase elemente de decorațiuni complicate sau ingrediente speciale: capete de mistreț care scuipă foc; un castel în miniatură, ornat cu mici figurine realizate din pastă de carne; o dublă fântână, care oferea, pe de o parte, apă de trandafiri, iar pe cealaltă, vin condimentat.

Pagină din manuscrisul Du fait de cuysine

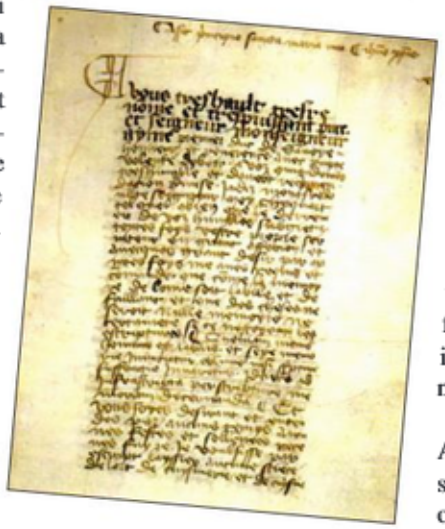

O altă diferență majoră față de textele similare din epocă o conferă multitudinea de detalii conținute de fiecare rețetă – sunt cazuri în care indicațiile se întind doar pe o filă, dar se ajunge, și nu de puține ori, la depășirea a opt!

Pe lângă rețetele unicat, *Du fait de cuysine* mai conține și alte elemente care o transformă, după cum sublinia T. Scully, într-un document extrem de prețios. Datorită faptului că sunt bine cunoscute atât data creării (1420), cât și locul unde a fost compusă – ducatul Savoia –, ne este permis astăzi să regăsim numeroase informații despre tehnici, obiceiuri sau gusturile unei familii nobile din epocă. Cântărește foarte greu mai ales faptul că Chiquart a fost o fire precisă și completă. Imaginea unei bucătării de veac XV oferită de lucrarea sa este una extrem de detaliată: găsești informații atât despre vesela potrivită pentru diferite feluri de mâncare, cât și despre instrumentar sau personalul necesar.

Nu se sfiește bucătarul lui Amadeus al VIII-lea nici să sublinieze aspecte mai puțin obișnuite. De pildă, când

aminteşte de ajutoarele pe care le consideră de nelipsit din bucătărie, bineînţeles că vorbeşte de specialişti cu atribuţii bine determinate – patiseri, cofetari, aşi ai grătarelor –, dar nu-i uită nici pe cei cu forţă în... braţe, indispensabili în aprovizionarea constantă a focului cuptoarelor sau în transportul ori tranşarea hălcilor de carne.

Lista cu necesarul din bucătărie alcătuită de Chiquart pentru organizarea unui banchet perfect pare cu totul şi cu totul dintr-o altă lume. Ca să impresionezi aveai nevoie de 100 de vaci sănătoase, 130 de oi grăsune, 120 de porci şi alţi 100 de purcei de lapte, 200 de miei şi capre, 100 de viţei, 2.000 de pui şi 6.000 de ouă! Şi nu trebuia uitaţi nici iepurii sălbatici sau cei de curte, fazanii, potârnichiile, porumbeii... Toate se regăseau în meniurile ce aveau să încânte papilele gustative ale iluştrilor invitaţi. Şi, bineînţeles, atâtea cărneturi nu puteau să fie condimentate decât de alte uriaşe cantităţi de mirodenii: peste 200 kg de ghimbir, scorţişoară şi boabe de piper; 11 kg de şofran şi nucşoară, cuişoare şi acrişorul galangal – câte 3 kg din fiecare. Dacă luăm în calcul obiceiurile culinare ale vremii, cifrele nu mai par atât de impresionante, căci bucătăria nobilimii Evului Mediu se baza în special pe produse de carne, care trebuia să fie cât mai proaspete şi cât mai diversificate.

Meticulos şi în cele mai mici detalii, Chiquart descrie

Felix al V-lea soseşte la Berna la 18 iunie 1440, pentru a fi încoronat ca papă

cititorului atât complicatele trasee urmate de ingredientele folosite la pregătirea elaboratelor meniuri, cât şi spiritul practic şi gândirea în perspectivă de care trebuie să dea dovadă un bun *chef*. Astăzi, putem să refacem, de pildă, parcursul unui biet iepure sălbatic, prins de câţiva câini de vânătoare în apropierea castelului şi achiziţionat de bucătăria ducelui cu şase săptămâni înainte de un banchet şi care a sfârşit preparat de gală adus cu mare pompă la masa lui Amadeus. Indiferent cât de complicate ar apărea şi provocările la care era supus un maestru bucătar, *Du fait de cuysine* demonstrează că ele pot fi cu destul de mare uşurinţă depăşite. Chiquart are un sfat pentru orice şi, în primul rând, subliniază cât de mult contează aprovizionarea corectă cu ingredientele decisive – atât negrul cărbune, cât şi delicatele ouă. Importantă este şi ingeniozitatea: să poţi înlocui oricând elementul care lipseşte sau să te adaptezi la dorinţele stăpânului, intervenite pe ultima sută de metri sau chiar din mers, precum prelungirea unui festin, un aliment aparte sau invitarea mai multor persoane decât erau prevăzute iniţial.

Şi să nu vă gândiţi că acestea ar fi provocări prea simplu de depăşit! Căci cele două banchete descrise pe larg în cartea de Chiquart au avut proporţii de-a dreptul pantagruelice şi s-au derulat în zile speciale, de post, fără carne, doar cu peşte. Istoricii culinari spun că ele s-ar fi ţinut la 26 şi 27 octombrie, într-o vineri şi, respectiv, o zi de sâmbătă, ambele apărând în calendarul catolic ca zile de post. Dând dovadă încă o dată de inventivitate, Chiquart oferă, în oglindă, pentru fiecare reţetă cu peşte şi una bazată pe carne.

Poate cel mai mult îl impresionează astăzi pe cititor uriaşul efort depus pentru pregătirea festinelor de la finele lui octombrie, prilejuite de sosirea viitoarei soţii a contelui, Maria de Burgundia (1386 – 1422), însoţită de tată, Filip al II-lea. Maria era cea de-a opta născută, iar alianţa matrimonială a fost gândită pentru a întări alianţa politică dintre Burgundia şi Savoia în plin Război de 100 de ani (1337 – 1453). Cu toate că importanta căsătorie s-a contractat încă de când mireasa abia împlinise şapte ani, ea nu a venit la Curtea lui Amadeus decât zece ani mai târziu. Iniţial, aranjamentul era considerat important pentru Casa de Burgundia, însă, cu

timpul, și regiunea Savoia a avut din ce în ce mai mult de câștigat. Astfel că devenise esențial pentru Amadeus al VIII-lea să-și impresioneze cu adevărat soția și socrul, oferind un banchet de neuitat.

Fiind zile fără carne, la masă s-au servit doar feluri de mâncare pe bază de pește – cu carne albă, de apă dulce sau de mare, sărat, prăjit sau fiert, cu sos verde sau de lămâie...

Unele dintre rețetele recomandate de Chiquart sunt considerate astăzi prime atestări. Este cazul, de pildă, a așa-numitei supe iacobine. Un fel de mâncare destul de diferit de accepțiunea actuală a supei; în fond, un preparat lichid, mai ușor de mâncat și, mai ales, de digerat, cu toate că se baza pe numeroase și grele ingrediente. Pentru a o pregăti, Chiquart oferă numeroase indicații, atât în ceea ce privește ingredientele, cât și metodele și tehnicile efective de gătire. „Ai nevoie în principal de claponi măricei și, în funcție de importanța și mărimea festinului, el poate fi doar unul sau 200, la care se adaugă un număr mare de alte păsări de curte [...] Când sunt tăiați boii cei grași, oasele lor pline de măduvă trebuie păstrate și spălate cu grijă, după care puse să fiarbă în cazane curate, ferite de muște. Apoi, trebuie să se facă bine cumpărăturile, achiziționând bucăți bune de brânză de Crappone [o specialitate din Auvergne, asemănătoare cu cea de la Gruyère – *n.n.*] și Brie, cea mai fină care poate fi găsită, și, curățată, o tăiați mărunt-mărunt. Bucătarul căruia i se cere să pregătească această supă iacobină ar trebui să mai aibă la îndemână două sau trei sute de pâini pâinici, pe care să le taie în felii generoase și să le prăjească foarte bine, fără a le arde, să devină maronii. Apoi, să le pună în două vase curate. Între timp, este necesar să vă pregătiți farfuriile de aur și argint, aliniindu-le și să așezați delicat pâine în ele, cu brânza deasupra. Acum e timpul să vă apucați de dezmembrarea claponilor, adică să le îndepărtați aripile și coama; luați apoi carnea albă a fiecăruia și tocați-o foarte mărunt și împrăștiați-o peste pâine și brânză [...] Verificați apoi bulionul din oase de vită și turnați-l într-un recipient curat și mare. Strângeți un buchet bun de salvie, pătrunjel, măghiran și isop și, după ce spălați plantele bine și le curățați, le puneți în supă". Pentru ca produsul final să iasă perfect, Chiquart recomandă și ca focul de cărbune să fie încins mereu, astfel încât să fiarbă aproape până când este servită la masă.

Ustensile de bucătărie înfățișate în manuscris

După cum sublinia și Scully în introducerea la una dintre cele mai recente ediții ale *Du fait de cuysine*, bucătăria propusă de Chiquart este totodată o artă, cât și o știință. Peste tot întâlnești rețete care abundă în detalii, autorul recomandând constant o abordare meticuloasă a fiecărei etape de elaborare. Frecvent apar indicații care trimit cu gândul la prețiozitate – bucăți sau felii bune, carne frumoasă –, dar și la precizie – tăiați cu atenție, cântăriți și judecați bine înainte... Bucătarul lui Amadeus al VIII-lea recomandă cu insistență păstrarea curățeniei, atât la locul de muncă, cât, mai ales, a veselei folosite. În timpul procesului de pregătire a mâncărurilor arată cât de importantă este acoperirea platourilor cu pânzeturi curate, pentru a fi ferite de muște sau praf. În plus, ingredientele folosite – fie ele cărnuri, legume sau ierburi – trebuie să fie alese și spălate cu grijă.

Prin *Du fait de cuysine* se trezește la viață o întreagă epocă, de mult apusă, fastul curților nobiliare din Evul Mediu, gusturile și obiceiurile. ■

AȘA VĂ PLACE ISTORIA?

MAȘINA DE SPĂLAT VASE

DORINA MIHALCEA

Primul patent pentru o mașină de spălat vasele mecanică a fost emis în S.U.A, la 14 mai 1850, pe numele lui Joel Houghton, din Ogden (statul New York). Invenția, realizată în întregime din lemn, era dotată cu o roată, acționată manual, vasele, în interiorul unei covate, fiind stropite constant cu apă. Din nefericire, dispozitivul era lent și deloc fiabil.

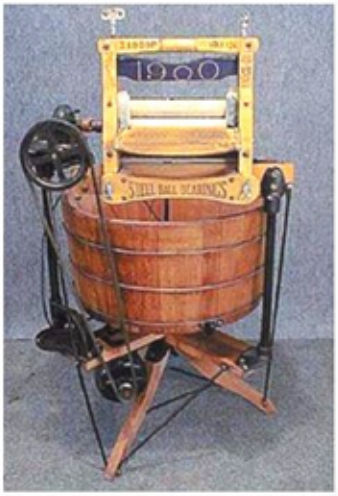

Creația lui Joel Houghton

Au mai trecut câțiva ani, iar în 1865, un alt american, L.A. Alexander, a venit cu unele îmbunătățiri la modelul lui Houghton, introducând un mecanism bazat pe angrenaje menit a învârti suportul de vase printr-o cuvă plină cu apă, dar, din nou, nici acestea nu au ajutat prea mult prototipul, el rămânând în continuare greu de utilizat.

„Dacă nu a făcut-o până acum cineva, eu voi fi cea care va inventa mașina perfectă de spălat vase" – le declara adesea apropiaților Josephine Cochrane (1839 – 1913). Era o femeie hotărâtă, cu o minte ascuțită, moștenită probabil din familie: tatăl, John Garis, un inginer civil, și de la bunicul din partea mamei (John Fitch), al cărui nume a rămas în istoria tehnologiei americane legat de invenția unei mașinării cu aburi.

Căsătoria cu William Cochrane, din octombrie 1858, încă de la început s-a legat sub semnul dezamăgirii. William de abia se întorsese dintr-o goană după aur, terminată fără nicio descoperire majoră. Însă, sub oblăduriea soției, se pare că tânărul și-a găsit preocupări care i-au adus mult mai multă siguranță financiară. A început o afacere de vânzare de bunuri, care s-a dovedit imediat un real succes; dar, totodată, s-a și remarcat ca membru important în rândurile Partidului Democrat.

Mutată într-un impresionant conac din Shelbyville (Illinois), familia Cochrane a devenit centrul atracției locale. Petreceri după petreceri, casa le era mereu plină de invitați, laolaltă politicieni și oameni de afaceri din zonă. Prilejuri perfecte pentru ca Josephine să-și etaleze frumusețea, dar și... moștenirile de familie: strălucitoare porțelanuri chinezești. Delicate, îi dădeau mereu dureri de cap: aproape niciun eveniment organizat pe moșie nu se termina fără ca unul dintre servitori să ciobească, sau chiar, Doamne ferește!, să spargă vreunul dintre ele.

Trebuia ca mintea lui Josephine să fie pusă la contribuție: nu se putea să-și piardă asemenea odoare. Împreună cu un ager mecanic local, George Butters, în șopronul familiei din spatele conacului, au proiectat o mașină de spălat vase, al cărui principiu de funcționare se baza pe presiunea apei.

Josephine Cochrane și invenția sa

Mașinăria, care a obținut un brevet de recunoaștere la 28 decembrie 1886, sub numele de Lavadora, a fost prezentată la Târgul Mondial de la Chicago, din 1893 (unde a primit și un premiu), dar nu a reușit să câștige prestigiul la care visase Josephine, ea fiind prea costisitoare (între 75 și 100 dolari, o sumă importantă pentru acele timpuri!) pentru a deveni cu adevărat un produs de succes. Mulți ani, au fost fabricate doar câteva, majoritatea ajungând cadouri la prietenii apropiați și la rude. Cu toate că doamna Cochrane a reușit să înființeze o companie care să le producă și să le comercializeze, ea abia reușea să acopere întreținerea familiei. Căci greul căzuse pe umerii soției, William petrecând prea multă vreme, în ultimii ani de viață (a murit în 1883), înecat în alcool.

William Howard Livens

Au trecut alți ani buni, până când, peste Ocean, în 1924, un britanic, militar de meserie, William Howard Livens (1889 – 1964), a schițat prima mașină de spălat vase ideală pentru uzul casnic. Ea a avut toate caracteristicile uneia moderne, inclusiv o ușiță frontală, pentru încărcare, un suport de sârmă, menit a ține vesela, și un pulverizator rotativ.

Conform relatărilor apropiaților familiei și ale rudelor, Livens ar fi construit prototipul pentru a-i ajuta pe cei din casă. Dar, când bătrâna servitoare l-ar fi încercat prima dată, ar fi fost distrusă: mașinăria era atât de bună, încât s-a temut pe dată că familia Livens va renunța la serviciile ei. Descoperind-o în lacrimi, William, atașat de femeie, i-ar fi promis că nu va merge prea departe cu invenția! Până la urmă, după ce a lăsat proiectul deoparte

Reclamă de epocă la mașina de spălat vase

Iată o invențiune care, pentru multe gospodării va însemna o soluțiune bine comentată a crizei de servitoare. Căci multe gospodării, îndeosebi cele în care cei de acolo au o slujbă, s-ar lipsi lesne de ajutorul tuturor Mărioarelor, dacă n-ar fi problema spălării vaselor de bucătărie.

Un fost ministru francez, dublat de un emerit om de știință, dl Breton, actualmente director al Oficiului național de cercetări științifice și industriale, s-a ocupat cu această chestiune și a ajuns să construiască o mașinărie care înlocuiește de minune mâna omului la spălarea farfuriilor, castroanelor și oalelor. Vasele de bucătărie sunt așezate într-un coș de sârmă de formă cilindrică (70 cm în diametru) și care se învârtește în jurul unui pivot central fixat într-un hârdău de metal.

Sub impulsiunea apei clocotinde, care țâșnește prin multe guri alimentate de o pompă centrifugă, coșul execută mișcarea de rotație, vasele din coșul de sârmă sunt stropite de apă fierbinte și, astfel, în 8 – 10 minute, sunt curățate, clătite și uscate automatic. Cu chipul acesta se pot spăla dintr-o dată 60 de farfurii, castroane și oale. Apa e ținută mereu în clocot, cu ajutorul unui aparat de încălzit cu gaz aerian ori cu petrol.

În timpul operațiunii, apa se strecoară, printr-o pânză metalică filtrantă, de resturile de mâncare luate de pe farfurii, care se depun și, astfel, curățată, trece înapoi în pompă. Grație acestei strecurători mecanice nu e nevoie să se schimbe apa, afară numai dacă vasele, în număr mare, sunt prea murdare. Pompa este servită de un mic motor electric, care, odată spălatul isprăvit, pune în mișcare un ventilator pentru uscarea vaselor.

(*Oglinda lumii*, anul III, nr. 7, 16 februarie 1924)

pentru mulți ani, în 1940, Livens i-a adăugat micuței mașinării și un sistem de uscare. Dar succesul comercial nu a venit prea rapid. De abia după terminarea celei de-a doua conflagrații mondiale, mașina și-a câștigat locul meritat în bucătăria fiecărei familii care se respecta.

Jules-Louis Breton

În Franța interbelică, introducerea inovațiilor tehnologice de tot felul în viața de zi cu zi a fost legată de numele lui Jules-Louis Breton (1872 – 1940).

Politician și inventator, Breton a fost mereu preocupat de problemele sociale, de buna funcționare a familiei... Printre altele, ca deputat și senator socialist, a inițiat câteva proiecte de legi în domeniu: recunoașterea bolilor profesionale (1901) sau interdicția folosirii vopselelor cu plumb în construcții (1909). Totodată, ca director al Oficiului național de cercetări științifice și industriale și de invenții (O.N.R.S.I.I., între 1922 și 1938) și ca ministru al Igienei, Asistenței și Protecției sociale (1920 – 1921) a luat decizii importante, deblocând fonduri și direcționându-le în sprijinul organizării și funcționării de creșe, cantine sau centre de sănătate publică.

Așa-numitul „părinte al tancului" în Franța, deoarece încă din 1914, ca subsecretar de Stat pentru Invenții și Apărare Națională, a insistat pe importanța creării de mașinării de război blindate, dotate cu șenile de transport, și-a pus mintea sclipitoare la bătaie și pe alte... fronturi!

La 21 octombrie 1924 își prezenta, la Salonul Artelor casnice (*Salon des arts ménagers*), manifestare aflată atunci la a doua sa organizare, *Motolaveur-ul*, o mașină de spălat vase. Prototipul, fabricat încă din 1923, a făcut posibilă, în funcție de model, spălarea, clătirea, scurgerea și uscarea între 12 și 60 de farfurii, prin activarea unui sistem de manivele. Întregul proces dura două minute, folosindu-se de apă care atingea temperaturi cuprinse între 45 și 55° C. La rândul ei, clătirea necesita între trei și patru litri de apă, pe care un motor pe gaz o încălzea la 75° C. Când mașinăria se oprea, coșul cu vase continua să se rotească, producându-se, astfel, uscarea automată. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 noiembrie 2023, prin poștă, e-mail sau Facebook, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și adresa dumneavoastră și puteți câștiga un abonament pe un an la revista **Magazin istoric**.

– Câte „fapte nesăbuite" a comis prințul Liu He în cele 27 de zile de domnie?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din august 2023 este:

„1.420 MW"

Premiul de un abonament pe un an la revista *Magazin istoric* a fost câștigat de **domnul Nicolae Plopeanu**, din **Ploiești**, jud. **Prahova**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna ianuarie 2024.

Nu luăm în considerare răspunsurile trimise pe Facebook și pe e-mail care nu sunt semnate și care nu indică adresa.

Adresa noastră: **Magazin istoric, Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, sect. 5, București**

E-mail-ul nostru: **mistoric@gmail.com**

TELEX TELEX TELEX TELEX TELEX

GRĂDINA LUI CALIGULA

Un perete al grădinii reconstituit

Împăratul roman Caligula (37 – 41) a petrecut mult timp în Horti Lamiani, o grădină fastuoasă ce acoperea colina Esquilina din Roma. Complexul a fost construit inițial de senatorul Lucius Aelius Lamia, care l-a dăruit prin testament probabil lui Tiberiu, predecesorul lui Caligula. După ce acesta din urmă a fost asasinat, trupul i-a fost ars și cenușa depusă aici. A fost mutat ulterior, existând legende în perioada romană că fantoma împăratului bântuia locul.

Urmele grădinilor au fost descoperite în 1874, în timpul unor lucrări edilitare. Arheologii au descoperit mai multe colecții de statui masive din marmură, pe care le-au mutat rapid în diverse muzee pentru a permite continuarea construcțiilor. În anii din urmă, clădirile ridicate inițial au fost demolate și arheologii au continuat săpăturile, scoțând la iveală colecții de obiecte de preț.

NOI MUMII EGIPTENE

O echipă de arheologi egipteni și italieni care cerceta situl greco-roman din Aswan, Egipt, a descoperit un mormânt masiv. Construcția este împărțită în două părți. Prima se află la suprafață și este clădită din gresie și chirpici, iar a doua a fost sculptată în stâncă.

În total au fost găsite 30 de mumii ale unor decedați de toate vârstele, dintre care 20 în interiorul mormântului. Ansamblul a fost jefuit în Antichitate. De remarcat este un sarcofag din teracotă decorat, din secțiunea sculptată în stâncă, unde a fost înmormântat un copil. În urma analizelor radiologice, cercetătorii sunt de părere că este vorba despre membrii a cel puțin trei familii, răpuși de diverse boli.

Arheologii au descoperit în apropiere urmele unor tăblițe de piatră unde erau notate ofrande, panouri de piatră inscripționate cu hieroglife, un colier de cupru pe care scrie în greacă numele Nikostratus, statuete din lemn ale păsării Ba – simbolizând individualitatea fiecărui om –, materiale pentru a face sarcofage și mai multe sicrie din lut sau gresie. În partea de est a mormântului a fost descoperită o groapă de gunoi, unde se aflau oseminte de animale, cioburi de ceramică, tăblițe inscripționate cu hieroglife și, în apropiere, mumia lui Nikostratus.

VICTIMELE UNUI MASACRU DE ACUM 400 DE ANI

În dimineața zilei de 4 iunie 1629, „Batavia“, nava-amiral a Companiei Olandeze a Indiilor Orientale, aflată în drum spre Jakarta, Indonezia de azi, a naufragiat pe un atol la aproximativ 80 km de continentul australian. Din echipajul navei, 100 au pierit în momentul accidentului, iar 200 au reușit să se adăpostească pe insulele Abrolhos. Comandantul expediției, Francisco Pelsaert, și căpitanul navei, Ariaen Jacobsz, au plecat cu o barcă de salvare în încercarea de a obține

ajutor. L-au lăsat la conducerea naufragiaților pe Jeronimus Cornelisz, secundul lui Pelsaert.

Înainte de naufragiu, Cornelisz complotase cu Jacobsz să preia împreună controlul navei, ce avea o încărcătură bogată de argint și picturi. Aflat apoi în fruntea supraviețuitorilor, s-a străduit să își impună autoritatea. Inițial, a organizat rațiile de mâncare și adăposturile, însă apoi a rechiziționat armele și bărcile de salvare. Le-a ordonat subalternilor credincioși să îi execute pe bărbații în putere, care ar fi putut reprezenta o amenințare. A ucis apoi majoritatea femeilor și copiilor pasageri, lăsând doar câteva femei în viață, pe post de sclave. Din aproximativ 200 de supraviețuitori, au rămas în viață 80 – 90.

Spânzurarea vinovaților la Jakarta

Înainte de săvârșirea masacrului, Cornelisz a abandonat 20 de bărbați pe o insulă pustie. Aceștia însă, conduși de marinarul Wiebbe Hayes, au găsit apă și mâncare – ce lipseau grupului principal. Au clădit o fortăreață improvizată din piatră – prima construcție europeană aflată pe teritoriul modern al Australiei. Cele două grupări au purtat apoi mai multe lupte. La începutul lunii august, Cornelisz a început cel mai înverșunat atac.

În aceeași zi însă, a sosit în arhipelag nava „Sardam", adusă de Pelsaert și Jacobsz. Și Hayes, și Cornelisz au trimis bărci, încercând să sosească primii și să relateze evenimentele în mod favorabil. Hayes a ajuns la navă primul. Cornelisz a fost apoi judecat de Pelsaert. Nu a oferit nicio explicație pentru faptele sale și nici nu a exprimat vreun regret. A sfârșit spânzurat, alți șase făptași au primit același verdict în Jakarta, iar doi au fost abandonați pe continentul australian. Hayes a fost promovat la rangul de sergent, iar subalternii săi au primit rangul de caporal.

În ultimii ani, arheologii au efectuat săpături la locul acestui masacru, scheletele victimelor fiind bine conservate în nisipul insulei. Epava „Bataviei" fusese cercetată anterior, după ce a fost descoperită în 1963, iar majoritatea artefactelor găsite sunt expuse în Western Australian Museum.

VECHE COMOARĂ CELTICĂ

În decembrie 2021 a fost anunțată descoperirea a 41 de monete de aur celtice în landul Brandenburg, Germania. Au fost revelate inițial în 2017 de arheologul voluntar Wolfgang Herkt, în apropierea satului Baitz. Au o formă de bol, un model poreclit *regenbogenschüsselchen* (cupe de curcubeu), datorită reflecției pe care o realizează în urma ploii în câmpuri proaspăt brăzdate.

Monetele au fost bătute între 125 î.H. și 30 î.H. Regiunea unde au fost descoperite nu a fost însă locuită de celți – o dovadă a amplorii schimburilor lor comerciale. Descoperirea poate fi admirată de public la Muzeul Arheologic al Landului Brandenburg, în orașul Brandenburg an der Havel. ■

HOOVER INSTITUTION
ON WAR, REVOLUTION AND PEACE
STANFORD UNIVERSITY

ROMÂNII DIN MAREA BRITANIE

Noi pagini din documentul intitulat Note privind legăturile dintre cercurile oficiale britanice și Mișcarea Românilor Liberi, redactate pentru Divizia Cercetări speciale din Departamentul de Stat de D. Dem. Dimăncescu, membru al Comitetului Național al Mișcării Românilor Liberi (Magazin istoric, **nr. 8 – 9/2023). Textul în limba engleză se păstrează în colecțiile Arhivelor Hoover Institution on War, Revolution and Peace, fondul Gheorghe Iliescu. Publicarea lui este posibilă grație doamnelor ELENA DANIELSON și LAURA COSOVANU.**

Contribuția Mișcării Românilor Liberi la efortul de război al Marii Britanii și al Națiunilor Unite nu poate fi dezvăluită înainte de sfârșitul războiului. Românii Liberi nu și-au călcat angajamentul niciodată.

Din păcate și probabil din cauza unor noi circumstanțe politice, Guvernul britanic și-a încălcat, pas cu pas, angajamentele.

Domnului V.V. Tilea, căruia i se permisese să vorbească la radio românilor, la 24 ianuarie 1941, i s-a interzis acest lucru în ultima clipă, deși textul discursului fusese revăzut și aprobat de Foreign Office.

La început i s-a cerut să păstreze Mișcarea Românilor Liberi în secret, cu scuza că trebuie să se aștepte ruperea relațiilor diplomatice cu România. Când acest lucru s-a întâmplat, tot nu i s-a permis să iasă la lumină, cu o nouă scuză că ar pune în pericol fuga din România a acelor oameni politici care se pregăteau să ajungă în Marea Britanie.

Soarta Mișcării Românilor Liberi a fost pecetluită în ziua în care atacul Germaniei contra Rusiei Sovietice a devenit o certitudine. Din martie 1941, zvonuri ciudate și insidioase au început să circule contra Românilor Liberi. Unul dintre ele era cel potrivit căruia liderul democrat român Iuliu Maniu se opunea ca V.V. Tilea să fie în fruntea mișcării. Comunicările directe venite ulterior din partea domnului Maniu au arătat că zvonul nu avea temei.

Apoi, brusc și fără vreun avertisment, la 1 mai 1941 s-a anunțat că o „Coaliție Democratică Română" a fost organizată de cinci disidenți din Mișcarea Românilor Liberi.

Acest „nou" comitet și-a explicat disidența pretinzând că Românii Liberi erau:

1. „Fasciști" nedemocrați
2. Procarliști care lucrau pentru restaurarea regelui Carol
3. Că unii dintre membrii de frunte ai Românilor Liberi făcuseră averi din cumpărările de armament din Anglia, în 1939.

Asemenea alegații nu puteau fi limpezite în public. Românii Liberi au apelat la oficialitățile britanice pentru a opri răspândirea lor de persoane iresponsabile. Răspunsul a fost că Guvernul britanic nu poate să se implice în „certuri personale". Sugestia Românilor Liberi de a se crea o Curte de onoare a fost ignorată. Și totuși, acele alegații constituiau o problemă care privea direct Guvernul britanic, mai ales în problema armamentelor cumpărate din Anglia.

Pentru a rămâne consemnate, redăm mai jos răspunsurile date de Românii Liberi la respectivele alegații:

1. „Fasciști nedemocrați" [subliniat în original] Cu excepția domnului Tilea, care a avut o carieră politică binecunoscută, toți ceilalți membri de frunte ai Mișcării au fost ofițeri în Marină sau Armată, fie funcționari publici. Niciunul nu a avut vreo legătură cu Garda de Fier sau vreo altă organizație „fascistă". Foreign Office și Ministerul de Interne britanice au ample dovezi ale sincerității sentimentelor lor democratice.

(Va urma)

CĂUTĂTORI DE NOI TĂRÂMURI

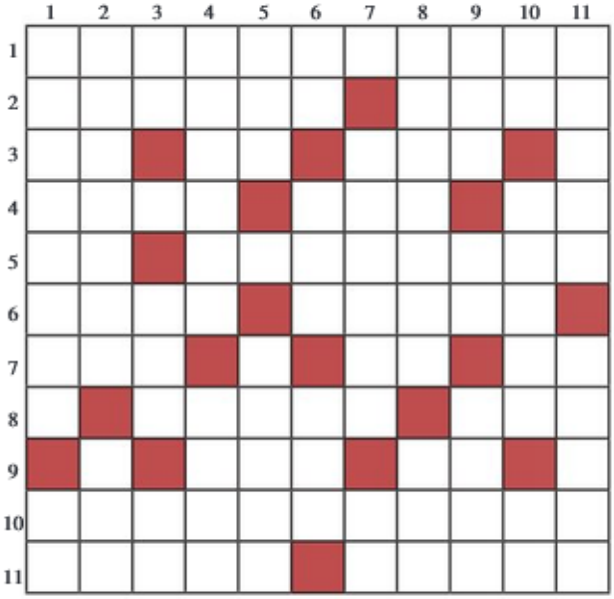

ORIZONTAL: 1) Navigator portughez care, în expediția din 1497 – 1499, a descoperit calea maritimă spre India, ocolind Africa pe la Capul Bunei Speranțe, fapt ce a dus la dezvoltarea comerțului cu Orientul (3 cuv.). 2) Continentul de pe care au plecat cei mai mulți exploratori în secolele XV – XX în căutarea de noi tărâmuri – Ofițer naval și explorator polar britanic care, în 1818 și 1829 – 1833, a condus două expediții în Arctica pentru a găsi Pasajul de Nord-Vest prin care s-ar fi putut trece din Oceanul Atlantic în Oceanul Pacific, ocazie cu care a cercetat Arhipelagul Arctic Canadian, descoperind golful și peninsula Boothia și insula Regele William (Sir John, 1777 – 1856). 3) Sandu Damian – O scoate din lot! – Atmosferă. 4) Specie de cerb din America de Sud, numit și cerb chilian – Cele ale mărilor și oceanelor au fost străbătute de navigatori în căutarea de noi pământuri – Căutat de la început! 5) Centru în Cuba! – Navigator portughez care, în căutarea unui drum spre vest, către insulele Moluce, de unde erau aduse mirodenii, a condus prima călătorie în jurul lumii, traversând Oceanul Pacific și descoperind strâmtoarea care îi poartă numele, murind însă ucis de băștinașii din insulele Filipine (Fernando de, 1480 – 1521). 6) Pasăre cu pene negre, mai mare decât cioara – Simbolul național al statelor sub ale căror pavilioane navigau exploratorii, pe care aceștia îl înfigeau în pământul nou descoperit. 7) Siglă pentru „Consiliul Național al Audiovizualului" – Isoroku Yamamoto – Nicolae Bălcescu. 8) Corsar – Aceea. 9) Lac de munte – Sanda Marin. 10) Explorator și misionar britanic care a întreprins călătorii în Africa Centrală și de Sud, explorând deșertul Kalahari, traversând continentul de la vest spre est și descoperind cascada Victoria, pe cursul fluviului Zambezi (David, 1813 – 1873). 11) Ofițer naval și explorator britanic care a condus o expediție în Antarctica în 1901 – 1904, pe vasul „Discovery", descoperind Țara Regelui Eduard al VII-lea și reușind să înainteze în interiorul continentului până la latitudinea sudică 82°17', iar în anul 1910 a pornit într-o nouă expediție, ce, la 17 ianuarie 1912, a atins Polul Sud (Robert Falcon, 1868 – 1912) – Navigator și explorator britanic care, între anii 1872 – 1876 a pornit într-o expediție științifică în jurul lumii, dar în 1875 i s-a încredințat o nouă misiune în Arctica, atingând recordul de înaintare a unui vas spre Polul Nord, iar în 1878 a condus o expediție pentru cartografierea strâmtorii sud-americane ce leagă oceanele Atlantic și Pacific (Sir George Strong, 1831 – 1915).

VERTICAL: 1) Navigator și explorator italian care a cercetat coasta de est a Americii de Sud, căruia i s-a atribuit în mod eronat descoperirea Lumii Noi, determinându-l pe cartograful Mercator să dea continentului numele lui (Amerigo, 1451 – 1512) – Leon Sorescu. 2) Ornitolog și explorator american de origine franceză, care a studiat regiunile virgine ale Americii de Nord în dorința de a documenta speciile de păsări ale continentului (John James, 1785 – 1851) – De proporții reduse. 3) Sere! – Abreviație pentru „Reglarea automată a fazei" (Telev.) – Început de vocaliză! 4) Navigator genovez care, între anii 1492 – 1504, a întreprins patru călătorii în slujba Spaniei, descoperind Lumea Nouă la 12 octombrie 1492 (Cristofor, 1451 – 1506) – Pitită la centru! 5) Înainte de nouă – Explorator scoțian care l-a însoțit pe englezul John H. Speke într-o expediție în inima Africii cu scopul de a căuta izvoarele Nilului, descoperind cursul superior al fluviului (James Augustus, 1827 – 1892). 6) Afirmație – Numele unui accelerator de particule din Long Island, S.U.A. – August (abr.). 7) Poftă de mâncare – Salon gol! 8) Ofițer și explorator polar american care a condus o expediție în Arctica, construind cea mai nordică stațiune de observații meteorologice și magnetice, explorând insula Ellesmere și descoperind fiordul care îi poartă numele (Adolphus Washington, 1844 – 1935) – Nu face nimic. 9) Aur (pop.) – Notă trecută în plan! – Zeul dragostei. 10) Mihail Sadoveanu – Explorator italian care a participat la expediția „Stella Polare" (1899 – 1900), ce a ajuns cu sănii trase de câini la cea mai nordică latitudine atinsă de om, 86°34', la 25 aprilie 1900, depășind recordul stabilit de Fridtjof Nansen în 1895 (Umberto, 1863 – 1932) – Nord-Est. 11) Inginer și explorator român care în 1896 face o călătorie în Arctica, fiind primul român care a explorat regiunea și care a efectuat o călătorie în jurul lumii între anii 1897 – 1898 (Bazil G., 1860 – 1918) – Explorator și naturalist englez care a întreprins o expediție de 11 ani în Pădurea Amazoniană începând din 1848, descoperind între 8.000 și 15.000 de specii noi, preponderent insecte (Henry Walter, 1825 – 1892).

Dicționar: PUDU, RAP, AGS, AOR.

Gheorghe BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

ÎN ABSENȚA CHIOȘCURILOR...

Tot mai mulți cititori ne semnalează faptul că în localitatea lor s-au desființat chioșcurile de difuzarea presei. Ultimul semnal l-am primit din Vălenii de Munte, jud. Prahova. În aceste condiții, cu atât mai important devine abonamentul la Magazin istoric.

Aveți toate indicațiile necesare în caseta pe care o găsiți în fiecare număr la această pagină, cât și pe site-ul nostru, la rubrica Abonamente.

COLECȚIE PREȚUITĂ

Cititorul nostru, domnul CONSTANTIN PANTAZESCU, **din** București, **ne-a trimis o fotografie cu colecția revistei** Magazin istoric **strânsă de dumnealui, pe care o redăm.**

EVANTAIUL CONTRA SABIEI

Doamna ELENA GHEORGHE, **din** Brăila, **jud.** Brăila, **ne transmite această întrebare:** Citind articolul *Cele șase bătălii nedecise* din numărul 4/2023 al revistei, nu am înțeles cum a reușit Takeda Shingen să se apere când l-a atacat Uesugi Kenshin. În text, Kenshin a dat năvala peste el călare, înarmat cu o sabie, iar Shingen a parat loviturile cu un evantai. Dar cum poate un evantai să pareze o sabie?

Shingen s-a apărat în acel moment cu un gunbai, **nu un evantai obișnuit.** Gunbai-**ul este realizat din lemn, lemn placat cu metal sau din metal și era utilizat preponderent pentru a transmite semnale trupelor. Nu se folosea de obicei la făcut vânt.**

Episodul amintit este remarcabil, dar nu este singurul. Au mai existat samurai care, fiind neînarmați din diverse motive, s-au văzut nevoiți să se apere într-o situație de urgență cu un evantai. Dar au existat și indivizi care au preferat să lupte cu evantaie făcute special (tessen). **Avantajul lor era că, având aspectul unui evantai obișnuit, samuraiul nu era obligat să renunțe la ele când i se cerea să se dezarmeze. Există și o artă marțială,** tessenjutsu, **care mai este practicată și astăzi.** ■

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric **prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista** Magazin istoric **figurează în catalogul Poștei Române, la poziția 19.356. Abonamentul se poate realiza și online, pe website-ul Poștei Române: https://www.posta-romana.ro/abonamente-presa/magazin-istoric-328.html**

Revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, sector 5 (interior 3706 de la intrare sau numerele de telefon 0755 290 606 și 021 312 68 77).

Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea online a revistei www.magazinistoric.ro, unde aveți acces de la primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele în format tiff sau jpeg pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești. Toate materialele trimise sau predate redacției nu se returnează.

CONTENTS (Romanian History) **Gh. Sion** Is anyone still reading books? ● **I.-A. Pop** We need the Romanian Academy and its Library ● **C. Bălăceanu-Stolnici, I. Hoisescu** Aristide Blank, a storied character ● **C. Nițulescu** The Romanian Bank for Foreign Trade in the Securitate's sights ● **L. Cîmpeanu** Stephen the Great battles the king of Poland in the Cosminului Woods ● **A. Spânu** General Tătăranu explains why he left the Stalingrad front (II) ● **N. Cristea, O. Dimitriu, V. Petac, A. Popescu, D. Stanciu** The "Romanian Academy Library – A world of knowledge" Exposition ● **M. Cazacu** Mr. Frédéric Beaumont and his aberrations about Romanian and Ruthenian cohabitation (IV) ● **C. Ștefan** Gheorghe Tașcă, a victim of Communist repression (II) ● **V. Opriș** Stories of Bucharest: The Eneolithic settlement at Sultana – 100 years of research ● **M. Stan** New documents surrounding Romania's mediation during the Vietnam War, 1965 – 1967 (II) ● **G.-V. Rusu** Prince Apafi's war on witches ● **B. Bîrgoan, D.-N. Candrea, E. Blănar, A. Bordeianu, S. Cigolea** The "Iași – Histories, people, monuments" Summer School ● **L.-M. Süket** "The Szekler Chronicle of Ciuc", a forgery ● In Romania, 100 years ago ● **M.E. Ionescu** 1848 – 2010. The different schools of thought in Romanian foreign policy (VII) ● **G. Roșu** The struggle between good and evil ● Romanian documents at Hoover Institution (CCX)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Г. Сион Читает ли ещё кто-нибудь книги? ● **И.-А. Поп** Нам нужны Румынская Академия и её Библиотека ● **К. Бэлэчану-Столнич, И. Хоисеску** Аристид Бланк, легендарный персонаж ● **К. Ницулеску** Румынский Внешнеторговый Банк под прицелом Секуритате ● **Л. Кымпяну** Штефан Великий разгромил армию польского короля у Косминского леса ● **А. Спыну** Генерал Тэтэрану объясняет почему он покинул Сталинградский фронт (II) ● **Н. Кристя, О. Димитриу, В. Петак, А. Попеску, Д. Станчу** Выставка «Библиотека Румынской Академии – мир знаний» ● **М. Казаку** Г-н Фредерик Бомон и его вымышления о сосуществовании румын с русинами (IV) ● **К. Штефан** Георге Ташкэ, жертва коммунистических репрессий (II) ● **В. Оприш** Истории Бухареста: археологическому комплексу эпохи энеолита Султана-Малу Рошу – сто лет исследований ● **М. Стан** Новые документы о посредничестве Румынии в Вьетнамской войне, 1965 – 1967 (II) ● **Г.-В. Русу** Война принца Апафи с ведьмами ● **Б. Быргоан, Д.-Н. Кандря, Е. Блэнар, А. Бордеяну, С. Чиголя** Летняя школа «Яссы – истории, люди, памятники» ● **Л.-М. Сюкет** «Секейская Хроника из Чука» – исторический фальшь ● В Румынии 100, лет тому назад ● **М.Е. Ионеску** 1848 – 2010. Школы мышления во внешней политике Румынии (VII) ● **Дж. Рошу** Жили-были: борьба между добром и злом ● Румынские документы в Институте Гувера (CCX)

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Calea 13 Septembrie, nr. 13, mezanin, camerele M364 și M366, cutia poștală 45, cod 050711, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Unic, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul

ISSN 0541 – 881X **Lei 12.00**

magazin istoric

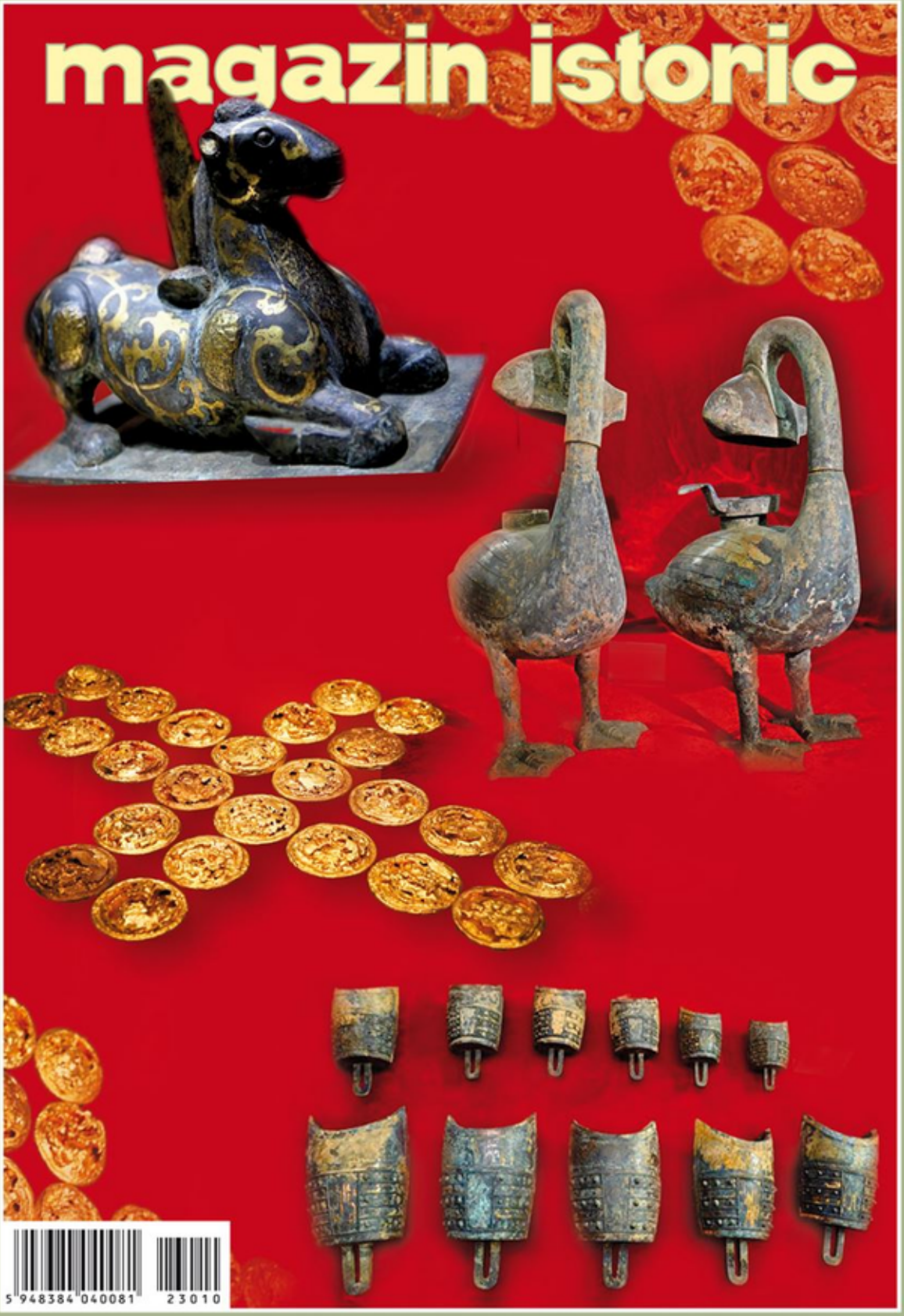

5 948384 040081 23010